

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
CRÒNIQUES CATALANES

TEXTOS
DELS HISTORIADORS ÀRABS
REFERENTS A LA
CATALUNYA CAROLÍNGIA

PER
JOSEP M.ª MILLÀS I VALLICROSA

BARCELONA
1987

TEXTOS
DELS HISTORIADORS ÀRABS

This One

TOET-7UG-5FL1

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
CRÒNIQUES CATALANES

TEXTOS
DELS HISTORIADORS ÀRABS
REFERENTS A LA
CATALUNYA CAROLÍNGIA

PER
JOSEP M.ª MILLÀS I VALLICROSA

BARCELONA
1987

**La Institució Patxot contribuï generosament a la
publicació d'aquest volum**

© INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

ISBN 84-7283-117-5

Dipòsit legal B-16405-1987

PRÒLEG

Els *Textos dels historiadors musulmans o àrabs referents a la Història de la Catalunya Carolíngia*¹ que havien de formar part d'un dels projectes establerts per l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1922 foren encomanats a l'aleshores jove Josep Me Millàs. Aquest va recollir materials a Barcelona, Madrid i Tànger entre els anys 1920 i 1936. A l'última ciutat treballà durant l'estada que féu al Marroc per estudiar l'àrab parlat al mateix temps que enviava cròniques mig polítiques, mig literàries al "Diario de Barcelona" amb el seudònim de Yusuf al-Mustarab, i reunia documentació etnològica que fou publicada no gaire després de la seva tornada a casa nostra.

En principi els *Textos* no tingueren dificultats. Fins al 1936 n'havia compost 136 planes amb 131 cèdules que, ordenades cronològicament, eren un bon mos per als estudiosos catalans que així tenien accés a les fonts àrabs tan necessàries per a poder escriure la nostra història medieval. I això explica l'ús abundant fet d'aqueixos plecs per aquells membres de l'Institut — per exemple el senyor Abadal — que en disposaren d'un joc.

I foren poquíssims perquè la guerra i la postguerra bloquejaren al magatzem de l'Institut totes les publicacions d'aquest i sols darrerament —el 1978— hi ha pogut tornar a posar mà. Es pot dir que dins la malaurada sort que corregueren tots els originals catalans d'en Millàs, aquest fou el que la tingué pitjor: els que s'havien publicat —*l'Assaig per a la Història de les idees físiques i matemàtiques a la Catalunya medieval*, per exemple— ja es trobaven a les biblioteques i malgrat no poder-se adquirir els exemplars, es podien llegir; d'altres, els que continuaven l'*Assaig* van ésser traduïts al castellà i, amb títols diferents aparegueren en la seva major part dins de les sèries de publicacions del *Consejo Superior de Investigaciones Científicas*. Sols, els *Textos*, doncs, quedaren segrestats i els intents que féu en Millàs per rescatar-los, continuar-los i, si era possible, reconstruir-los amb l'ajut d'un dels seus alumnes no reeixí... i no per culpa d'en Millàs.

1) Es el títol habitual amb el qual és citada aquesta obra. Però als plecs impresos sols hi ha el mot TEXTOS a la portadella. Amb el mateix títol publicà Millàs un article a "Quaderns d'estudi" 14(1922) — encara en recollia el 1947 — que vé a ésser l'anunci i introducció a la nostra obra. Però escrit abans del 1922, és a dir abans de cloure la recollida dels textos, no es pot considerar com el veritable i definitiu pròleg de l'edició.

En encarregar-me, tot darrerament, l'Institut de veure què es podia fer amb els plecs ara a l'abast, he cregut que el més escaient era de donar-los al públic el més aviat possible. Donat el sistema de treball d'en Millàs això no ha estat gaire complicat. Sols he hagut d'acabar un parell de textos àrabs —els que són a la pàgina 137— . L'un, el de Gotmar, a partir de la mateixa edició utilitzada per l'autor; l'altre, fent servir l'edició d'Ibn 'Idāri de Lévi-Provençal que s'ajusta prou bé amb l'omissió a l'anterior de Dozy feta servir per en Millàs.

Era propòsit de l'Institut que aquesta obra tingués un pròleg que — es pot veure a l'article primerenc — ens manca per complet: en Millàs no el degué escriure donada la quantitat de plecs que segons el seu pla publicà als “Quaderns d'Estudi” 14 (1922), 126-161, faltaven encara per compondre i arribar així als voltants de l'any 1000, data en la qual pensava cloure el treball. Entre els papers de la família no hi figura res al respecte ni que faci referència a les edicions utilitzades o al mètode de treball seguit. I no és qüestió que nosaltres l'escrivim ara. D'ençà de l'any 1936 han estat tan grans i importants els descobriments de nous textos que s'ha de pensar a publicar un volum com a suplement de l'actual que a la vegada el continuï. Aleshores, quan això s'esdevingui — i tot em fa creure que trigarà — serà l'hora d'escriure un pròleg acurat del conjunt. Però, mentrestant, donem a continuació una breu nota del que creiem que cal saber per a utilitzar profitosament els textos que avui lliurem al públic.

En primer lloc la transliteració aproximada adoptada per en Millàs és la corrent de la seva època adaptada al català. La correlació amb l'emprada per les revistes “Estudis Romànics”, “Al-Andalus”, “Quaderns d'Estudi” és la següent:

Millàs	ER	Al-Andalus	Quaderns d'estudi
-	,	,	,
b	b	b	b
t	t	t	t
ts	ṭ	ṭ	ṭ
j	ğ	ŷ	ig
h	ḥ	ḥ	ḥ
h	ḥ̣	j	ĵ
d	d	d	d
d	ḍ	ḍ	ḍ
r	r	r	r
s	z	z	z
ss	s	s	ç,s
x	š	š	š
s,ss	ṣ̌	ṣ̌	ṣ̌
d	ḍ	ḍ	ḍ
t	ṭ	ṭ	ṭ
t	ẓ	ẓ	ẓ

-	c	c	c
g	g	g	g
f	f	f	f
c	q	q	q
c,qu	k	k	k
l	l	l	l
m	m	m	m
n	n	n	n
-,h	h	h	h
u	w	w	w
i	y	y	y

Els autors recollits són setze. Amb ordre decreixent de citacions són:

- 1) *Ibn 'Idāri*: 34 fitxes. Números 1, 2, 10, 21, 24, 26, 34, 40, 41, 44, 46, 50, 58, 60, 64, 65, 74, 75, 78, 79, 83, 88, 96, 100, 102, 104, 111, 115, 119, 120, 121, 122, 125, 131.
- 2) *al-Maqqarī*: 24 fitxes. Números 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 51, 52, 53, 61, 85, 86, 91, 98, 99, 106, 108, 110, 113, 114.
- 3) *al-Nuwayrī*: 16 fitxes. Números 11, 66, 76, 80, 84, 87, 89, 90, 97, 101, 103, 105, 116, 118, 123, 126.
- 4) *Ibn al-Aṭīr*: 15 fitxes. Números 25, 33, 38, 39, 43, 45, 57, 59, 72, 73, 109, 112, 117, 127, 128.
- 5) *Faṭḥ al-Andalus*: 8 fitxes. Números 7, 8, 9, 30, 37, 42, 49, 71.
- 6) *Aḥbār maǧmū'a*: 8 fitxes. Números 3, 27, 48, 54, 63, 67, 68, 69.
- 7) *al-Rāzī*: 6 fitxes. Números 4, 22, 28, 47, 56, 77.
- 8) *Ibn al-Qūṭiyya*: 5 fitxes. Números 23, 55, 62, 70, 82.
- 9) *Ibn Ḥaldūn*: 4 fitxes. Números 93, 94, 107, 129.
- 10) *Fals Ibn Qutayba*: 4 fitxes. Números 5, 6, 19, 20.
- 11) *Gotmar*: 3 fitxes. Números 92, 95, 130.
- 12) *Ibn al-Ḥaṭīb*: 2 fitxes. Números 35, 81.
- 13) *al-Qaḥbī*: 2 fitxes. Números 31, 32.
- 14) *Ibn Ḥayyān*: 1 fitxa. Número 124.
- 15) *Ibn al-Faradī*: 1 fitxa. Número 29.
- 16) *Ibn Ḥazm*: 1 fitxa. Número 36.

D'alguns d'aquests autors hi ha força novetats². D'altres, com al-'Uḍrī' o la *Crònica d'al-Nāṣir'*, els textos dels quals foren descoberts i publicats no fa gaires anys, no se'n fa esment a la nostra obra.

2) L'estat i l'avenç de la historiografia àrab-espanyola es pot veure comparant el clàssic llibre d'en F. PONS BOIGUES: *Los historiadores y geógrafos arabigo-españoles. 800-1450 A.D.* (Madrid, 1898 - Amsterdam, 1978) amb el recent de K.A. BOYKO: *Literatura històrica àrab a Espanya* (del segle VIII al primer terç del segle XI), en rus (Moscou, 1977).

3) Vegeu FERNANDO DE LA GRANJA: *La Marca Superior en la obra de al-'Uḍrī* EEMCA 8 (1966); 102 pàgs; J. VERNET: *Un texto nuevo e importante para la historia de la España musulmana hasta el siglo XI*. RIEI 13(1965-66), 17-24.

4) E. LÉVI-PROVENÇAL i E. GARCIA GÓMEZ: *Una crónica anónima de 'Abd al-Raḥmān III al-Nāṣir* (Madrid-Granada, 1950).

Deixant de banda aquests últims casos donem a continuació unes breus notes actualitzades a partir de les obres de base que són: 1) F. PONS BOIGUES: *Los historiadores ...*; *Encyclopédie de l'Islam* (segona edició); CLAUDIO SÁNCHEZ ALBORNOZ: *Fuentes de la Historia Hispano-Musulmana del siglo VIII* en "En torno a los orígenes del feudalismo", (vol. II Mendoza, ¹ 1942; ² 1977); R. DOZY: *Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le Moyen Âge* (2 vols. Leiden ¹ 1869, ² 1881) i el mateix Millàs a "Quaderns d'Estudi" 14 (1922).

Ibn Qutayba (*Fals Abencotaiba* d'en Millàs) fou un gran autor oriental (m. 270/873). Se li atribueix⁵ sense raó una obra molt posterior, un *Aḥādīṭ al-imāma wa-l-siyāsa*, que fou editat i traduït al castellà per P. de GAYANGOS al volum II de la "Colección de Crónicas arábicas" de la Real Academia de la Historia⁶.

Al bisbe de Girona Gotmar II es deu una *Història dels francs* (Millàs: *Crònica de Gotmar*)⁷ que avui sabem, gràcies al volum V del *Muqtabis* d'Ibn Ḥayyān (Madrid, 1979) i al *Murūḡ al-dahab* d'al-Mas'ūdī (m. 345/956) que fou composta — en llatí, naturalment — el 328/939 i, traduïda a l'àrab a Còrdova, ofrenada al príncep hereu de la corona, al-Ḥakam II al-Mustanşir, molt possiblement el mateix any⁸ en el qual Gotmar es trobava com a missatger a Còrdova. Poc després en el 336/947 Mas'ūdī aconseguia un exemplar a Fustāṭ (Egipte), el resumia i l'inseria al capítol 35 del seu *Murūḡ*, dins el qual ha arribat fins a nosaltres.

L'*Aḥbār maḡmū'a* (*Ahbar maigmua*) o *Notícies col·leccionades* és una crònica anònima composta al començament del segle XI⁹ que tracta de la conquesta d'Espanya i de bona part de la dinastia omeia (fins 'Abd al-Raḥmān III). Fou editada i traduïda al castellà per Lafuente Alcántara (Madrid, 1867). Els Rāzī constituïren una família d'historiadors¹⁰. En primer lloc l'epònim, Muḥammad b. Mūsā... al-Rāzī (m. 277/890) fou un comerciant oriental que sovintejà les seves visites a Espanya i sembla que escriví poc. El seu fill Aḥmad b. Mūsā ... al-Rāzī (274/888-344/955) que és qui ens interessa i, finalment, el seu nét 'Isà b. Muḥammad... al Rāzī (mort vers el 989) que fou freqüentment copiat per Ibn Ḥayyān al *Muqtabis*.

El segon, Aḥmad b. Muḥammad, escriví una *Història d'Espanya* perduda en àrab, de la qual es conserva una traducció castellana que fou la utilitzada per en Millàs, que encastà a les pàgines senars on figuren els textos àrabs, publicada per Pascual de Gayangos amb el títol de *Crónica del moro Rasis* com a apèndix a la *Memoria sobre la*

5) Vegeu F. PONS BOIGUES: *Los historiadores ...* pàg. 412; R. DOZY: *Recherches ...* I (1881), 21.

6) J.M. MILLÀS: *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya Carolíngia*, "QE" 14, (1922), 131, 6; C.S. ALBORNOZ: *Entorno a los orígenes del feudalismo* 2 (1942), 71-84.

7) Vegeu J.M. MILLÀS: *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya Carolíngia* "Quaderns d'Estudi" 14 (1922) 156. B. LEWIS: *Mas'ūdī on the kings of the Franks* (1960 Masudi), 7-10. La crònica fou editada per F. FERNÁNDEZ Y CONZÁLEZ: *Crónica de los reyes francos por Gotmar II*. BRAH I (1879), 454-470.

8) Vegeu P. CHALMETA: *La Méditerranée Occidentale et al-Andalus de 934 à 941: les données d'Ibn Hayyan*. RSO 50, 3-4 (1976), 337-351.

9) Vegeu. C. SÁNCHEZ ALBORNOZ: *En torno a los orígenes del feudalismo* 2 (1942), 243

10) Vegeu la nota 463 (pàgs. 579-582 de l'edició del *Muqtabis* (Beirut, 1393/1973) de M.A. MAKKI; E. LÉVI-PROVENÇAL: *Sur l'installation des Rāzī en Espagne*. "Arabica" 2 (1955), 228-230.

autenticidad de la Crónica denominada del Moro Rasis¹¹, l'originalitat de la qual havia estat discutida per Claudio Sánchez Albornoz¹².

Darrerament una sèrie de descobriments de nous textos romànics ha esclarit un xic més les peripècies d'aquest text castellà que deriva d'una traducció portuguesa de l'àrab¹³.

Ibn al-Qūṭīyya, Abenalcotia (m.367/977) descendent del rei got Witiza, fou originari de Sevilla però visqué a Còrdova on dictà la seva *Història de la Conquesta d'Espanya* (*Ta'riḥ iftitāḥ al-Andalus*) que va de la conquesta fins a la mort de l'emir 'Abd Allāh (912). Aquesta crònica fou ja treballada per A. CHERBONNEAU (vegeu "Journal Asiatique" 1855, I, 458-474 I, 1856, II, 428-482). L'edició preparada per Gayangos fou acabada el 1868 però no sortí fins que es publicà amb una traducció castellana de JULIÁN RIBERA: *Historia de la conquista de España de Abenalcotía el Cordobés* (Madrid, 1926)¹⁴. Posteriorment s'han fet algunes esmenes al text¹⁵.

Ibn al-Faradī, Abenalfaradí (351/962-403/1013) cordovès i autor d'un diccionari biogràfic d'ulemes que fou editat per CODERA i RIBERA a la "Bibliotheca Arabico Hispana" vols. VII i VIII¹⁶. Avui sabem que aquesta obra conegué més d'una redacció i sembla que la representada pel text de Codera és la curta.

Ibn Ḥazm, el cèlebre Abenházam d'Asín¹⁷ (384/994-456/1064) escriví una *Ġamharat ansāb al-'arab*¹⁸ que ha estat estudiada per Terés. Millàs l'utilitza a base del manuscrit de la Reial Acadèmia de la Història.

Ibn Ḥayyān, Abenhaiān (377/987-469/1076) fou cordovès. És el més gran de tots els historiadors de l'Espanya musulmana¹⁹. Escriví —entre d'altres— una gran recopilació en forma no massa rigorosa d'annals, que anomenà *Muqtabis* o *Muqtabas*. En ella recollia gran quantitat de textos anteriors com els de Rāzī, Ibn al-Faradī, etc., molts dels quals no ens han arribat per altres camins. Dels deu volums d'aquesta obra sols ens cal considerar ací els que arriben fins a l'any 885, últim recollit per en Millàs. És a dir, el volum I (anys 746-846) dissortadament perdut de vista després de la mort de Lévi-Provençal. Fou utilitzat abundantment per Maqqarī; el II,1 (anys 746-846) del qual vénen moltes de les innovacions introduïdes per Lévi-Provençal a la nostra història; el II,2 (anys 846-880) editat darrerament per M.A. Makkī, i finalment el III (anys 880-888) perdut.

11) MRAH 8 (Madrid, 1850).

12) *La crónica del moro Rasis y la Continuatio Hispana*. AUM (Letras) 3,3 (1934). 230-265.

13) Vegeu. E. LÉVI PROVENÇAL: *La "Description de l'Espagne" d'Ahmad al-Rāzī. Essai de reconstitution de l'original arabe et traduction française*. "Al-Andalus" 18 (1953), 51-108.

14) Vegeu. MUHAMMAD IBN 'AZŪZ: *Una edición poco conocida de la Historia de Ibn al-Qūṭīyya*. "Al-Andalus" 17 (1952), 232-237; C. SÁNCHEZ ALBORNOZ: *Fuentes ...* vol. 2 (Mendoza, 1942), 216-223.

15) RUŠDĪ AL-HAKĪM: *Kitāb ta'riḥ iftitāḥ al-Andalus li-bn al-Qūṭīyya al-Qurtubī*. "Al-Mašriq" 54 (1960-737-746).

16) *Ta'riḥ ulama al-Andalus* (Madrid, 1891-92); reedició de 'IZZAT AL-ATTĀR, 2 vols. (El Caire, 1954).

17) *Abenházam de Córdoba y su Historia de las ideas religiosas*. 4 vols. (Madrid, 1927-1932).

18) Ed.E. LÉVI-PROVENÇAL (El Caire, 1948). El text d'en Millàs es pot llegir dintre del seu context en E.TERÈS: *Linajes árabes en al-Andalus según la "Yamhara" de Ibn Hazm*. "Al-Andalus" 22 (1957).

19) Vegeu. E. GARCÍA GÓMEZ: A propósito de Ibn Ḥayyān. "Al-Andalus" 11 (1946). 395-423; M.A. MAKKĪ: *Al-Muqtabis min ansā' ahl al-Andalus* (El Caire, 1390/1971), pròleg; J. VERNET a IHE núm. 79926, P. CHALMETA GENDRÓN: *Historiografía medieval hispana: Árabe*. "Al-Andalus" 37 (1972), 353-404.

Aquestes dades permeten d'explicar que en Millàs no poguéu terminar pràcticament aquesta obra cabdal.

Fath al-Andalus (Fatħo Alandalus). És una crònica anònima d'un autor andalusí que visqué, segons demostrà Claudio Sánchez Albornoz, entre 1087 i 1106²⁰. Se'ns ha servat en un *unicum* bastant dolent²¹ que fou objecte d'edició i traducció de J. de González (Alger 1889). Malgrat el seu aspecte ens tramet certes dades que no coneixem per altres llocs. Possiblement la seva màxima font fou 'Isà b. Aħmad al-Rāzī i exercí un fort influx a la historiografia marroquí posterior fins al punt que el visir 'Abd al-Wahhāb al-Gassānī²² el copia a l'excursus històric que escriví com a colofó a la seva *Rihlat al-wazīr fī iftītāh al-asir*.

Al-Ḍahbī (Addabī, m. 599/1203) fou un historiador nascut a Vélez (Múrcia) que viatjà fins a l'Orient i escriví un diccionari biogràfic de savis andalusos segons l'estil del d'Ibn al-Faraḍī, la *Bugyat al-multamis fī ta'rīh riġāl ahl al-Andalus*²³.

Ibn al-Atīr, Abenalatir (555/1160-630/1233) fou un personatge important a Mosul que viatjà sovint per tot el Pròxim Orient i prengué part en la guerra contra els croats. Escriví una història, *al-Kāmil* disposada en forma d'annals, que va des de la creació del món fins a l'any 628/1231. Dissortadament no indica les seves fonts. Ha estat objecte de moltes edicions comercials. La primera erudita fou la d'en C.J. TORNBORG: *Ibn al-Athiri Chronicon quod Perfectissimum inscribitur* (Leiden 1851-1876). La part referent a l'Occident islàmic fou editada i traduïda per E. Fagnan²⁴.

Ibn 'Idāri, Abenadarí fou un caid marroquí, de Fes, de qui poc sabem. Escrivia encara la seva crònica *al-Bayān al-mugrib fī aħbār mulūk al-Andalus wa-l-Magrib*, l'any 712/1312. La segona part explica la conquesta i la història de la Península sota els àrabs. El text que ens interessa fou publicat per R. Dozy²⁵. D'aquest es feren les traduccions castellana de F. Fernández y González²⁶ i la francesa de E. Fagnan²⁷. La crítica del mètode de l'autor ha estat feta per Claudio Sánchez Albornoz²⁸. Posteriorment ha aparegut una nova i millor edició de G.S. Colin i E. Lévi-Provençal²⁹.

L'oriental Nuwayrī, En-nugairī (m. 732/1332) fou autor d'una gran obra enciclopèdica prou farcida de notícies històriques, titulada *Nihāyat al-'arab fī funūn al-adab*³⁰. D'ací s'extragueren notícies pel Baró de Slane al *Journal Asiatique*³¹ i després a l'apèndix del

20) Vegeu C. SANCHEZ ALBORNOZ: *Precisiones sobre Fath al-Andalus*. RIHI 9-10 (1961-62), 1-21.

21) Vegeu E. GARCÍA GÓMEZ: *Novedades sobre la crònica anònima titulada "Fath al-Andalus"*. "Annales de l'Institut d'Etudes Orientales de la Faculté de Lettres d'Alger" 12 (1954), 31-32.

22) Vegeu J. VERNET: *La embajada de al-Gassānī. (1690-91)*. "Al-Andalus" 18 (1953), 109-131.

23) Editat per CODERA i RIBERA com a volum III de la seva "Bibliotheca Arabico-Hispana" (Madrid, 1885)

24) *Annales du Maghreb et de l'Espagne* (Alger, 1901); C. SÁNCHEZ ALBORNOZ: *Rasis fuente de Aben Alatir*. BH 41 (1939), 5 i sgts.

25) *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne* (2 vols. Leiden 1848-51): *Corrections sur les textes du Bayano-l-Moghrib* (Leiden, 1883).

26) *Aben Adhari: Historia de al-Andalus* (Granada, 1860)

27) 2 vols. Alger 1901-1904.

28) *En torno a los orígenes del feudalismo ...* 2 (Mendoza, 1942), 327-335.

29) 2 vols. Leiden, 1948-51.

30) Divuit volums publicats a El Caire, 1342/1923-1368/1948.

31) 1841, I, 97-135, 557-583; II, 441-483 i 1842, I, 49-64.

seu volum I dels *Berebers* d'Ibn Haldūn; foren editades i traduïdes per Mariano Gaspar Remino³² qui ja des de temps abans es venia preocupant del nostre autor³³.

D'Ibn al-Ḥaṭīb, Abenaljātib (713/1313-776/1375) han estat utilitzats la seva *Iḥāṭa* i un text del manuscrit número 37 de l'Acadèmia de la Història que coincideix al peu de la lletra amb la traducció alemanya del *A'mal al-ʿalam* feta per Hoenerbach (pàgines 67-68)³⁴. Tant aquesta obra com la *Iḥāṭa* havien estat objecte de diverses i dolentes edicions comercials abans del 1936.

El tardà i gran historiador Ibn Haldūn, Abenjaldun (732/1332-808/1406) l'aprofità en Millàs a partir de dues obres: de les pàgines XXI i XXII del *Supplement* a les *Recherches* d'en Dozy (nºs 93 i 94)³⁵ i del volum IV del *Kitāb al-ʿibar* (textos 107 i 129), obra aquesta de la qual ja d'abans del 1936 existien moltes edicions i, àdhuc traduccions³⁶.

Maqqarī, Almacarī (1000/1591-1041/1631) nat a Tlemecen fou un viatger empedreït que recorregué tot el Pròxim Orient copiant més o menys temàticament el contingut dels manuscrits que es referien als seus admirats Ibn al-Ḥaṭīb i cadí ʿIyyād³⁷. Féu servir nombrosos textos avui perduts, la qual cosa fa que la seva obra *Kitāb Naṣḥ al-tīb min guṣn al-Andalus al-ratib*, diverses vegades editada³⁸, extractada³⁹ i traduïda parcialment⁴⁰, ens sigui un instrument de primeríssima necessitat per a escriure la nostra història.

Aquesta succinta relació permet veure l'acurat sistema de treball d'en Millàs, que arplegà tots aquells textos impresos que tenia a l'abast i que va intentar en la mida de les seves forces completar amb textos manuscrits.

El llarg transcurs del temps fa que aquesta col·lecció no tingui ara la cabdal importància que tenia els anys 30 i que sapigueren explotar els comptadíssims historiadors que d'una o altra forma tingueren accés a ella. Però, de tota manera, encara continua essent l'única de què disposem per a il·luminar la història de casa nostra amb l'ajut d'un reguitzell de textos d'autors que saberen enregistrar els esdeveniments del passat i del seu present d'una manera molt més científica que els cristians d'aleshores.

Barcelona, maig de 1980*

J. Vernet

32) *Historia de los musulmanes de España y África por en-Nugairi* 2 vols. (Granada 1917-1919).

33) *Historia de España y África por en-Nugairi*. RCEH Granada (1915), 222-242.

34) *Islamische Geschichte Spaniens. Uebersetzung der A'māl al-ʿalām und ergänzender Texte* (Zürich, 1970).

35) Leyden, 1860.

36) Vegeu per exemple l'edició (2 vols. Alger, 1847-1851) i la traducció francesa (4 vols. Alger, 1852-56) del Baró de Slane. La darera part porta el títol de *Histoire des Berbères et des dynasties musulmanes de l'Afrique septentrionale* i ha estat reeditada per P. Casanova (Paris, 1956).

37) La seva biografia pot veure's a M. ʿABD AL-GĀNĪ HASAN : *Al-Maqqarī, ṣāhib Naṣḥ al-tīb* (El Caire, 1966).

38) La millor edició amb bons índexs és la d'Ihsān ʿAbbās (8 vols. Beirut, 1968).

39) *Analectes sur l'histoire et la littérature des arabes d'Espagne* (2 vols. Leiden, 1855-1861).

40) *The History of the Mohammedan dynasties in Spain* per Pascual de Gayangos (2 vols. Londres 1840-43). Vg. P. SABAN: *La traducción de Almacari por Gayangos*. BRAH 77 (1920). 75-85.

* J. Vernet agraeix a M. Viladrich i J. Figuls la correcció de les proves d'impremta d'aquesta edició.

INTRODUCCIÓ

ELS TEXTOS D'HISTORIADORS MUSULMANS REFERENTS A LA CATALUNYA CAROLÍNGIA

Fent en quatre paraules una breu presentació dels historiadors musulmans, hem de dir que es distingeixen per una *gran objectivitat*: l'autor, després d'haver consultat els mestres, tradicioners, viatgers, etc., o d'haver vist per ell mateix els successos, els exposa quasi impersonalment, citant sempre la font que segueix; d'aquí ve que a voltes arriba a la minuciositat en coses trivials, recarregant les opinions i parers, que es preocupa poc de criticar. Aquesta *manca de sentit crític* (d'altra part, molt pròpia de l'època) es manifesta en el candor tot seriós amb què escriuen, acceptant qualsevol narració, amb tal que vagi assegurada per una cadena d'autors que la transmetin, sense preocupar-se de la seva versemblança intrínseca. Aquesta objectivitat fa que un autor posterior tingui la mateixa autoritat que un altre d'anterior puix que sol transcriure'l quasi textualment.

Una altra nota típica dels historiadors musulmans és llur gran fecunditat: el poble musulmà, essencialment tradicionalista, conreà en gran manera totes les seccions de la història: biografia, bibliografia, catalogació, literatura de viatges, cròniques, etc.; i la seva afecció era tan gran, que, per sentir un bon mestre, emprenien llargs viatges. D'aquí ve que, essent la bibliografia històrica aràbiga coneguda en l'actualitat més que regular, sigui pobra i esquifida en relació amb el total d'obres històriques que foren escrites.

Pel que respecta a Espanya, podem distingir en el desenrotllament històric tres períodes. El 1er correspon a la dinastia Omeia, i comença el segle IX a posar per escrit les tradicions orals, ja matèria d'ensenyança a les escoles; hom acusa els historiadors d'aquest període d'ésser cortesans i, per tant, parcials dels Omeies. El 2^{on} període s'estén fins a la fundació del regne nassarita a Granada, i és florent: els autors són lliures per a dir tot el que senten, i, alligonsats per la trista realitat, poden capir més fonament el desenrotllament de la història pàtria. El 3er període ofereix dos autors genials: Abenaljatib i Abenjaldun, l'últim dels quals arriba a convertir la història narrativa en filosòfica¹.

La sort que han corregut les obres d'aquests autors no és gaire falaguera: la major part de les obres dels historiadors musulmans-espanyols han desaparegut, o, almenys, hom

¹) El qui vulgui avaluar en el seu veritable abast la histografia aràbiga-espanyola, cal que vegi l'acuradíssim *Ensayo bio-bibliográfico sobre los Historiadores y Geógrafos árabe-españoles*, de F. Pons y Boigues. Madrid, 1898.

no en sap noves. De moltes, tan sols n'ha arribat a nosaltres el nom, algun elogi o quelques transcripcions d'algun paràgraf que ens inicia en l'alta vàlua de l'obra.

Quant a l'estudi dels textos històrics referents a Espanya, hom pot dir que Casiri féu el primer pas, publicant la *Bibliotheca arabico-hispana escurialensis*², obra que, encara que de gran mèrit, es ressent del temps en què fou feta. Després segueixen dos noms amb els quals la crítica ha hagut de mostrar-se molt severa: són els de Faustí de Borbon³ i J. A. Conde⁴, que pretengueren d'estudiar els textos no amb tota la humilitat i honradesa científiques que era de desitjar; llurs errors i falsedats, avui, encara acceptades en la major part dels llibres d'història general, han donat abundant matèria de rectificació als arabistes posteriors. D'aquí ve que l'obra de Reinaud *Invasions des Sarrazins en France et en Savoie, en Piémont et dans la Suisse, pendant les 8e, 9e et 10e siècles de notre ère, d'après les auteurs chrétiens et mahométans*⁵ no tingui plena autoritat per haver seguit, en part, aquells autors. Més tard, Gayangos donà a conèixer l'obra d'Almacarí⁶, traduint-la a l'anglès, enriquida amb moltes notes i apèndixs. Segueix el nom del gran Dozy, el qual amb les edicions d'Almacarí⁷ i de *l'Albayan almògrib*⁸, dotada aquesta última d'un lluminosíssim pròleg sobre la historiografia aràbiga-espanyola amb les *Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le moyen âge*⁹, *Historia de los musulmanes españoles hasta la conquista de Andalucía por los Almorávides*¹⁰, *Notices sur quelques manuscrits arabes*¹¹, etc., tan benemèrit es féu de la història espanyola. Amb ell empalmen els noms de Simonet, que estudià l'element cristià dintre de l'hispanomusulmà¹², Moreno Nieto, autor d'un discurs sobre els historiadors aràbiga-espanyols¹³; Guillén Robles, que catalogà els manuscrits àrabs de la Biblioteca Nacional¹⁴, Lafuente Alcántara, que ens llegà en preciosa traducció una crònica primitiva¹⁵; Eduard Saavedra, profund coneixedor de la geografia hispanomusulmana¹⁶, i altres. Dos noms estrangers hom ha de citar aquí: F. Wüstenfeld, autor de la ja insuficient *Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke*¹⁷, i H. Derenbourg, el qual millorà a Casiri en *Les manuscrits arabes de l'Escorial*¹⁸, que no és obra completa (només aparegué el 1^r tom), ni tampoc ben definitiva.

2) Madrid, 1760-70

3) El seu veritable nom era Faustí Muscat; escriví unes *Cartas para ilustrar la historia de la España árabe*, Madrid, 1796.

4) Autor de la *Historia de la dominación de los árabes en España*, Madrid, 1820-21.

5) París, 1836.

6) *History of the mohammedan dynasties in Spain*. London, 1840

7) *Analectes sur l'histoire et la littérature des Arabes d'Espagne par Almakkarí publiés par M.M.R.Dozy, G. Dugat, L. Kreht et W. Wright*. Leyde, 1855-61.

8) *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Albayano-'l-Mogrib, par Ibn-Adharí (de Maroc) et fragments de la Chronique d'Arib (de Cordue)* par R.P.A.Dozy. Leyde, 1848-51.

9) 3ª edició. París-Leyde, 1881.

10) Traducció de F. de Castro. 2ª edició. Madrid, 1878.

11) Leyde, 1847-51.

12) Vegeu *Historia de los mozárabes españoles*, Madrid, 1897-1903.

13) *Discurso leído ante la Real Acad. de la Hist. en la recepción pública de D. José Moreno Nieto*. Madrid, 1864.

14) Madrid, 1889.

15) "*Ajbar Machmua*" (*Colección de tradiciones*). Madrid, 1867.

16) Vegeu *La Geografía del Idrisi*. Madrid, 1881.

17) Göttingen, 1882.

18) París, 1884.

El Sr. Codera vingué a donar nou impuls a la història hispano-musulmana, i tota la seva aprofitada vida va esmerçar-la a salvar les restes de la producció històrica, editant els 10 toms de la *Bibliotheca arabico-hispana* (per a la qual demanava protecció oficial per a publicar-ne 200), anant a l'Àfrica a esbrinar els fons de les inaccessibles biblioteques xerifianes o particulars, estant en contínua relació amb els llibreters i editors del món oriental, per si li podien donar noves de manuscrits ignorats d'algun dels grans historiadors hispano-musulmans. Potser la idea cabdal que hom desprèn de la nombrosa sèrie de treballs publicats per ell al *Boletín de la Real Academia de la Historia*, és el molt que hi ha per descobrir en els fons existents a les biblioteques d'Àfrica, puix que els autors contemporanis del dit país donen per corrents moltes obres ignorades per nosaltres o imperfectament conegudes.

Gràcies als treballs de Codera pogué fer Pons i Boigues el meritíssim *Ensayo bio-bibliográfico sobre los historiadores y geógrafos árabe-españoles*¹⁹, susceptible encara d'addicions amb les contínues aportacions de tots els anys.

L'actual generació d'arabistes, ja en la necessitat d'especialitzar-se, treballa en les diverses branques de la que podríem dir història interna dels musulmans espanyols.

Totes aquestes obres hem tingut en compte en la nostra enquesta, però més especialment les del senyor Codera, que tant i tant investigà en la història pirinenca. Hem consultat els autors àrabs que, per llurs cites i dades bibliogràfiques, podien referir-se especialment al nostre assumpte. Allò de nou que el present treball contingui i les notícies amb què enriqueixi el fons històric de Catalunya, toca als lectors de jutjar benèvolament²⁰.

PERÍODE DELS EMIRS DEPENDENTS: 711-756

L'historiador Abenadarrí²¹, parlant de l'entrada dels musulmans a la Península, menciona, entre altres opinions, la següent: que dos individus de la branca de Fihir, Abdal-làh ben Nefi ben Abd-elcais i Abdal-làh ben Elfosain, arribaren a Espanya per la

19) Madrid, 1898.

20) a) El present treball anava acompanyat primerament d'un apèndix amb la transcripció i traducció dels textos estudiats, que esperem que veurà la llum en una altra ocasió. Com hom veurà, els límits cronològics d'aquest estudi arriben més enllà del que fa suposar el títol.

b) Per a la transcripció dels noms àrabs, hem seguit el sistema preconitzat pel Sr. Saavedra, en el pròleg al primer tom de la "Colección de Estudios Árabes" (Madrid, 1898), per ésser el que més s'acomoda a la llengua a què hom tradueix. La *ħ*, equivalent a l'esperit aspre grec, és transcrita per *h*; la *ẓ*, equivalent a la *h* alemana, inicial de paraula o síl·laba, és transcrita per *h*; la *ğ*, aspiració més gutural que l'anterior, equivalent a la *j* castellana, és transcrita per *j*. La correspondència de les altres lletres, no cal explicar-la.

21) *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Al-bayano-ʿl-Mogrib, par Ibn-Adhari (de Maroc) et fragments de la Chronique d'Arib (de Cordoue) par R.P.A.Dozy*. Leyde, 1848-1851; tom II, pàg. 5. Sens deixar de remetre el curiós lector, pel que afecta a la part bio-bibliogràfica dels autors musulmans, a les obres citades de Wüstenfeld i Pons, considerem oportú de fer de cada un d'ells una petita referència. Quasi cap notícia biogràfica no podem donar d'Abenadarrí; fou anomenat "Elmarrecoxí" per haver viscut al Marroc (segle XIII), on compongué l'obra *Albayan Almogrib*, que és una història molt completa, per a la redacció de la qual es valgué de fonts cristianes. Dozy la publicà valent-se del ms., núm. 67 de la Bib. de Leyde. Ha estat traduït, en part, per Fernández y González, Granada, 1862, i últimament, en tota l'extensió, per E. Fagnan, Alger, 1901-1904.

part de la costa, en temps d'Otsman²². L'autor ratifica aquesta tradició amb l'autoritat del Taberî²³, que suposa que ja llavors l'Espanya i França (افرنجة)²⁴ foren agregades al govern d'Àfrica; precisa la data, fixant-la en l'any 27 de l'Hègira (647-648 de I. C.).

Aquesta notícia, del tot anacrònica, pot tenir relació amb algunes llegendes que respecte a l'establiment d'àrabs gassanís a Catalunya, i a algunes incursions marítimes dels musulmans a Espanya, abans de la conquesta, hom troba entre els autors²⁵.

El mateix Abenadari²⁶ diu que, quan entrà Tàric a Espanya²⁷, el rei Roderic era a Narbona, frontera de l'Espanya, la més llunyana de les immediates a França. La crònica anònima *Ajbar Maigmua*²⁸ diu que Roderic era a Pamplona; hom pot suposar un error en la transcripció del nom de la ciutat, per part d'Abenadari; aquest autor afegeix la dada geogràfica que de Narbona a Còrdova hi havia 1.000 milles.

Tàric no arribà a l'Ebre, sinó que de Toledo anà a Guadalajara, d'aquí a la ciutat d'Almeida (o de la taula, per trobar-hi la cèlebre taula de Salomó), i per últim a Amaya, població que encara perdura al NO. de Burgos. Després se'n tornà a Toledo a esperar Mussa.

Aquest cabdill entrà a Espanya el Ramadan de l'any 93 (juny-juliol del 712), en la qual cosa convenen quasi tots els autors musulmans, i el 1^r de Xauai del 94 (30 juny 713) entrà a Mèrida, d'on anà a Toledo, Saragossa i *més enllà*. En aquest *més enllà*, que és el que a nosaltres ens interessa, i en el temps que Mussa esmerçà per a recórrer-lo hi ha una gran disparitat entre els autors. El cert és que des del final de Xauai del 94 (final de juliol de 713) a la festa dels sacrificis del mateix any (10 de Dulhija/6 de setembre de 713), que la passà Mussa a Còrdova²⁹, recorregué el següent itinerari: Mèrida, Toledo, Saragossa, Catalunya (?), Galícia (?) i Còrdova.

Especifiquem, ara, cada autor: l'*Ajbar Maigmua*³⁰ diu que Mussa conquerí Saragossa i *les altres ciutats d'aquella part*. Aquesta opinió, en excés vaga, també la insereixen

22) Tercer dels Califes; regnà des de l'any 23 al 35 (643-644 al 655-656).

23) Historiador oriental dels segles IX i X. Compongué una Història dels pobles i dels reis, de caràcter universal.

24) La significació d'aquest nom en aquesta època és bastant confusa entre els autors; el mateix ho aplicaren a ço que és l'actual regne de França, com a la part S. del mateix regne com també a la part NE. d'Espanya.

25) Vegeu *Boletín de la Real Academia de la Historia*; t. XV, pàg. 101.

26) Tom. II, pàg. 9.

27) Tàric desembarcà el Rêjeb del 92 (abril-maig de 711).

28) "*Ajbar Machmua*" (*Colección de tradiciones*). crònica anònima del *siglo XI*, dada a luz por primera vez, traducida y anotada por D. Emilio Lafuente y Alcántara (Madrid, 1867). *Colección de obras arábicas de Historia y Geografía, que publica la Real Academia de la Historia. Tomo I^r* (pàg. 7 del text i 21 de la traducció). Aquesta Crònica anònima, hom suposa que és del segle IX, i és una col·lecció de les notícies que corrien en boca dels musulmans, relatives al primer temps de la conquesta, especialment del període dels governadors dependents d'Orient il·lustra amb multitud d'anècdotes que per la vivesa i frescor acusen la tradició popular. Només existeix un còdex d'aquesta obra que és a la Bib. Nac. de París, a continuació del d'Abenalcutia, Dozy es valgué molt d'ella per a la Història dels musulmans d'Espanya.

29) *Fatño-l'-Andaluçí* (*Historia de la conquista de España, código arábigo del siglo XII, dado a luz por primera vez, traducido y anotado por D. Joaquín de González. Argel. 1889*). Pàg. 14 del text), diu que Mussa, de tornada de l'"Afranja" celebrà a Còrdova la festa dels sacrificis. Ho confirma el ms. 1232 d'Alger, foli 162. Fatño Alandalus és una crònica anònima que hom suposa escrita a Cairwan al segle XII. L'única còpia coneguda d'aquesta obra és a la Bib. Nac. d'Alger, núm. 1143, i hom creu que és del segle XVII o XVIII. És una obra poc original i malejada per bastantes llegendes.

30) Pàg. 19 del text, 31 de la traducció.

Abenadari³¹, Almacari³² i En-nuguairi³³. *Fatho-l'Andaluç*³⁴ diu que Mussa conquerí tota l'Espanya, i ja havem vist que en nom d'aquesta hi comprenien part de la Gàl·lia meridional fins a Narbona.

Altres autors ja donen més detalls: Mussa passà unes nits més enllà de Saragossa, i arribà a una ciutat marítima que tenia quatre portes, la qual fou conquerida, així com tres castells que devien ésser-hi a prop³⁵. Els autors revesteixen les circumstàncies d'aquesta expedició d'un marcat caràcter llegendari i religiós que fa sospitar l'essencial veracitat de la narració. Però, quina devia ésser aquesta ciutat marítima? La Crònica del moro Rasis³⁶ diu que Tarif b. Ziyar (Mussa) destruí Tarragona. Poden identificar-se ambdues ciutats? En tot cas la resistència de Tarragona no podia ésser tan obstinada com suposen alguns autors.

L'autor que més opinions i cites conté de l'expedició de Mussa és Abenadari, que hi dedica bastant de pàgines. Diu³⁷ que, en arribar Mussa a una ciutat a França anomenada *Loton* (لوطون), Lió?, el seu exèrcit tingué por d'avançar més, i se'n tornà; ho corrobora Abenadari amb l'autoritat de l'autor de *La formosor de l'ànima*³⁸, el qual assegura que havia vist, en els llibres cristians, que els musulmans havien arribat a Loton, capital dels francs, i que no els restava per conquerir sinó les muntanyes de قرقوشة (Carcassona?), les de Pamplona i la roca de Galícia. Després, aquest mateix autor refuta Abdelmèlic b. Ħabib³⁹, el qual diu que pyOvRv fou conquerida per capitulació en època més tardana, i assegura que ho fou al final del 92 o al principi del 93. L'autor de *La formosor de l'ànima*, malgrat ésser molt citat per Abenadari, està equivocat en aquest cas, puix que, a l'època que ell diu, Mussa no havia posat la planta a Espanya, com hem vist basant-nos en la

31) Pàg. 18 del tom II.

32) *Analectes sur l'histoire et la littérature des Arabes d'Espagne par Almakkarí publiés par M. M. R. Dozy, G. Dugat, L. Krehl et W. Wright*, 1855-61; vol. I, pàg. 172. Almacari nasqué a Tremissèn a la darrerïa del segle XVI; féu cinc viatges a la Meca i es dedicà amb gran èxit a l'ensenyança; a instàncies d'un amic de Damasc, redactà una obra sobre Història i Literatura d'Espanya, que l'ha fet cèlebre. Almacari, d'ell mateix, només hi posà el pròleg, puix que la resta no és sinó una cadena de textos, molts d'ells perduts actualment.

33) *Historia de los musulmans de España y África*, trad. por M. Gaspar Remiro. Granada, 1917-1920; t. II, pàg. 29 del text. En-nuguairi fou natural de Nugeirah, a Egipte (segles XIII i XIV); brillà com a jurisconsult i historiador. L'obra enciclopèdica que l'ha fet cèlebre comprèn cinc parts, en cada una d'elles estudia el cosmos, l'home, els animals, les plantes i la història universal. Cada part es divideix en cinc seccions, i aquestes en capítols. Els capítols V i VI de la secció cinquena de la part històrica, són els que han estat editats, traduïts i anotats per Gaspar Remiro; al pròleg del dit estudi ens remetem per a més detalls sobre l'autor.

34) Pàg. 10 del text.

35) *Fatho-l'-Andaluç*, pàg. 16 del text. Crònica del fals Abencotaiba, posada com a apèndix a l'edició no publicada d'Abenlacutia, per Pasqual de Gayangos, en *Colección de obras arábicas de Historia y Geografía que publica la Real Academia de la Historia*; t. II, pàg. 133; i pàg. 208 de la mateixa obra, d'un altre apèndix que publicà Gayangos, extret de la relació del viatge a Espanya d'El Gazzali, ambaixador marroquí, que vingué a Espanya durant el regnat de Carles III.

36) Edició per Pasqual de Gayangos en el tom VIII de les Memòries de la Reial Acadèmia de la Història, pàgs. 41 i 42. Madrid, 1852. Gayangos provà que la dita crònica, a les parts 1^a i 3^a, correspon, encara que molt desfigurada, a dues obres D'Ahmed b. Moḥamed Arrazi, geogràfica l'una i històrica l'altra. L'autor, que era conegut per "Atariji" (el cronista), és del segle IX i fou el segon d'una família d'historiadors; de les obres, notabilíssimes i molt citades pels autors, no ens n'ha arribat cap, fora de la pèssima traducció castellana.

37) Tom II, pàgs. 14 i 15.

38) Abu Moḥamad b. Abdal·làh el Cordovès (no té notícies biogràfiques). Còdex propietat de M. Fagnan, d'Alger.

39) Autor espanyol del segle IX, que inaugurà la sèrie dels historiadors hispano-musulmans. De les seves nombrosíssimes obres, sols resta la Història conservada en la Bodleiana d'Oxford, molt pobra i fantàstica pel que respecta a Espanya.

generalitat dels autors; però les paraules que posa en boca d'Abenhabib donen llum per a escatir que devia ésser la regió de قرقوشة (Caracoxa), puix que la dada que menciona, d'haver estat conquerida per capitulació, en època més tardana, permet d'identificar-la amb Carcasona (قرقشونة), que efectivament ho fou en temps d'Ambassa⁴⁰.

El mateix Abenadará va contant més opinions respecte a les conquestes de Mussa, com, per exemple, que, després de conquerir Saragossa i altres ciutats, arribà a una gran planúria, plena de ruïnes, on en trobà una que sostenia un escrit en el qual recomanava als musulmans que se'n tornessin, i així ho féu Mussa. No indica Abenadará on era aquesta planúria, però tots els altres autors que en parlen expressen que era al país dels Francs⁴¹.

Abenjaldun⁴² diu que Mussa arribà per l'E. a Barcelona i pel N. a Narbona; el mateix diu Almacarí⁴³, el qual conta més detalls. Diu que les tropes de Mussa arribaren fins al castell de Lió (?) (لوزون) i a la roca d'Avinyó (ابنيون), però que, tement l'exèrcit dels francs, es refugiaren en els monts propers a Narbona, a la qual després d'un fort combat, pogueren arribar, trencant les files enemigues. Carles, cabdill dels francs, no atrevint-se a continuar per gaire temps el setge de Narbona, construí a les vores del Roine moltes fortaleeses que feren de fronteres entre els dos països. Tot seguit insereix un discurs que Elhijarí⁴⁴ posa en boca de Carles⁴⁵, en el qual aquest dissuadeix els seus nobles de combatre els musulmans, dient que l'amor a la presa i les lluites civils ja s'encarregarien de debilitar-los. Aquest paràgraf d'Almacarí és important, perquè, encara que fals respecte de Mussa, que no podia, ni de molt, arribar a Avinyó en el poc temps de què disposà, donada la versemblança que en si enclou la relació, pot ésser cert aplicat a un dels governadors que el succeïen: Ocba, per exemple, qui lluità realment a les vores del Roine⁴⁶.

40) Eduard Saavedra, en el seu *Estudio sobre la invasión de los árabes en España* (Madrid, 1892), pàg. 119, nota, suposa que Caracoxa correspon a Santander, puix que de les seves muntanyes neix el riu Argoza al N., i al S. hi ha el marquesat d'Argüeso. No veiem del tot definitiva la hipòtesi del gran geògraf i arabista.

41) Abenadará, t. II, pàgs. 18 i 19, *Fatħo-l'-Andaluçí*, pàg. 14. : diu que Mussa anà al país d'aquest ídol a començament del 94 (octubre, 712); En-nugairí, t. II, pàg. 29, text. El traductor del *Fatħo*, en la nota 34, diu que En-nugairí fa trobar a Mussa set ídols; no posa citació, la que nosaltres no hem sabut trobar i sospitem que sigui una equivocació, relacionada amb les set columnes, que, segons Almacarí, trobà Mussa a Carcassona, ço que després mencionarem; Ibn-el-Athiri: *Chronicon quod perfectissimum inscribitur, editit Carolus Johannes Tornberg. Publico sumptu, Lugduni Batavorum*, 1867-1875; t. IV, pàg. 448. (La grafia que usarem d'aquest autor serà Abenalatir.) És autor oriental nascut a la Mesopotàmia. Residí a Mossul, Bagdad i Alep, i morí al cap d'un any a la primera capital en 630 (1232-33). Composà una Història universal, anomenada *El Kâmil*, que comprén des de la creació del món fins al seu temps. En la seva composició es valgué, com altres historiadors, de fonts cristianes; hi intercalà una història dels Gots, molt verídica.

42) Edició de Boulac, 1284 Hèg. (1867); t. IV, pàg. 117. Abenjaldun era oriünd de pares hispano-musulmans i nasqué a Tunis l'any 732 (1331-32). L'afecció a l'estudi l'ocupà tota la vida, essent la seva nota característica, com a autor, la concepció filosòfica de la Història, en la qual cosa s'avança en gran manera a la seva època. La seva obra magna *Història dels berebers i de les dinasties musulmanes d'Àfrica*, consta de set volums en l'edició de Boulac, dels quals han estat traduïts el I i el VII pel Baró de Slane, (Paris, 1868 i Alger, 1852).

43) Tom I, pàg. 144.

44) Autor espanyol del segle XII. Nasqué a Guadalajara, d'on li ve el sobrenom. Compongué una Història general d'Espanya en sis volums, que després fou ampliada, i és una de les principals fonts de l'enciclopèdia d'Almacarí. No ha arribat a nosaltres.

45) Nom distintiu que, segons Elhijarí, tenen els reis francs (en Almacarí, pàg. 157, t. 1).

46) Reinaud (*op. cit.*, pàgs. 33 i 50, nota), ho refereix al període entre Assama i Abderrahman el Gafequí.

El mateix podem dir d'allò que, més enllà, Almacarí⁴⁷ refereix de Mussa, que arribà a Carcassona, una de les fortaleses de l'enemic, on hi havia l'església, cèlebre entre els francs, per nom Santa Maria (amb el testimoni d'Abenḥayan, diu que hi havia en la dita església set columnes d'argent pur, que un home, amb tots dos braços, no podia abraçar-les). Aquesta dada falsa, referida a Mussa, pot ésser certa aplicada a Ambassa, que rendí Carcassona, com veurem.

De tot aquest feix de citacions la cosa més versemblant que hom pot deduir és que Mussa desitjava d'avançar fins a França, i més enllà, per tal de tornar per terra a l'Orient⁴⁸, però, sia perquè no s'atrevisi o perquè els legats del Califa l'en privaren hagué de tornar-se'n sense passar de la regió catalana⁴⁹. Els autors musulmans crearen, més tard, allò de l'estàtua i del seu escrit, per tal de salvar el prestigi de Mussa, o bé li atribuïren, també, fets d'armes posteriors.

Aquest és un dels pocs punts en què els autors musulmans mostren una diversitat anòmala i inversemblant, ço que contrasta precisament amb l'acurada fidelitat que a les fonts tradicionals tenen els dits autors, especialment els espanyols, amants conreadors de la biografia, de la bibliografia i de la història, en les quals raríssimes vegades deixen entrar el meravellós i fantàstic, tal com maleja aquest capítol de la història de Mussa⁵⁰.

En la narració de la tornada de Mussa a Orient, ens diuen els autors que a l'escorta portava prínceps gots i francs, fets presoners⁵¹, i que, en arribar a la cort del califa Suleiman, aquest li preguntà respecte a les qualitats dels pobles de combaté, i Mussa li féu un elogi dels francs, dient que "en ells hi havia nombre i multitud, valentia i força, ímpetu i valor"⁵².

Quasi tots els autors en parlar d'Abdelaziz (714-715), diuen que governà justament, defensà les fronteres i conquerí moltes ciutats.

Abenadari⁵³ diu que Abdelaziz escriví a son pare contant-li les conquestes. Abenalcutia⁵⁴ consigna que completà les conquestes de son pare. Quines foren aquestes conquestes? Es relacionen amb Catalunya? El Sr. Codera⁵⁵ exposa un text que donaria llum a això, si no fos que és una citació única i isolada, que necessita la corroboració d'altres textos: és el ms. núm. 1.232 (avui 1.836) de la Biblioteca d'Alger, al foli 162 r., que diu que Abdelaziz sortí d'expedició amb la seva gent, fins que arribà a Narbona.

47) Tom I, pàg. 176.

48) Almacarí, t. I, pàg. 175. Abencotaiba, pàg. 138.

49) El Sr. Saavedra, en el treball mencionat, pàg. 113, suposa que Mussa seguí per la via romana que d'Osca conduïa a Lleida i Tarragona, i que retornà aviat sobre els seus passos.

50) Vegeu en Dozy, *Recherches*, t. I, pàg. 28, l'explicació d'aquest fenomen en l'obra d'Abdelmèlic b. Ḥabib.

51) Abencotaiba, pàg. 138. El nom de francs era aplicat als cristians de la frontera NE., però especialment als catalans i als veritables francs.

52) Abenadari, t. II, pàg. 20, i Abencotaiba, pàg. 181. Reinaud (*op. cit.*, pàg. 224) creu que aquest judici no és de Mussa, sinó que els historiadors l'hi feren dir, en vista de les qualitats que pogueren conèixer en els francs en les guerres posteriors.

53) Tom II, pàg. 23.

54) Pàg. 10, ed. Gayangos; pàg. 227, ed. de Houdas, París, 1889. Abenalcutia (procedent de Sara la Goda, néta de Vítiza) és autor cordovès del segle X; ens deixa l'obra *Història de la conquesta d'Espanya*, que és plena d'interès i vivesa dramàtica, pel fet d'estar molt pròxima als narradors de tradicions, de llavis dels quals degué recollir les notícies. L'ambé ha estat traduït, en part, per M. Cherboneau, en *Journal Asiatique*, nov. de 1856.

55) *Narbona, Gerona y Barcelona bajo la dominación musulmana*, en *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1909-10; pàg. 183. Vegeu, també, *Falho*, pàg. 20, text, i Rasis, pàg. 80.

D'Ayub i Alahor (març de 716-abril de 719) no consignen els autors musulmans cap expedició contra els cristians.

*L'Ajbar Maigmua*⁵⁶ i Abenalcutia⁵⁷ diuen que, en pujar al tron Omar b. Abdelaziz⁵⁸, nomenà valí d'Espanya Assama b. Mèlic, el qual volia honorar amb aquest càrrec, atesa la seva gran virtut i probitat. Assama arribà a Espanya el Ramadan de l'any 100 (març-abril de 719⁵⁹). Després de complir les gestions que li encarregà el Califa, es dirigí contra els *rums* o francs, i morí màrtir el dia d'Arafa del 102 (9 de Dulhija i 10 juny 721) a la ciutat de طرسنة Tarassona (?)⁶⁰ Abenalatir⁶¹ diu que morí en tornar de *la casa de la guerra*. Abenjàldun⁶² diu que morí màrtir l'any 102 a França. Això mateix diu Almacarí⁶³. Abenadarí⁶⁴ ajorna un any la batalla: així, doncs, hom s'ha de guardar de suposar-ne una altra.

Descomptant la cita del ms. d'Alger, núm. 1.232, el Sr. Codera⁶⁵ creu trobar una prova que Narbona era en poder dels musulmans, abans de l'any 100 (3 agost 718-24 juliol 719), i, per tant, abans d'Assama, en allò que diu Abenadarí⁶⁶, en el pròleg de la seva obra, que els escrits o ordres d'Omar arribaven a Narbona.

Aquesta deducció, basada en la cita d'Abenadarí, que també refereix Abenabdelhaquem,⁶⁷ no la trovem del tot concloent, puix que, si el regnat d'Omar durà fins Rejebe del 101 (gener-febrer del 720), del fet que les seves ordres arribessin a Narbona no es desprèn que aquesta, abans de l'any 100, fos ja musulmana; a més, el primer que féu Omar en pujar al soli fou anomenar Assama valí d'Espanya⁶⁸, i donar-li encàrrecs i ordres especials, i la notícia d'Abenadarí i Abenabdelhaquem no invalida el fet que aquell, en l'expedició a França, s'apoderés de Narbona, i que el fer-hi complir les ordres que li encomanà Omar fos el motiu de les paraules d'ambdós historiadors musulmans.

El Pacense⁶⁹ diu que Alahor es dirigí a la Gàl·lia Narbonesa, i, en parlar d'Assama, les

56) Pàgs. 23, text, i 34 de la traducció.

57) Pàg. 12, ed. Gayangos.

58) En Çafar del 99 (setembre-octubre de 717).

59) *Ajbar Maigmua*, pàgs. 23 del text i 34 de la traducció.

60) El Sr. Saavedra creu que aquest nom pot ésser alteració de Tarascó طراسكون, vila a 92 km al SE. de Tolosa, en el camí que va a la frontera espanyola per la Cerdanya. Vegeu Codera, *Colección de Estudios Arabes*, t. VIII, pàg. 301, i en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1909-1910, pàg. 186, que és on primer publicà l'estudi anotat. El moro Rasis. (pàg. 84), per anàloga dislocació del nom, suposa que morí a Tortosa.

61) Tom V, pàg. 373.

62) Tom IV, pàg. 118.

63) Tom I, pàg. 145. Vegeu també Abenadarí, t. II, pàg. 25. *Falho*, pàg. 75, text, i Abenalfaradí, *Bib. Ar. Hisp.*, t. VII, pàg. 164. *L'Ajbar Maigmua* (pàgs. 24 del text i 35 de la traducció) està equivocat en suposar que Bixr, governador d'Àfrica, destituí Assama. Abenalfaradí és autor cordovès del final del segle X; fou narrador de tradicions i bibliòfil. La seva obra mestra, *Història dels savis d'Espanya*, fou identificada pel Sr. Codera en el seu viatge a Àfrica, i la publicà en els toms VII i VIII de la *Bib. Arab. Hisp.* És el príncep dels biògrafs generals d'Espanya; posà molta de cura en la confecció de l'obra i fou continuat per Abenpasqual en la *Açila* i per Abenalabbar en la *Tecmila* (toms I-II i V-VI de la *Bib. Arab. Hisp.*).

64) *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, biografia 839.

65) *Col. Est. Ar.*, t. VIII, pàg. 298, i referència, pàg. 305; *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, pàg. 185.

66) *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, pàg. 12.

67) Ibn Abd-el-Hakem, *History of the Conquest of Spain, now edited for the first time, translated from the Arabic, with critical and exegetical notes and a historical introduction by John Harris Jones*. London, 1858; pàg. 6 del text. Abenabdelhaquem és autor oriental i de no gaire crèdit pel que respecta a Espanya.

68) Vegeu les notes anteriors, i *Recherches*, 3^a ed., t. I, pàg. 76.

69) Apèndix a *L'Ajbar Maigmua*, pàg. 152.

notícies del qual coincideixen molt amb les de l'*Ajbar Maigmua*, refereix que després d'apoderar-se de la Gàl·lia Narbonesa i defensar la ciutat de Narbona es dirigí a la ciutat de Tolosa, on morí a mans dels francs. Aquestes dades són perfectament congruents amb les dels autors musulmans⁷⁰, que diuen que els successors d'Ayub conqueriren Barcelona i que els gots es refugiaren a les muntanyes de Galícia i Narbona, però que els musulmans passaren els monts que hi ha darrera Barcelona, fins arribar a les planes de França. Així és que, valent-nos dels dos testimonis, Pacense i autors musulmans, podem suposar que Alahor (agost 716-març 719), successor d'Ayub, conquerí Barcelona i arribà fins a la Gàl·lia Narbonesa, i que Assama completà les conquestes d'Alahor, apoderant-se de la capital, però morí en anar contra Tolosa⁷¹.

Del governador Ambassa, que succeeix Assama, després d'un mes d'interinitat d'Abderrahman el Gafequí, diu Almacarí⁷² que sortí d'expedició contra els francs. penetrà en llurs ciutats i morí el Xaaban del 107 (gener 726). El mateix diu Abenadarí⁷³. L'anònim *Fatho-l'-Andaluçî*⁷⁴ diu que morí en tornar dels francs. Abenalatir⁷⁵ és l'autor que ens ha conservat d'aquest governador detalls de tanta vàlua com els de la capitulació de Carcassona l'any 107 (725-726).

Diu que assetjà Carcassona (قرقونة) el qual poble se li sotmeté mitjançant el lliurament dels seus presoners musulmans, i comprometent-se a pagar el tribut personal⁷⁶, a ésser tinguts com a gent de protecció i a estar en guerra o pau amb els qui ho estiguessin els musulmans.

Del període dels valís Odra, Yafiya, Hodaifa, Otsman, Alhaitam i Mohamed, no hi ha en els autors cap dada d'incursió cap a la part de Catalunya. Respecte a com hom ha d'interpretar l'expedició que Alhaitam féu contra Munussa (?) (وغزا ارض منوسة فافتحها)⁷⁷, nom que de cap manera no ha d'identificar-se amb Otsman b. Abunissa, predecessor d'Alhaitam, ni amb el Munussa del Pacense, vegeu el magistral estudi del Sr. Codera en la *Colecció de Estudios Árabes*, t. VII, pàgs. 141-169, on suposa que més aviat hom podria interpretar el dit nom per Manresa, puix sols hom ha de canviar l', per /, a la grafia dubtosa dels autors.

Del segon emirat d'Abderrahman el Gafequí, els autors musulmans estan conformes que morí màrtir en terra de francs el Ramadan del 114 (octubre 732), en el lloc conegut per *Calçada dels Màrtirs* يعرف ببلات الشهداء, segurament en la via romana que conduïa

70) Abenjaldun, t. IV, pàg. 118; Almacarí, t. I, pàg. 145.

71) Vegeu Codera, *Col. Est. Ár.*, t. VIII, pàg. 291, i *Anuari*, pàg. 183, sobre la família dels Benibajila i la de Zaid el Gafequí, les quals tingueren llur estada a Narbona (sense data), i la dada (pàg. 299) que Omaira b. Almoñajir, que entrà amb Mussa, fou valí de Barcelona durant dos anys.

72) Tom I, pàg. 145.

73) Tom II, pàg. 26.

74) Pàg. 26 del text i 29 de la traducció.

75) Tom V, pàg. 101.

76) Aquest impost, que no pagaven els musulmans, era de 48 dirhems per als rics, 24 per a la classe mitjana i de 12 per a qui vivia del seu treball manual. Equivalia a 316'80, 158'40 i 79'20 pessetes, respectivament. Es pagava per 1/12 al final de cada mes lunar, i n'estaven exceptuats dones, nois, monjos, tolits, pobres i esclaus. Vegeu Dozy, *H^e. de los mus.*, t. II, pàg. 57.

77) Almacarí, t. I, pàg. 145; Abenjaldun, t. IV, pàg. 119; Abenadarí, t. II, pàg. 111.

de Poitiers a Tours⁷⁸. Abenalatir⁷⁹ i Abenalfaradi⁸⁰ són els autors que ens donen més detalls d'aquesta expedició; l'any 113 (731-732) es dirigí Abderrahman contra els francs, i trobà una estàtua d'or, amb perles i pedres precioses, que repartí entre els seus soldats. L'any següent sortí una altra vegada d'expedició, i morí màrtir en terra de francs. El Pacense⁸¹, i amb ell els autors que el seguiren, han exagerat el nombre de l'exèrcit del Gafequí, el qual no era ni més ni menys nombrós que els altres que abans i després d'ell envaïren França.

Després del l'emirat d'Abdelmèlic b. Catan, governà Ocba des de Xaual de 116 fins a Çafar de 123 (novembre de 734 a gener de 741). Els autors musulmans estan un xic confosos. Abenadari⁸² diu que entrà a Pamplona i Narbona, que les poblà de musulmans i que morí en la *Calçada dels Màrtirs*⁸³. Almacari⁸⁴ diu que els musulmans s'establiren a Narbona, i des d'allà feren la guerra santa, arribant llurs *ràbides* o fronteres protegides fins al Roine; i amb l'autoritat d'Arrassi⁸⁵, diu que Ocba moria a Carcassona el Çafar de 123 (gener 714). El mateix diu Abenjaldun⁸⁶. L'*Ajbar Maigmua*⁸⁷ i el *Fatho-l'-Andaluç*⁸⁸ en citen les conquestes de Pamplona i Galícia, i el primer esmenta, també, Narbona. La Crònica del moro Rasis⁸⁹ diu que conquerí, entre altres ciutats, Lupo(?) i Magarona(?). ¿Què volen dir, tots aquests autors, en afirmar que Ocba entrà en aquestes ciutats que ja havien estat conquerides? Hom pot interpretar que les sotmeté més durament, canviant potser llur règim de capitulació per un altre més sever⁹⁰.

Després de la mort d'Ocba, només torna a aparèixer quelcom relacionat amb el nostre assumpte en narrar les lluites de Balj amb els fills d'Abdelmèlic b. Catan, l'any 124 (741-742), els quals convocaren un exèrcit, reunint tropes fins de la llunyana regió de Narbona i aliant-se amb ells el valí d'aquesta ciutat Abderrahman b. Alcama el ajmi, que era el millor cavaller de l'Espanya musulmana, el qual en la batalla s'atansà fins a Balj i el ferí mortalment. Després d'aquesta acció se'n tornà Abenalcama a la seva frontera⁹¹.

Poc temps després, l'any 129 (746-747), aquest valí de Narbona es revoltà contra

78) Abenadari, t. II, pàg. 28; en el t.I, pàg. 37, diu que fou l'any 115. Almacari, t. I, pàg. 146; Abenalatir, t. V, pàg. 374; *Ajbar Maigmua*, pàgines 25 del text i 36 de la traducció; *Fatho*, pàgs. 26 i 27 del text, també s'equivoca en assenyalar l'any 115.

79) Tom V, pàg. 130.

80) Biog., 770.

81) Apèndix a l'*Ajbar Maigmua*, pàg. 156.

82) Tom II, pàg. 28.

83) És un error, atribuint a Ocba la mort d'Assama.

84) Tom I, pàg. 146, i t. II, pàg. 11.

85) Nom àrab del nostre moro Rasis.

86) Tom IV, pàg. 119. Les grafies dels noms propis estan bastant dislocades.

87) Pàgs. 28 del text i 38 de la traducció. Equivocadament cita la data d'entrada d'Ocba a Espanya el 110.

88) Pàg. 29. Igual error que l'*Ajbar*.

89) Pàg. 87.

90) Vegeu Codera, *Col. Est. Ár.*, t. VIII, pàg. 320, i *Anuari*, pàg. 193.

91) Abenalcutia, pàgs. 16 i 17, ed. de l'Acad., i 232 d'Houdas (si bé el text d'Houdas l'anomena tal com en el manuscrit, que està equivocadament, Abderrahman b. Ocba el Lajmí); Almacari, t. II, pàgs. 13 i 17; *Ajbar Maigmua*, pàgs. 43 del text i 52 de la traducció; Abenadari, t. II, pàg. 32; Rasis, pàg. 89.

l'emir Yusuf b. Abderrahman el Fehrí, si bé aquest es veié aviat lliure d'Abenalcama, el qual els soldats traïren i enviaren el seu cap a l'emir⁹².

EMIRAT INDEPENDENT: ABDERRAHMAN I: 756-788

Una dada interessant ens ha conservat Abenalcutia⁹³, i és que Abderrahman I, després de la mort de Yusuf b. Abderrahman el Fehrí (El Rêjeb de 142, 28 octubre a 26 novembre de 759), nomenà governador de Narbona a Tortosa Abderrahman b. Ocboa, *وامضى عبد الرحمن بن عقبة على ولاية اربونة وما اتصل بها الى طرطوشة* cosa que prova que l'octubre o novembre de 759 era encara Narbona en poder dels musulmans. Hom no pot identificar el personatge que en fou nomenat governador.

Després de l'any 147(764-765), ens diu Abenalabar en la seva *Al-Hollato-assiara* (La túnica brodada d'or)⁹⁴ que Temam b. Alcama, que havia estat governador de Toledo, fou nomenat per a Osca, Tortosa i Tarassona.

Amb l'establiment de la dinastia Omeia a Espanya, sembla coincidir l'aparició, entre els mateixos musulmans, de nuclis de rebel·lió en la frontera catalano-aragonesa. Ja sia que en aquesta regió fos prepotent l'aristocràcia iemení, sempre desafecta al poder central, ja sia per la natural llunyania d'aquest, el cert és que veiem, moltes voltes, desconeguda i burlada l'autoritat de l'emir per les famílies que semblen monopolitzar el particular poder de la regió nord-oriental⁹⁵. Hom comença a entreveure amb la vinguda a Espanya d'Abderrahman b. Ĥabib el Fehrí, conegut amb el nom de *l'Esclabí*, qui desembarcà a Múrcia l'any 161 (777-778) i proposà a Suleiman b. Yoctan l'Arabí, valí de Barcelona (cap d'una família que donà molts disguts als emirs de Còrdova), que s'aliés amb ell, per a proclamar els Abasís. Suleiman o no contestà⁹⁶ o, si ho féu, acceptant-ho,⁹⁷ tardà a reunir-se amb l'Esclabí, donant lloc que aquest desconfiés i es dirigís contra aquell; en l'escomesa fou derrotat pel valí de Barcelona, tornant-se'n l'Esclabí a Múrcia, on fou mort a traïció per ordre de l'emir. Abenadari⁹⁸ ens ha conservat, com a prova dels dots literaris d'Abderrahman I, una retòrica carta que envià a Suleiman b. Yoctan l'Arabí, en la qual l'amenaça per sa política ambigua i arguments capciosus, invitant-lo a

92) Abenalatir, t. V, pàg. 287; Abenadari, t. II, pàg. 39; Almacarí, t. II, pàg. 17.

93) Pàgs. 30 del text de l'Acadèmia i 244 d'Houdas.

94) Extractes d'aquesta obra, editats per Dozy en *Notices sur quelques Manuscrits arabes*, Leyde, 1847-1851; pàg. 77. L'original de l'obra és al Còdex 1.654 de l'Escorial. Sobre l'autor, que és valencià i contemporani del rei Jaume I, vegeu Pons, *op. cit.*, pàgs. 291-296.

95) Això ens explica que els historiadors de Còrdova, afectes als Emirs, no donin notícies gaire detallades d'aquestes famílies, i de llurs guerres amb els cristians, per considerar-les com enemigues, per la qual cosa ens veiem privats de moltes dades que il·lustrarien la nostra Història.

96) Abenalatir, t. VI, pàg. 36, En-nuguairí, t. I, pàg. 36, Abenjaldun t. IV, pàg. 123, diuen que l'Arabí no contestà; Abenadari, t. II, pàgines 57 i 58, no cita per a res l'Arabí; Abenjaldun, t. III, pàg. 161, contra el que diu en el t. IV, fa l'Arabí governador de Saragossa.

97) *Ajbar Maigmua*, pàgs. 110 del text i 102 de la traducció; vegeu *Fatño*, pàgs. 67 del text i 75 de la traducció.

98) Tom II, pàg. 60.

«estendre la mà a l'obediència». No li faria molta impressió aquesta carta al valí de Barcelona, puix que, com veurem, seguí en la rebel·lió fins a la mort.

Després de la temptativa de sedició a favor dels Abbassís, Abderrahman I volgue venjar-se d'aquests i féu preparatius per anar a Síria, però n'hagué de desistir en vista de la revolta que havien promogut a Saragossa Suleiman l'Arabí (que abans hem vist a Barcelona) i Elhosain b. Yafya b. Saad l'Ançari, l'any 163 (779-780), el mateix temps que morí l'Esclabí a Múrcia. Com que abans hem vist Suleiman b. Yoctan, valí de Barcelona, entrant en tractes més o menys oberts amb l'Esclabí, i en el curs de la rebel·lió de Saragossa hom dedueix que en alguns punts de Catalunya (Pallars, Cerdanya) desconeixien l'autoritat de l'emir, sembla que la cèlebre defecció de Saragossa degué afectar també una bona part de Catalunya; per aquest motiu i per estar relacionada amb l'emperador Carlemany, mencionem aquella, encara que lleugerament. Contra els revoltats l'emir envià Tsalaaba, que, en una sortida per sorpresa, fou capturat per Suleiman b. Yoctan, el qual el trameté a Carlemany com a present per obtenir el seu ajut; Carlemany desitjà, també, posseir Saragossa, segons diu l'*Ajbar Maigmua*⁹⁹, o segons Abenalatir¹⁰⁰, perquè Suleiman li havia promès de lliurar-la-hi. Però, com que els naturals de la ciutat rebutjaren Carlemany, aquest se'n tornà, duent pres Suleiman, el qual es considerà traït; però en passar pels congostos de les muntanyes caigueren damunt seu els fills de Suleiman, Aisson i Matruh, i alliberaren son pare, derrotant el franc. La rebel·lió continuà a Saragossa; però, havent fet matar Elhosain a Suleiman, el fill d'aquest, Aisson, fugí a Narbona, d'on tornà en saber que l'emir en persona combatia Elhosain (any 164/780-781), i s'ajuntà amb l'exèrcit d'aquell. Elhosain demanà la pau, que li fou concedida mitjançant el lliurament propi del seu fill Said, el qual al cap d'un dia ja havia fugit a uns parents (?) que tenia a Pallars. L'emir es dirigí amb Aisson a combatre Pamplona i قنيرة Cotlliure (?)¹⁰¹, Bascònia, la Cerdanya i el país d'Aben Belascot¹⁰², el fill del qual prengué en paries, segons ens diu l'*Ajbar Maigmua*¹⁰³, Abenalatir¹⁰⁴ ens en dóna un itinerari diferent i més fosc, puix que diu que l'emir es dirigí a Calahorra, نكيرة Biguera? o Figueres? i a alguns castells dels bascons, no identificables. Havent tornat a la rebel·lió Elhosain, fou mort l'any 166 (782-783)¹⁰⁵.

99) Pàgs. 113 i 114 del text i 102-105 de la traducció.

100) Tom VI, pàgs. 43-45, i pàgs. 5-7, si bé aquí equivoca la data.

101) Suposició que, amb gran desconfiança, fa el traductor Sr. Lafuente.

102) Probablement, segons el traductor, Galindo Belascotenes, del qual parlen les genealogies de Meyà. Segurament Dozy es referia a aquest en dir que en la conspiració entrà Galindo, comte de Cerdanya: *H' de los mus.*, t. I, pàg. 469; alguns autors han volgut identificar aquest Abenbelascot o Belascotenes del Còdex de Meyà amb Aznar-Galí, primer comte d'Aragó, però no passa d'esser pura hipòtesi. Vegeu *Les genealogies de Roda o de Meyà* per Ferran Valls i Taberner (Discurs llegit a la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona), 1920, pàg. 21.

103) *Loc cit.*

104) *Ibid.*

105) Ultra els autors citats, vegeu Abenalcutia, pàg. 32, ed. Acad., i Houdas, pàg. 247; Abenadari, t. II, pàg. 58; *Fatho*, pàg. 75 del text i 67 i 68 de la traducció; Abenjaldun, t. III, pàg. 210, i t. IV, pàg. 124; Almacari, t. II, pàg. 31. Vegeu també el sagacíssim estudi del Sr. Codera *El godo o moro Aizón*, en *Col. Est. Ar.*, pàgs. 201-224, on posa de manifest la confusió que respecte d'aquest Aisson tenen les cròniques franques, en fer-lo intervenir en successos mig segle posteriors. Malgrat això, el Sr. Gómez Moreno, en la seva avidesa per trobar proves de la influència mossàrab o espanyola, a la Marca, accepta el relat de les cròniques llatines i la significació antifrànca d'Aisson. Vegeu *Iglesias mozàrabs*. Madrid, 1919; pàg. 42.

EMIRAT D'HIXEM I: 788-796

L'any 172 (788-789), al començament de l'emirat d'Hixem I es revoltà a Beseit, del clima o regió de Tortosa, Said b. H̱osain (el qual havia fugit a Pallars), al qual lloc s'havia refugiat a la mort de son pare (una altra prova que Catalunya, en temps de la revolta de Saragossa, no era gaire addicta a l'emir); amb l'ajuda dels iemenís s'apoderà de Tortosa; se li oposà Mussa b. Fortun, que havia reconegut l'emir, i, després de derrotar i matar Said, es dirigí a Saragossa, de la qual s'apoderà (i això indica que continuava en la revolta)¹⁰⁶. Poc temps pogué fruir de la victòria Mussa b. Fortun, puix que un client de la família d'Elẖosain s'aixecà contra ell i el matà. Per aquest mateix temps, un fill de Suleiman, Matruẖ b. Suleiman es revoltà a Barcelona, i s'apoderà d'Osca, Saragossa i tota la regió de l'Ebre. L'emir envià contra ell Abuotsman Abdal-làh, el qual hagué de retirar-se a Tarassona o a Tortosa, fins que un traïdor li portà el cap de Matruẖ¹⁰⁷. Un dels assassins fou Amrús b. Yusuf, més tard valí de la frontera pirinenca i de Toledo, i que seguí la política de la seva víctima, puix que es revoltà també contra l'emir, com després veurem.

Des d'ara hom pot seguir, quasi any per any, les expedicions que, en tots ells, els emirs enviaren contra els cristians. L'any 177 (793-794), l'expedició enviada contra els cristians es dirigí a la part de Catalunya, i fou una de les més terribles i famoses, segons diu En-nuguairí¹⁰⁸. Al front hi anava el cèlebre Abdelmèlic b. Abdelguahid b. Moguits, que assetjà les ciutats de Girona i Narbona, amb gran ostentació de màquines, sense arribar a conquerir-ne cap *واشرف على فتحها*¹⁰⁹. Recorregué la Cerdanya¹¹⁰, arribà prop del país dels Magos (?) i deixà arreu rastres terribles del seu pas. El quint del botí (que era per al califa i destinat a usos benèfics) arribà a 45.000 monedes d'or pur, i hom imposà als vençuts la condició de portar a Còrdova un nombre de càrregues de terra del mur de Narbona, amb la qual fou edificada la mesquita que hi havia als jardins de l'alcàsser¹¹¹. Si bé Abdelmèlic b. Moguits no s'apoderà de Girona ni de Narbona, amb les seves

106) Abenadará, t. II, pàg. 63, fa revoltar Said a Sagunt, i no a Beseit; Abenalatir, t. VI, pàg. 81; En-nuguairí, t. I, pàg. 21.

107) Abenadará, t. II, pàg. 64, diu que Matruẖ es revoltà a Barcelona, seguint la causa de son pare (?)(*على دعوة ابيه*); diu que Abuotsman es refugià a Tortosa; En-nuguairí, t. I, pàg. 22, i Abenalatir, t. VI, pàg. 83, suposen que fou Tarassona. Vegeu Rasis, pàg. 96, i ms. Acad. de la Història, núm. 37, f. 147 vº, que suposa, equivocadament, que Hixem, en persona, combaté Matruẖ.

108) Tom I, pàg. 23.

109) Girona és segur que no fou presa; Narbona ja és més dubtós, puix que algun autor, Almacarí, ho afirma. Amb tot, hem seguit l'opinió d'En-nuguairí, que és la més precisa.

110) L'editor d'Almacarí, t. I, pàg. 218, posà *بربطانية* (Barbatània), encara que els ms. deien *سرطانية* (Cerdanya); això mateix ha fet l'editor d'En-nuguairí, t. I, pàg. 23, bé que posa en una nota que els ms. diuen *سرطانية* (Cerdanya). El text editat d'Abenalatir, t. VI, pàg. 92, consigna *شرطانية*, i en nota consta que els Còdexs diuen: *سرطانية*; així és que aquesta grafia és quasi unànime.

111) Abenadará, t. II, pàgs. 65 i 66, posa *فرنجة* França, per *جريدة* Girona, el mateix que el ms. núm. 37 de l'Acadèmia de la Història, que, erròniament, també suposa que Hixem anà a França; Abenalcutia, pàg. 43, text de l'Acadèmia, i Houdas, pàg. 257, diu que amb el quint del botí edificà Hixem el pont i la mesquita de Còrdova.

màquines esquarterà llurs murs, i les pedres i ruïnes d'aquests hom ha d'entendre que serviren per a construir la mesquita.

Aquesta expedició ens marca l'especial caràcter que tenien totes les que cada any es dirigien contra els cristians, que eren veritables ràtzies sense altra finalitat que fer un bon botí i debilitar l'enemic¹¹².

En els anys 178-179 (794-796), les expedicions van contra els cristians del N. d'Espanya, a la frontera anomenada d'Àlaba i Castella.

EMIRAT D'ALĦAQUEM I: 796-822

L'any 180 (796-797) AlĦaquem I envià Abdelquerim b. Moguits, germà de l'anterior, contra els francs الفرنج (cristians del NE.). El cabdill musulmà, amb una divisió de les tropes, arribà a un golf o ria, que hom no comprèn de quin mar pot ésser, i darrera el qual havien posat els cristians llurs riqueses i famílies, que foren capturades pels musulmans. Una altra divisió de tropes es dirigí contra les ciutats de *Fransia* (transcripció exacta de la grafia فرنسية que en aquest cas usa En-nuguairí), i Abdelquerim també derrotà els diferents cabdills francs que a l'altra banda d'un riu se li oposaren. Aquests dos fets d'armes són poc precisos en els autors¹¹³.

L'any 181 (797-798) es revoltà a la frontera pirinenca Bahlul b. Marzuc, amb el qual estigué en relació Abdal-làh el Valencià, oncle d'AlĦaquem I, quan es dirigia a França¹¹⁴, no sabem si en so de guerra o de pau. Després romperen Bahlul i Abdal-làh; aquell s'apoderà d'Osca, l'any 184 (800-801), i el segon se'n tornà a València¹¹⁵.

Quasi tots els autors musulmans convenen que, l'any 185 (801-802), aprofitant-se els francs de les lluites que ocupaven AlĦaquem amb els seus oncles, s'apoderaren de Barcelona, fent-hi arribar el límit de llurs fronteres¹¹⁶.

L'any 191 (806-807)¹¹⁷, 192¹¹⁸ o 193¹¹⁹ els francs es decidiren a avançar més i més la línia de llurs fronteres, i per això Ludovic preparà les seves forces i es dirigí a assetjar Tortosa. En saber-ho l'emir, envià el seu fill Abderrafïman a oposar-se'ls per això, i escriví als valís de les fronteres superiors, Amrús i Abdun, perquè s'incorporessin a l'exèrcit. Després de forts combats, en què cada part "posà tot el seu ardor i gastà les seves forces" els francs hagueren de tornar-se'n amb nombroses pèrdues.

112) Vegeu Codera en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. LVI, pàg. 199.

113) Abenadari, t. II, pàgs. 70 i 71; Abenalatir, t. VI, pàgs. 102 i 103; En-nuguairí, t. I, pàg. 27; Almacarí, t. pàg. 219.

114) La transcripció d'aquest nom és *AlĦaranja*, الفرنج aplicat, indistintament, al principi, a ço que és l'actual França, com a Catalunya i Aragó. Després ja fou privatiu dels dos últims països, anomenant França *AlĦaranja de darrera els ports*, o bé *terra gran*, o bé *Fransia*, segons veurem. Vegeu Gayangos, *The History of...*, t. I, pàgs. 544 i 545.

115) Abenjaldun, t. IV, pàg. 26; Abenadari, t. II, pàg. 71; Abenalatir, t. VI, pàg. 113; En-nuguairí, t. I, pàg. 28.

116) Abenjaldun, t. IV, pàg. 125; Abenalatir, t. VI, pàgs. 102 i 115; En-nuguairí, t. I, pàg. 30; Almacarí, t. I, pàg. 219. Abenadari no en parla.

117) Abenalatir, t. VI, pàg. 138.

118) En-nuguairí, t. I, pàg. 35.

119) Abenadari, t. II, pàgs. 74 i 75; Almacarí, t. I, pàg. 219; Abenjaldun, t. IV, pàg. 127. Vegeu, també, *Crónica de Gotmar*, en extracte: Massudí, cap. XXXV, ed. Barbier de Meynard, París 1861-77.

L'any 194 (809-810) els autors contenen que els francs feren incursions contra els musulmans i que dos anys més tard Alhàquem sortí a la guerra i es venjà dels primers; però com que no precisen a quina part anà, i ja sabem que el nom de francs l'aplicaren als cristians de la frontera pirinenca, hom no pot identificar aquesta expedició¹²⁰.

L'any 199 (814-815) l'emir Alhàquem dirigí les tropes contra el territori de Barcelona; escomesa que degué ésser terrible segons ens conta Abdenadàri¹²¹, autor, en general, molt ben informat. Al front d'ella, l'emir hi posà son oncle Abdal-làh el Valencià, el qual combaté Barcelona amb màquines de guerra i amb tota l'ostentació de pregàries i ritus que figuren en les tradicions de Maḥoma; així és que es veié ajudat de tal manera, que la pila de caps tallats tapava una llançà clavada a terra¹²².

Com hom veu, els musulmans es consideren victoriosos mentre puguin fer bona presa i tallar caps, sense pretendre de conquerir les ciutats fortificades i d'establir-s'hi.

EMIRAT D'ABDERRAĦMAN II: 822-852

En els anys compresos del 200 al 208 (815-823), les expedicions es dirigiren contra Àlaba i Castella. L'any 209 (824-825) morí Abdelquerim b. Moguits, i no hi hagué expedició contra els cristians, i el 210 (825-826), Abenalatir¹²³ i En-nuguairí¹²⁴ consignen incursions contra els francs, sense precisar de quina part, manades per Obaidal-làh el Valencià, que derrotà els exèrcits enemics.

L'any 212 (827-828) Abderrahman II envià el mateix Obaidal-làh, fill del Valencià, d'expedició contra Barcelona i Girona, la gent de les quals combaté el Rebí (31 de maig a 29 de juny de 827), i romangué dos mesos lluitant i saquejant¹²⁵.

L'any 224 (838-839) el mateix emir envià el seu fill Alhàquem a viatjar per les fronteres; aquest entrà a la *casa de la guerra* i féu una gran mortaldat entre els enemics¹²⁶. També aquesta expedició, com que és poc precisa, hom l'ha de confrontar amb el que diguin els autors cristians per a poder identificar-la.

L'any 226 (840-841)¹²⁷ o 227 (841-842)¹²⁸, Abderrahman II envià una expedició contra els cristians de l'"Alfaranja", i, en trobar-se aquella entre Narbona i Cerdanya, es

120) Abenadàri, t. II, pàg. 75, sembla referir la primera incursió al territori de Guadalajara. Vegeu, també, Abenjaldun, t. IV, pàg. 127; Abenalatir, t. VI, pàg. 163; En-nuguairí, t. I, pàg. 36; Almacarí, t. I, pàg. 219.

121) Tom. II, pàg. 75.

122) Abenjaldun, t. IV, pàg. 125, sembla referir-se vagament a aquesta expedició.

123) Tom VI, pàg. 282.

124) Tom I, pàg. 43.

125) Abenadàri, t. II, pàg. 85; Abenalatir, t. VI, pàg. 288. Aquest autor, a la mateixa pàgina, precisa la grafia (sense vocals) del nom Barcelona dient: برشلونة بالياء الموحدة والراء والشين المعجمة واللام والراء والنون والهاء : Barcelona (s'ha d'escriure) amb *b, r, x, l, u, n* i *h*. Com veurem més endavant, algun autor canvia la *x* amb *j*. En-nuguairí, t. I, pàg. 43.

126) Abenadàri, t. II, pàg. 87.

127) Abenadàri, t. II, pàg. 88, diu que manava l'expedició Obaidal-làh, fill del Valencià; Abenjaldun, t. IV, pàg. 129, hi posa com a cabdill Mussa b. Mussa, governador de Toledo.

128) Abenalatir, t. VI, pàg. 377; En-nuguairí, t. I, pàg. 47; Almacarí, t. I, pàg. 222, canvia la Cerdanya سرطانية del ms. per برطانية Barbatània.

reuniren els cristians i tingueren envoltats els enemics durant una nit; però el dia següent es referen els musulmans i els derrotaren.

Hom preguntarà: I ¿quina fou la sort de les ciutats com Barcelona, Girona, i altres de la Catalunya vella, en aquestes expedicions en què els musulmans arribaren a Narbona, ja seguint el litoral o bé la conca del Segre? El caràcter de robatoris sistemàtics que les incursions tenen, ens demostra que els musulmans, encara que superiors numèricament als cristians, no esmerçaven llurs forces i el temps just de què disposaven en llargs setges de ciutats fortament defensades, sinó que més aviat procuraven de fer un bon botí, robant, saquejant, cremant ço que trobaven a llur pas, sense dominar altre terreny sinó el que trepitjaven llurs plantes en el breu temps que durava l'expedició. Dels cristians, uns es devien refugiar a les ciutats fortificades i altres devien fugir cap als llocs inaccessibles. Així hom pot acceptar que molta part de la Catalunya vella no fou jamai dominada pels musulmans, o, en tot cas, molt passatgerament. Quant a les ciutats fortes, encara que es veieren molestades o combatudes en el pas dels exèrcits musulmans, d'ençà de llur reconquesta fins a Almansor jamai no foren forçades.

Tornant a seguir la cadena de les excursions musulmanes, tenim que, després del 227 (841-842), es dirigiren aquelles contra Galícia principalment. Després del 231 (845-846), o el mateix any, Abderrahman envià el seu *hajib* Abdelquerim cap al territori de Barcelona. L'exèrcit destruí els seus encontorns, travessà els colls coneguts per *Port* (els monts Pirineus eren coneguts per *monts del Port*, pel temple de Venus, que hi havia a Port-Vendres), en direcció a "Alfaranja", el qual territori "humilià matant, captivant i saquejant; assetjà la seva ciutat més important, Girona, oprimí les seves rodalies i se'n tornà"¹²⁹.

L'any 236 (850-851), una altra expedició es dirigí contra la terra de Barcelona, "robant, captivant i enriquint-se"¹³⁰. No tot devien ésser victòries en aquestes expedicions, puix que ens diu Almacarí¹³¹ que Abderrahman II, després de combatre amb Carles¹³², rei de França, "trobant-lo difícil de rompre i de gran virilitat, s'inclinà vers ell amb l'afalac, oferint-li parentiu d'afinitat i la pau". El franc accedí a la pau, però no fou establert cap parentiu.

EMIRAT DE MOHAMED: 852-886

Del 237 al 242 (851-856), les expedicions foren principalment contra els de Toledo, L'any 242 (856-857), l'emir Mohamed envià contra la comarca de Barcelona Mussa b. Mussa, que conquerí el castell de Tàrraga, que era un dels últims de la jurisdicció de Barcelona. Amb el cinquè hom féu addicions a la mesquita aljama de Saragossa¹³³. No sé si

129) Abenjaldun, t. IV, pàgs. 129 i 130; Almacarí, t. I, pàg. 223.

130) Abenalatir, t. VII, pàg. 38.

131) Almacarí, t. I, pàg. 213.

132) Carles el Calb, que regnà durant els anys 840-877.

133) Abenadari, t. II, pàg. 98; Abenalatir, t. VII, pàg. 54.

aquesta expedició es la mateixa de què ens parlen Abenjaldun¹³⁴ i Almacarí¹³⁵, que diuen que al principi del regnat de Moḥamed (començà el 238 (852-853)), aquest envià tropes a Barcelona i ço que hi ha darrera seu, les quals conqueriren alguns forts i retornaren. També pot referir-se a aquesta mateixa expedició la dada que ens ha servat Almacarí¹³⁶, el qual parlant d'un picador(?) de llautó en forma d'home amb la boca oberta, que hi havia en una de les portes de Còrdova, diu que "el picador era de la porta de Narbona d'"Alfaranja", i que, quan l'emir Moḥamed s'apoderà d'aquesta ciutat, transportà el picador a la porta de Còrdova.

L'any 245 (859-860), els normands remuntaren la costa mediterrània d'Espanya, i d'Oriola passaren a "Alfaranja", on conqueriren una ciutat que els serví d'estada tot l'hivern, fins que se'n tornaren¹³⁷.

L'any 246 (860-861) l'expedició és contra Pamplona. El 247 (861-862) es dirigí contra Barcelona. El senyor de la ciutat demanà auxili al rei dels francs, i aquest li trameté un nombrós exèrcit. Semblantment féu el cabdill musulmà; i, rebuts reforços, assetjà Barcelona, i s'apoderà dels seus ravalers i de dos forts. Després d'haver robat i tallat molts caps, els musulmans se'n tornaren¹³⁸.

Dels 248 al 255 (862-869) les expedicions van contra Castella i Mèrida. L'any 256 (869-870), Amrús, governador d'Osca, féu traïció a l'emir, i aquest envià les seves tropes contra ell, al comandament d'Aben Mejahed, conegut com el Murcià, el qual es dirigí a Lleida, on romangué mentre el *ḥafib* Abdelguañid b. Moguits s'apoderà d'Osca i hi matà Llop b. Zacaria b. Amrús, assassí de l'antic governador de la ciutat, Mussa b. Galí¹³⁹.

De l'any 261 (874-875) tenim una dada curiosa que ens ha transmès Abenḥayan¹⁴⁰, el qual diu que, essent Saragossa capital de la frontera superior, fou comprada per Ramon, senyor de Pallars, a Moḥamed b. Llop, darrer dels Benicasi. No la devia posseir gaire temps el de Pallars, car sembla que el mateix emir Moḥamed la donà després en comandament a Aḥmed b. Albarra, segons el mateix Abenḥayan.

L'any 268 (881-882), Moḥamed envià el seu fill Almondir amb l'exèrcit, el qual, després d'apoderar-se de Roda¹⁴¹ i Borja, es dirigí contra Lleida i Cerdanya (?)¹⁴², on hi

134) Tom IV, pàg. 130.

135) Tom I, pàg. 225.

136) Almacarí, t. I, pàg. 303.

137) Abenadari, t. II, pàg. 99; Abenjaldun, t. IV, pàgs. 130 i 131; En-nuguairí, t. II, pàg. 54. Almacarí, t. I, pàg. 255, només parla de combats entre normands i musulmans. Vegeu, també, Dozy, *Recherches*, 3ª edició, t. II, pàg. 282, nota, on posa una cita del bisbe Prudenci, que diu que els normands entraren pel Roine i s'establiren a la Camarga.

138) Abenadari, t. II, pàg. 100; En-nuguairí, t. I, pàg. 54; Abenadari, t. II, pàg. 100, vagament.

139) Abenadari, t. II, pàg. 103.

140) Ms. d'Oxford, folis 15 v. i 16 r. (Fotocòpia del *Centro de Estudios Históricos*). Vegeu, també, Dozy, *Recherches*, 3ª edició, t. I, pàg. 216, el qual fixa erròniament la data 884. Abenḥayan nasqué a Còrdova l'any 377 (987-988). Estudià totes les branques de ciència que es donaven en les cèlebres escoles d'aquella capital, però es dedicà especialment a la Història. Els crítics es desfan en elogis en parlar d'aquest autor, anomenant-lo "príncep dels historiadors", "historiador en el veritable sentit de la paraula". Treballà damunt documents oficials; tenia corresponsals a quasi totes les poblacions i era dotat d'un excepcional sentit crític. De les principals obres seves sobre història d'Espanya: l'*Almoctabis* (10 volums) i el *Matin* (60 volums), sols en coneixem dos toms de la 1^a; l'un és a Oxford i l'altre el trobà el Sr. Codera a Constantina.

141) Pot ésser Rueda de Jalón?

142) La grafia és قرطاجنة en Abenjaldun, t. IV, pàg. 132, i en Abenatalir, t. VII, pàg. 208; En-nuguairí, t. I, pàg. 56, porta قرطنة. Si és Cerdanya, hom ha de convenir que la grafia és molt alterada.

havia Ismail b. Mussa el qual combaté i sotmeté a l'obediència de l'emir, tot prenent-li paries. Després Almondir es dirigí a una ciutat del cristians: A..cara (?) (انقرة), falten punts en una lletra), en la qual conquerí alguns castells, i se'n tornà¹⁴³.

L'any 270 (883-884), Ismail b. Mussa, que en l'anterior expedició s'havia reconciliat amb l'emir, començà a fortificar la seva ciutat de Lleida. En saber-ho el senyor de Barcelona, sortí a impedir-ho; però Ismail el derrotà amb gran mortaldat, que fou la més gran d'aquell temps¹⁴⁴.

En fer Abenadarí¹⁴⁵ la biografia de l'emir Moḥamed (238-273/852-886), diu que visqué en bones relacions amb el rei de França, Ferran (?) (فرذند)¹⁴⁶, que apreciava els dots d'intel·ligència i caràcter d'aquell, i que li envià presents. Diu que aquest rei franc regalà una estàtua d'or pur i pedres precioses al "Senyor de l'església d'or de Roma": el Papa. La Crònica de Gotmar¹⁴⁷ diu que Moḥamed rebé presents de Carles el Calb, i a aquest rei es pot referir Abenadarí.

EMIRAT D'ABDAL-LÀH: 888-912

L'any 275 (888-889), el poble de Tortosa, "límit de l'oració de la fe" a la frontera superior, demanà a l'emir Abdal-làh un governador, i els fou enviat Abdelḥaquem b. Said b. Abdesalem, el mes de Xaaban del mateix any (9 de desembre de 888-6 de gener de 889)¹⁴⁸.

El 276 (889-890), ens diu Abenḥayan¹⁴⁹ que Ismail b. Mussa, senyor de Lleida, es posà malalt, per la qual cosa els seus dos fills Mussa i Motàrrif es feren càrrec del govern, i lluitaren amb Moḥamed b. Abdelmèlic Atoil, senyor d'Oscà, que els disputava la Barbatània (enclavada a la regió de Ribagorça). Els dos Benimussa foren derrotats per Atoil. Mussa morí i Motàrrif caigué presoner. Atoil s'apoderà de la Barbatània, i entrà a Lleida; però Moḥamed b. Llop li pledejà el domini d'aquesta comarca. Nomenat àrbitre l'emir, la concedí a Moḥamed. Abenalfaradí¹⁵⁰ ens diu que Moḥamed tingué com a visir, a Lleida, Said b. Yaḥya Elḡaxab, descendent d'Oscà, el qual, en ésser Moḥamed expulsat de Lleida per Atoil, segons veurem, s'establí a Tortosa, on morí l'any 318 (930-931).

L'any 278 (891-892) ens ha servat Abenḥayan, en l'esmentat tom del seu *Almoctabis*¹⁵¹, una dada molt interessant per a l'estudi de l'antiga marina catalana. Estant en lluita la ciutat marítima de Petxina, en el litoral d'Almeria, amb els musulmans de Granada,

143) Abenadarí, t. II, pàg. 107, en part, i els autors abans citats.

144) Abenalatir, t. VII, pàg. 289; Abenjaldun, t. IV, pàg. 132, ho posa en l'any 271 (884-885).

145) Tom II, pàg. 107.

146) Abenjaldun, t. IV, pàg. 132, posa la grafia فرليب بن لوزين Felip (?) fill de Ludovic (?). També parla d'això el ms. de l'Acadèmia de la Història, núm. 37, foli 152 r.

147) Extracte en Massudí, cap. XXXV. Edició de Meynard i Courteille (1877).

148) Abenḥayan, foli 39.

149) Folis 66 v. i 67 r.

150) Tom VII de la *Bib. Ar. Hisp.*, pàg. 142.

151) Foli 68.

aparegué de sobte la flota del comte d'Empúries, Sunyer, شنبر قوس انورس, amb quinze naus, que abordaren a la costa, "cremant moltes naus i altres coses, i estenent l'algarada per aquells encontorns". Després els d'Empúries temeren prosseguir la lluita, i procuraren d'obtenir la treva, oferint el rescat i la venda dels presoners, a la qual cosa accediren els de Petxina; i, arreglades amistosament llurs diferències, Sunyer se'n tornà amb les seves naus.

El mateix any ens diu Abenḥayan¹⁵² que Moḥamed b. Llop, senyor de la frontera superior (que era a Lleida i Barbatània de part de l'emir), derrotà l'enemic a la batalla que tingué lloc a l'esmentada frontera. La derrota de l'enemic durà dos dies, i tingué una gran mortaldat. A continuació diu el mateix autor que l'emir canvià l'anterior governador de Tortosa (que ja coneixem) per Obaidal-làh b. Moḥamed l'Omar Abenabiobaida b. Alabbas b. Abdelbar, que fou nomenat a la darrerria de Dulḥija del dit any (primers d'abril del 892). No durà gaire aquest valí, ja que, segons el mateix autor¹⁵³, el mes de Ramadan del 280 (novembre-desembre del 893), fou destituït, i governà en el seu lloc Mussa b. Fotais.

No podia l'inquiet rei d'Osca, Atoil, apartar la vista de la regió barbatana (que havia estat seva abans de l'arbitració de l'emir). Així és que, quan el 283 (896-897), Llop b. Moḥamed (fill de Moḥamed, senyor de Lleida?), féu obres en el castell de Montsó, sortí a oposar-se-li Atoil; però, després d'una victòria, fou derrotat¹⁵⁴.

L'any 284 (897-898), el mateix Llop combaté el castell d'Ora (?) (اورا), de la jurisdicció de Barcelona; s'apoderà del castell i el cremà; es troba amb Ancadir b. Almondir, (?) pare de Sunyer (شنبر), comte d'aquella regió, que fou derrotat, i Llop el ferí d'una llançada, de la qual morí al cap d'alguns dies. En lloc d'Ancadir governà son fill Sunyer¹⁵⁵. El mes de Ramadan de l'esmentat any (octubre de 897), Llop b. Moḥamed començà la construcció o fortificació del castell de Balaguer (?) (بلقى), de la regió de Lleida "la llunyana"¹⁵⁶.

Abenadarí, en aquest temps, ens transmet dues notícies que, una vegada identificades, podrien interessar-nos. Diu que, l'any 285 (898-899), Tahir b. Ḥazam, del poble de Tortosa i client dels Omeies, morí màrtir (en lluites amb els cristians)¹⁵⁷; i el 288 (900-901), Abderraḥman b. Moavia, del poble de Tortosa, morí també màrtir en una batalla contra els "rums" (francs?)¹⁵⁸. Tenint en compte la procedència d'ambdós personatges, és fàcil que tots dos fets d'armes fossin a la frontera catalana.

El citat cabdill Llop, el mes de Dulḥija del 291 (octubre-novembre del 904), sortí cap a

152) Folis 80 v. i 81 r.

153) Foli 83 v.

154) Abenḥayan, *op. cit.*, foli 90.

155) Abenḥayan, *op. cit.*, foli 95.

156) Id., íd. Dozy, *Recherches*, t. II, pàg. 389, diu que Balaguer ja es pronunciava llavors sense sonar la *r* final, ço que pot justificar la grafia aràbiga.

157) *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, biog. 860, pàg. 313.

158) *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, biog. 1040, pàg. 358.

la regió de Pallars i conquerí (dels cristians) els castells de Lañruc (?), Ailes (?), Castell Sant (?) i Mola (?), matant 700 cristians i fent prop de 1000 captius¹⁵⁹.

Hom veu que Atoil no es conformà amb el veredict de l'emir, donant la Barbatània i Lleida als Benimussa, puix que l'any 294 (906-907) s'apoderà d'aquella regió, amb els seus principals castells¹⁶⁰, el 295 (907-908) entrà a Montsó i a Lleida i altres punts fortificats¹⁶¹.

El Ramadan de 296 (maig-juny de 909), ja dominant Atoil en tota la part que tenien els Benimussa a Lleida i Barbatània, es dirigí contra els cristians de Pallars, i destruï el castell de Roda, malgrat l'oferta de la seva gent de sotmetre's pagant el tribut personal. També conquerí el castell de Montpedrós¹⁶². L'any 297 (909-910), tornà Atoil a Pallars, i conquerí i cremà el castell d'Oliola (?), fent 1.300 captius i matant-ne molts d'altres; després es dirigí als castells de Gualter (?) i Alguayre (?), i els destruï. El rescat dels presoners arribà a 13.000 monedes¹⁶³. El 299 (911-912), sortí Atoil cap a la vall de Barcelona, tot fent incursions per la de Tàrraga. L'infidel Sunyer (?) (سته) sortí contra ell, i prengué posicions en uns congostos; però fou derrotat¹⁶⁴.

PERÍODE DEL CALIFAT: ABDERRAĦMAN III : 912-961

L'any 301 (913-914), diu lacònicament Abenadari¹⁶⁵ que fou mort Moĥamed b. Abdelmèlic Atoil; i com que el mateix any morí a Barcelona¹⁶⁶ un personatge del seu nom, i probablement parent seu, Abdelmèlic b. Abdal-làh b. Xabrit, hom pot suposar que moriren junts en una expedició contra el comtat de Barcelona.

Del regnat d'Abderrahman III, diuen Abenĵaldun¹⁶⁷ i Almacari¹⁶⁸ que arribà a terres dels cristians, a les quals ningú no havia arribat, i que els pobles de més enllà del *Port* (els Pirineus) "li estengueren la mà de la humiliació". Fan referència a les ambaixades que després veurem.

Ens diu Abenĵaldun¹⁶⁹ que Abderrahman III, l'any 312 (924-925), dirigint-se de València a Tudela, passà per Tortosa i Saragossa.

El 325 (936-937) els francs sortiren d'expedició contra el territori musulmà, i hi feren un gran saqueig i mortaldat¹⁷⁰. Entre els homes cèlebres que foren morts figurava Ĥaĥaf

159) Abenadari, t. II, pàg. 145.

160) Abenadari, t. II, pàg. 147.

161) Abenadari, t. II, pàg. 148.

162) Abenadari, t. II, pàg. 149. Potser aquest castell correspon a Sant Salvador de Montpedrós.

163) Abenadari, t. II, pàg. 150; Abenĥayan, *op. cit.*, foli 107, ho refereix al 298 (910-911) i no cita els castells. Vegeu, per a la seva interpretació, així com per a la de tot allò concernent Atoil, el magistral estudi del Sr. Codera "Mohamad Atauil, rey moro de Huesca", *Col. Est. Ar.*, t. VII, pàgs. 235 a 249.

164) Abenadari, t. II, pàg. 154.

165) Abenadari, t. II, pàg. 170.

166) Abenadari, t. II, pàg. 172.

167) Tom IV, pàg. 137.

168) Tom I, pàg. 227.

169) Ms. de Gayangos, foli 16 v.

170) Abenlatir, t. VIII, pàg. 254.

b. Yoman, cadí de València, i aquesta dada ens pot fer sospitar que aquells francs devien ésser els de la part oriental, o sia els catalans.

Abenĵaldun¹⁷¹ i Almacarí¹⁷² ens han transmès notícies d'ambaixades catalanes a Abderrahman. Diu l'últim autor: "L'any 345 (956-957), després de l'ambaixada d'Hug, rei de França en el que hi ha més enllà del *Port* وراء البرت, i de la d'Otó, arribà la de Carles, rei de França a la part oriental¹⁷³, i juntament arribaren els ambaixadors del rei o sobirà de Barcelona i Tarragona¹⁷⁴, demanant la pau, a la qual accedí el Califa".

El Massudí¹⁷⁵ ens ha conservat una notícia interessantíssima respecte a la historiografia catalana en aquest temps. Ens diu que, l'any 336 (947-948), trobà a Fostat un llibre compost el 328 (939-940) per Gotmar, bisbe de Girona. El llibre, que era una història dels francs, des de Clodoveu, anava dedicat al príncep hereu Alĥaquem II. Aquesta dada ens serveix per a provar l'autenticitat de la butlla que Lleó VII dirigí a Gotmar II i a altres, i que fou tinguda per apòcrifa, fundant-se en la no existència de Gotmar en l'esmentat any¹⁷⁶. Massudí publicà un curt resum de la Crònica de Gotmar, del qual hem transcrit en l'apèndix la part que interessa a aquest treball i hom recordarà que ja l'hem utilitzat alguna volta en les notes.

CALIFAT D'ALĤAQUEM II: 961-976

Cap a l'any 354 (965) ens diu Almacarí¹⁷⁷, seguint Abenĵaldun, que Alĥaquem II envià Aĥmed b. Yalí i Yafiya b. Moĥamed el Totxibí contra el territori de Barcelona; també envià Ĥodail b. Hàxim. Feren incursions pels encontorns i retornaren.

Abenadari¹⁷⁸ ens diu que, el 355 (965-966), el *ĥafib* Gàlib sortí d'expedició contra els cristians, i que, l'any següent també es repetiren les incursions. Hom ha d'identificar a quina part anaren, si bé és molt probable que anessin contra Lleó i Castella¹⁷⁹.

Després de la data anterior (354) ens diuen Abenĵaldun¹⁸⁰ i Almacarí¹⁸¹ que els dos reis de Barcelona i Tarragona¹⁸², i altres, demanaren a Alĥaquem la renovació de la pau, tot enviant-li un present de 20 eunucs esclaus, 20 quintars de llana de marta, 5 d'estany, 10 cuirasses esclaves i 100 espases franques. L'emir acceptà la pau, posant la condició que

171) Tom IV, pàg. 143.

172) Tom I, pàg. 235.

173) Noteu que ja especifica l'autor els diversos regnes de l'antiga "Alfaranja".

174) El nom de catalans, en oposició al francs, no el citen els autors, sinó referit al segle XIV. El P. Fita suposa, amb error, que ja ho feren al segle VIII. Vegeu t. XI, pàg. 262 del *Boletín de la Real Academia de la Historia*.

175) *Op. cit.*, cap XXXV.

176) Vegeu "La Crónica de los Francos por Gotmaro II", per F. Fernández y González, en el *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. I, pàgines 467 i següents.

177) Tom I, pàg. 248.

178) Tom II, pàg. 255.

179) Dozy, *Hist de los mus.*, t. III, pàg. 130.

180) Tom IV, pàg. 145.

181) Tom I, pàg. 249.

182) Els comtes Borrell i Miró.

derruirien els forts de les fronteres, que no ajudarien els altres pobles cristians i que l'advertirien del que es proposessin aquests contra ell. Després l'emir rebé llegats de García *el Tremolós*. No sé si aquella embaixada pot identificar-se amb la del ms. d'Abenḥayan que el Sr. Codera tingué la satisfacció de descobrir en el seu viatge de missió històrica a Tunis i Alger, i que ara anem a expressar. Al menys totes dues coincideixen que, després de l'ambaixada dels catalans, rep Alḥaquem els enviats de García *el Tremolós*. En l'esmentat tom de l'*Almoctabis* d'Abenḥayan, identificat pel Sr. Codera, es troben detallades les ambaixades que arribaren a Còrdova en els últims anys d'Alḥaquem II. Han estat estudiades pel Sr. Codera en el tom XIII del *Boletín de la Real Academia de la Historia*, pàgs. 53-61; estudi que després reimprimí en el tom IX de la *Colección de Estudios Árabes*, pàgs. 181-205. Així és que, pel que ens interessa, no ens cal sinó seguir l'esmentat treball.

Cap al final de Xaaban del 360 (juny de 971), arribava a Còrdova, d'ambaixador de Borrell, fill de Sunyer, el comte Bonfill, fill de Sinderedo (? بن فليبه فلى), confident d'aquell, amb un present de 30 esclaus (captius musulmans). Amb Bonfill anaren 20 magnats de Borrell, entre els quals hi havia enviats del comte Guitard (غيثار), delegat de Borrell a Barcelona, que també portaven una carta per al califa i anaven acompanyats de tres cavallers. Els acompanyava Hixem b. Moḥamed b. Otsman, oficial de la guàrdia i capità a Tortosa. En arribar a Còrdova s'estatjaren a l'"almunia" de Nasar (dimarts, 27 de juny de 971).

El dissabte següent (1^a de juliol) foren rebuts en audiència solemne. Després d'esperar a la sala de guàrdia (?), hom els donà l'ordre d'entrada a la del califa. En franquejar (?) la porta de la sala, s'agenollaren ...¹⁸³ fins que arribaren prop del califa, la mà del qual besaren. Restaren dempeus i remeteren l'escrit de Borrell (?). El califa els saludà, i obrí la conversa fent preguntes respecte a l'estat de Borrell, llur amo, i de llur país. Recordà el bon concepte i bones relacions en què estaven els musulmans amb el seu poble. Els ambaixadors respongueren allò que els semblà, i els intèrprets declararen llurs paraules a Hixem. Després de l'audiència retornaren a llur allotjament, acompanyats, igual que a l'anada, d'un piquet de la guàrdia (?).

Al cap d'un mes, hom no sap quin dia tingué lloc una altra audiència. Arribats al califa, de la mateixa manera que la primera vegada, aquest els digué allò que havien de contestar a Borrell respecte de la pau; féu regals a Bonfill en correspondència als 30 captius que li oferiren, i donà vestits i altres presents als ambaixadors; els autoritzà per a tornar-se'n, i així marxaren de Còrdova a mitjan Xaual del mateix any (10 d'agost de 971).

El mes de Xaual del 363 (23 de juny a 24 de juliol del 974) arribà a Còrdova el governador de la frontera de Lleida i Montsó Moḥamed b. Rizac, acompanyat del comte Guitard, enviat del comte Borrell, el qual, amb alguns acompanyants, portava una carta

183) Falten paraules en el ms.

per al califa, on li recordava el seu amor, clientela i alegria per la seva salut desitjant que es renovessin les bones relacions.

També rebé a Esteve, fill d'Inyic (?) اشتبين بن ابيكه, enviat del bisbe Harix جريش, o ell mateix, bisbe de Yarix (Girona) جرندة (?).¹⁸⁴

El 9 de Dulcada del 363 (31 de juliol de 974), féu comparèixer a audiència Guitard, governador de Barcelona, enviat de Borrell, fill de Sunyer, el qual presentà la seva credencial i féu present "la fermesa en l'obediència i continuïtat en la conducta".

L'any 364 (974-975), un cabdill dels Totxibís, Maan b. Abdelaziz el Totxibí, conegut per Abu Alhauas, s'uní, amb alguns dels seus, als cristians, i els descobrí els punts dèbils dels musulmans. Entrà en un castell que pagava tribut al valí de Lleida, i se'n féu amo. Aquest castell (que devia ésser dels cristians) era conegut per *Castell roig* (?) حصن الرشة, (Castillonroy actual) (?).¹⁸⁵ Quan el caid de Lleida, Raxic el Bargauatí, demanà el tribut acostumat, els del castell se sotmeteren, i lliuraren Abu Alhauas, que fou enviat a Còrdova. A Raxic, en premi de la seva conducta, hom li féu regals esplèndids, hom lliurà després el govern de Lleida i districtes de la seva jurisdicció a Hàxim b. Moḥamed b. Hàxim el Totxibí.¹⁸⁶

Les ambaixades més amunt esmentades ja ens mostren el fet de la independència catalana en distingir Abenḥayan i Almacarí entre el rei (ملك) o sobirà de Barcelona i el de França, i segurament Borrell devia cercar l'aliança amb els musulmans per estar més segur contra possibles dissensions amb els francs. A això devia al·ludir l'espístola d'Hug Capet *Ad Borrellum Barchinonem*, invitant-lo que "in parte si fore mavultis nobisque potius obedire delegistis quam Ismaëlitis, legatos ad nos usque in Pascha (27 març 992) dirigite".¹⁸⁷

CALIFAT D'HIXEM II: 976-1009

Això mateix ens confirmen els autors musulmans en narrar-nos l'expedició d'Almansor a Barcelona. En efecte, ens diu Abenḥaldun, en el capítol que dedica als reis cristians,¹⁸⁸ que els sobirans Omeies, al principi de llur dinastia, acostumaven a dissimular amb els reis de la gent de Barcelona,¹⁸⁹ per por que si els combatien haurien de lluitar també amb el rei de Roma, i després amb el de Constantinoble; però Almansor, després d'assegurar-se que el poble de Barcelona estava enterament deslligat del rei franc, l'atacà enèrgicament, robà el país, prengué Barcelona, l'arruïnà i castigà en gran

184) El Sr. Codera es pregunta si devia ésser un enviat de Gotmar II el que dedicà l'obra a Alhaquem, o del seu successor en la mitra.

185) Hipòtesi del Sr. Saavedra.

186) Vegeu Codera, "Campana de Gormaz en el año 364 de la Hégira", en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XIV, pàgs. 441 ss. (Estudi fet a base del ms. d'Abenḥayan que trobà a la biblioteca de Sidi Hamuda, de Constantina, en el seu viatge de missió històrica), i "Los Tochibíes en España, noticias de esta familia tomadas de Abenhazam", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XII, pàgs. 491 ss.

187) F. Fita: "El Principado de Cataluña", en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XI, pàg. 263, nota.

188) Vegeu Dozy: *Recherches*, 3ª edició, t. I, pàgs. 113-116, i Suplement.

189) No els aplica el nom de Rei de Barcelona, que hem vist aplicat anteriorment a Borrell per Abenḥaldun i Almacarí, com a títol específic ja de sobirania.

manera els seus habitants. El rei, Borrell, fou tractat com els altres sobirans d'aquell temps.

També ho distingeix Abenaljatib,¹⁹⁰ puix que diu que Almansor, després de sotmetre Castella i Lleó, es dirigí contra l'"Alfaranja" (الفرانجة) que confina amb la terra de França (افرانسية); així és que la primera denominació queda restringida al territori de Catalunya. Diu que era un poble al qual els musulmans no s'atrevien a fer la guerra en atenció a la seva força i multitud; però Almansor es proveí de cobertes d'acer per protegir els cavalls dels cops de les espases franques. Aquestes espases eren molt famoses i temudes, i ja les hem vistes objecte d'especial regal, fet por Borrell a Alhaquem II. Quant a la data de l'expedició d'Almansor, amb tot i que els autors musulmans tingueren algun lapsus, hom la pot identificar molt bé. Abenalabbar¹⁹¹ ens diu que l'expedició contra Barcelona fou la vint-i-tres de les dirigides per Almansor i que va ésser l'any 375 (985-986); però més endavant concreta més la data i diu que Almansor sortí de Còrdova cap a Barcelona en dimarts, a les 12 nits passades de Dulhija del 374, que era el dia 5 de maig¹⁹². Doncs bé: totes aquestes dades, que són exactes per a l'any 374, ens demostren que Almansor, des de la seva sortida de Còrdova fins a arribar a Barcelona, esmerçà quasi dos mesos: això s'explica per la seva estada a Múrcia, on fou brillantment obsequiat,¹⁹³ i també perquè donà temps que se li ajuntessin reforços. En l'expedició acompanyaren Almansor quaranta poetes, la llista dels quals ens ha conservat Almacarí,¹⁹⁴ que havien de cantar les proeses que hom faria a l'expedició.

El victoriós cabdill, després de batre Borrell, arribà a Barcelona en dimecres, a 9 de Çafar, o sia l' de juliol, i el dilluns següent, a meitat de Çafar (dia 14), o sia el 6 de juliol de 985, l'assaltà¹⁹⁵. Aquesta data coincideix exactament amb la que fixen els documents llatins, poc temps posteriors, publicats pel P. Fita, i que, pel fet d'ésser calculats amb el còmput pisà, havien induït a error.¹⁹⁶

No sabem el temps que els musulmans devien estar-se a Barcelona; però és en va de cercar-ho, ja que, pel fi que cobejaven en llurs expedicions, hom ha de creure que la devien evacuar després d'haver estat saquejada, i que s'emportaren riques despulles i captius.

JOSEP M. MILLÀS i VALLICROSA

190) Ms. de la Real Acadèmia de la Història, núm. 37, foli 174 r. Aquest autor transcriu la paraula Barcelona amb alguna variant: canvia la ش (x) per ج (j). Abenaljatib nasqué a Loja (al començament del segle XIV) i molt aviat escalà les dignitats de secretari imperial i de visir. Malgrat els alts dots d'intel·ligència, fou víctima de les rivalitats i guerres civils que havien fet presa al regne de Granada. Potser també la seva ambició contribuï a la tràgica mort. Ens ha llegat bastants i molt valuoses obres, però poques si hom considera el nombre de les que escriví. La present citació correspon a "*Notícies dels qui foren proclamats abans de la major edat*", obra històrica interessant per a Espanya i desconeguda fins que Codera en fixà el contingut.

191) *Op. cit.*, pàg. 251.

192) Pàg. 252. Abenaljatib, en el ms. núm. 37 de la Acadèmia de la Història, foli 185 r., també fixa l'expedició en el 374, bé que no precisa més.

193) Abenalabbar, *op. cit.*, pàgs. 251 i següents.

194) Vegeu *History of the mohammedan...*, vol. II, pàg. 170.

195) Vegeu Abenaljatib, *op. i pàg. cit.*, i Dozy, *H^a de los mus.*, t. III, pàg. 240. Almac., *op. i pàg. cit.*

196) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. VII, pàgs. 189-192, i t. XLIV, pàg. 438.

T E X T O S

PERÍODE DELS EMIRS DEPENDENTS

(711-756)

EMIRAT DE MUSSA

(Juny de 712 - novembre de 713)

Abenadari, II, p. 5.

1. Quant a l'entrada dels musulmans a Espanya, hom recorda quatre opinions. La primera és que els dos Fehris, Abdal·là b. Nafi b. Abdelcais i Abdal·là b. Alhassín, arribaren a la Península per la part de la costa, en temps d'Otsman. Diu el Tabarí que hi anaren per terra i per mar, i que la donà Déu als musulmans, així com Afranja, i que fou sumada a llur govern, del mateix mode que Africa. Espanya estigué lligada amb Africa, quant al govern, fins el temps d'Hixem b. Abdelmèlic, en el qual els barbars s'insurreccionaren, mentre els d'Espanya restaren segons estaven.

Això fou a l'any 27 de la noble Hègira.

Abenadari, II, p. 9.

2. En parlar de la invasió de Tàric, diu:

Estava el rei Roderic cap a Narbona, que és una frontera d'Espanya i del més remot d'ella entre els territoris immediats a Afranja. De Narbona a Còrdova hi ha 1,000 milles.

§ 1. Aquesta notícia, del tot anacrònica, pot tenir relació amb algunes tradicions sobre les primeres conquestes dels musulmans.

— 3. *Albassín*. — Sobre aquest personatge, vegeu la nota que li dedica FAGNAN, p. 6 de la seva traducció de l'*Albaian*.

— 4. *Otsman*. — Tercer dels Califes; regnà de l'any 23 al 35 de l'Hègira (643-4 - 655-6).

— *Tabarí*. — Historiador oriental dels segles IX i X; composà una voluminosa *Història dels pobles i dels reis*, ed. Leiden, 1879-1901, la qual fou continuada per Arib b. Saad, de Còr-

dova, font principalíssima d'Abenadari. Vegeu la *Introducció*.

— 5. *Afranja*. — La significació d'aquest nom en aquesta època és bastant confosa entre els autors; el mateix ho aplicaren a ço que és l'actual França, com a la part sud d'aquesta, com també a la nord-est d'Espanya.

— 7. *Abdelmèlic*. — Regnà de l'any 105 (723-4) al 125 (742-3).

— 9. *any 27*. — De 7 oct. 647 a 25 set. 648.

§ 2, 1. *Narbona*. — Hom pot suposar que Abenadari sofri un error en la transcripció

PERÍODE DELS EMIRS DEPENDENTS

(711-756)

EMIRAT DE MUSSA

(Juny de 712 - novembre de 713)

Abenadari, II, p. 5.

[1] فاما دخول المسلمين اليها فذكر فيه اربعة اقوال احدها ان
الاندلس دخلها عبد الله بن نافع بن عبد القيس وعبد الله بن الحصين
الفهريان من جهة البحر في زمن عثمان رضى قال الطبرى اتوها من
برها وبحرها ففتحها الله تعالى على المسلمين هي وفرنجة وازداد في
سلطان المسلمين مثل افريقية ولم يزل امر الاندلس بافريقية حتى كان
زمن هشام بن عبد الملك فمنع البربر ارضهم وبقي من في الاندلس على
حالهم هذا نصهم وان ذلك كان سنة ٢٧ من الهجرة الكريمة

Abenadari, II, p. 9.

[2] وكان سلطان رزريق الى اربونة ثغر الاندلس وهي اذناك اقصى
مملكة الاندلس مما يلي افرنجة ومن اربونة الى قرطبة الف ميل

Abbar Maigmua, pp. 18 i 19.

3. Després, a fi de Xaua, sortí Mussa de Mèrida en direcció a Toledo; en saber Tàric això, sortí a rebre'l per a complimentarlo i el trobà al districte de Talavera, al lloc anomenat Ba[...do?]. Així que Mussa el veié, baixà de cavall i li donà un assot al cap i el reprengué pel que havia fet contra el seu parer. Prosseguí fins a Toledo, i li digué:

— Presenta'm el que has obtingut junt amb la taula.

La hi presentà, mancada d'un peu que li havia Tàric arrencat, per ço que Mussa li digué:

— On és aquest peu?

10 Respongué Tàric:

— No ho sé; talment la vaig trobar.

Mussa manà que li fessin un peu d'or i un cofre de fulles de palma, dins el qual col·locà la taula. Després prosseguí el seu camí fins a conquerir Saragossa i les seves ciutats.

del nom de la ciutat; la Crònica *Abbar Maigmua*, p. 7, diu que Roderic estava absent de la cort i combatia a Pamplona; l'altre anònim *Fatbo*, p. 6, diu que Roderic combatia els bascons.

§ 3, 1. *Xaua*. — Fi de juliol de 713.

— 6. *la taula*. — Fa referència a la suposada taula de Salomó.

— 14. *les seves ciutats*. — Les ciutats inferiors de la regió, entre les quals és probable que hom deu comprendre alguna de Catalunya, segons veurem.

Abbar Maigmua, pp. 18 i 19.

[3] ثم مضى موسى من ماردة في عقب شوال يريد طليطلة وبلغ طارقا
اقباله فخرج معظما له متلقيا فلقيه بكورة طلبيرة بموضع يقال له باند فلما
راه نزل اليه فوضع موسى السوط على راسه وونبه فيما كان من خلاف رايه
ثم سار الى مدينة طليطلة ثم قال له احضرني بما اصبت وبالمائدة فاتاه بها
وقد اقتلع رجلا كسرهما من ارجلها فقال له اين هذا الرجل فقال اني لا
علم لي كذلك اصبتها فامر بالرجل فعمل لها من ذهب وعمل لها سفظ من
خوص فادخلها فيه ثم سار حتى افتتح سرقسطة ومدائنها

Crònica del Moro Rasis, pp. 41 i 42.

4] Parte el termino de Tortosa con el de Tarragona, et Tarragona es cibdad mui vieja et poblada de los antiguos et yaze sobre la mar. Et va a par della el rio de Galian que corre contra el sol Levante et entra en el rio de Ebro entre Tortosa et Tarragona. Et Tarragona yaze en el oriental de los moros. Et Tortosa et Tarragona yazen al Levante de Cordova. Et Tarragona yaze entre Tortosa et Barcelona, et ha della a Tortosa cinquenta migeros, et Tarragona fué de los lugares mas antiguos, que fallan y fundamentos mui viejos et mui marauillosos. Et a y cosas que se non desfazen por ningun tiempo, maguer que todas las destruyó Tarife el fijo de Nazayr quando entró en Espania, et el mató las gentes et destruyó las obras; mas non pudo todas, tanto las fizieron de firmes. Et Tarragona ha mui buen termino et feroso et es mui regantio et cumplido de muchos frutos. Et de Tarragona a Zaragoza ha y ciento et cinquenta migeros.

§ 4, 9. *el fijo de Nazayr*. — Es refereix a Mussa b. Nossair.

Fals Abencotaiba, pp. 133-36 de l'apèndix a *Abenalcutia*.

5. EXPEDICIÓ DE MUSSA CONTRA ELS BASCONS I ELS FRANCS

Els autors recorden que Mussa sortí de Toledo, d'expedició amb les tropes, i conquerí les ciutats fins a sotmetre l'Espanya. Els notables de Galícia se li presentaren i li demanaren la pau, la qual Mussa els concedí.

5 Es dirigí contra els bascons, i devastà llur país, fins a arribar a un poble els habitants del qual eren com a bèsties. Després tombà cap els francs, fins a Saragossa, la qual conquerí, així com ço que hi ha més avall d'ella cap a Espanya. Allí trobà ço que hom no podria evaluar.

Tot seguit continuà marxant, fins a passar Saragossa i deixar-la endar-
10 rera vint nits; entre Saragossa i Còrdova hi ha una distància d'un mes o de quaranta nits. Recorden que Abdal·là b. Almoguir a b. Abiborda, diu:

— Estava jo entre els que combateren en Espanya, amb Mussa, fins que arribàrem a Saragossa, que era el lloc més apartat que arribàrem amb Mussa, excepte un poc més enllà; i arribàrem a una ciutat junt al mar, la
15 qual tenia quatre portes; mentre nosaltres l'assetjàvem, s'aproximà Aiaix b. Ahial, que era cabdill de la guàrdia de Mussa, i li digué: « — O Emir!, he dividit l'exèrcit en quatre parts; cada una junt a una de les portes de la ciutat, però resta la porta més llunyana, junt a la qual hi ha un cos de sentinella. » A la qual cosa Mussa respongué: « — Ja ens en cuidarem, si Déu
20 vol. » Després, Mussa es dirigí vers a mi i digué: « — Quantes provisions tens? » Responguí: « — No tinc més que un sac. » Contestà Mussa: « — No tens més que un sac i tu ets dels que estan millor de l'exèrcit? Com estaran els altres! O Déu, treu-los d'aquella porta! »

Diu Almoguir a:

25 — Quan fórem a l'endemà al matí havia sortit d'aquella porta la major part dels defensors. Mussa hi penetrà i envià el seu fill Meruan en llur per-

§ 5, 14. *junt al mar*. — Tarragona?, de la qual parla la *Crònica del moro Rasis*. Vegeu aquest text i el treball de CODERA: *Conquista de Aragón y Cataluña por los musulmanes*, en *Colec. de estud. árabes*, VII, p. 103 i s.

— 26. *part dels defensors*. — CODERA, a l'apèndix al seu Discurs d'entrada a la Reial Acadèmia de la Història (abril de 1879), treball més tard inserit en el tom VIII de *Col. de estud. árabes*, p. 202, traduí aquest text del pseudo Aben-

Fals Abencotaiba, pp. 133-36 de l'apèndix a *Abenalcutia*.

[5] غزوة موسى الى البشكنس والافرنج قال وذكروا ان موسى خرج من طليطلة في الجموع غازيا يفتح المدائن حتى دانت له الاندلس وجاه وجوه جليقية فطلبوا الصلح فصالحهم وغزا البشكنس فوغل في بلادهم حتى اتوا قوما كالبهائم ثم مال الى الافرنج حتى انتهى الى سرقسطة وافتتحها وافتتح ما دونها الى الاندلس فاصاب فيها ما لا يدري ما هو ثم سار حتى قدمها 5 وجاوزها بعشرين ليلة وبين سرقسطة وقرطبة مسيرة شهرا او اربعين ليلة قال وذكروا ان عبد الله بن المغيرة بن ابي بردة قال كنت فيمن غزا مع موسى الاندلس حتى بلغنا سرقسطة وكانت من اقصى ما بلغناه مع موسى الا يسيرا من ورايها فاتينا مدينة على البحر ولها اربعة ابواب قال فبينما نحن محاصرون لها اذ قبل عياش بن اهيل وكان صاحب شرطة موسى فقال ايها الامير انا قد 10 فرقنا الجيش اربعا على نواحي ابواب المدينة وقد بقى الباب الاقصى وعليه رية فقال موسى ذلك الباب فانا سننظر ان شاء الله ثم ان موسى التفت الى فقال كم معك من الزاد قلت ما معنا غير تليس قال لم يبق معك الا تليس وانت من ايسر الجيش فكيّف بغيرك اللهم اخرجهم من ذلك الباب 15 قال المغيرة فاصبحنا عن تلك الليلة وقد خرجوا من ذلك الباب او اكثرهم فدخلها موسى ووجه ابنه مروان في طلبهم فادركهم فاسرع القتل فيهم واصابوا مما كان معهم ومما في المدينة شيا عظيما قال وذكروا ان جعفرا

secució; aquest els aconseguí i multiplicà la mort entre ells; entre el que agafaren dels fugitius i de la ciutat, feren una presa gran.

Recorden que Jafar b. Alaixtar diu:

- 30 — Estava entre els que férem la guerra a Espanya, junt amb Mussa; assetjàvem un castell gran, ja feia més de vint nits, sense aconseguir res, i en prolongar-se això, ens convocà Mussa, i ens digué: « — Demà, aixequen-vos disposats en ordre de batalla. » Nosaltres creiérem que s'havia assabentat que s'aproximaven reforços per a l'enemic i que volia retirar-se. L'endemà al matí, quan estàvem disposats en ordre de batalla, Mussa alabà a Déu i digué: « — O homes, jo aniré davant els batallons, i quan veieu que dic «Al·là és gran!» i ataco, feu el mateix vosaltres. » Però els soldats es deien uns als altres: « — Alabat sia Déu! No veieu que ha perdut la raó, car ens mana atacar les pedres, i ço que és impossible? » Mussa avançà en
- 40 mig dels batallons, on fos vist per tots els seus. Després elevà les seves mans i començà la invocació, la pregària i el plor, romanent llargament en peu. Nosaltres, preparats per a estar a punt, estàvem mirant la manera com orava. Després, Mussa digué: « — Al·là és gran! » I la gent contestà: « — Al·là és gran! » Mussa atacà, i la gent també atacà, i es dirigí a la part
- 45 de la fortalesa que estava prop de nosaltres; l'enemic sortí i ja no vegí altra cosa, sinó que la cavalleria musulmana movia gran polseguera dintre la fortalesa, la qual concedí Al·là a nosaltres. En aixecar-nos l'endemà al matí, trobarem una quantitat innombrable de captius i pedres precioses.

- I em contà una lliberta d'Abdal·là b. Mussa, la qual era sincera i honrada,
- 50 que Mussa assetjava el castell al qual ella pertanyia, i el qual tenia un altre castell veí; i romangué un cert temps assetjant-los, acompanyat de la seva família i fills, dels quals mai se'n separava en les seves expedicions, car esperava d'això algun premi. Després, la gent del castell sortí contra Mussa, i combaté fortament, però Déu conquerí el castell per a Mussa. Quan els
- 55 de l'altre castell veieren això, se someteren, de manera que Mussa, en un mateix dia, conquerí els dos. L'endemà fou a un altre castell, i topà amb

cotaiba, valent-se del manuscrit de Gayangos; la seva lectura és un xic diferent a voltes; vegi's en aquest passatge traduït per ell: «¡Oh Allah!, sácalos de esta puerta y enriquecelos.»

— 28. *i de la ciutat.* — Si per aquesta ciutat hem d'entendre Tarragona, com és probable, hom

veu que el setge no fou tant llarg (tres anys) com han suposat alguns historiadors (BRUTER, PUJADES). Vegeu *Col. de estud. árabes*, VII, p. 108.

— 31. *un castell gran.* — Aquest castell i els altres que conta, devien estar a la regió de l'anterior ciutat.

ابن الاشر قال كنت ممن غزا الاندلس مع موسى فحاصرنا حصنا عظيما
 بضعا وعشرين ليلة ما نقدر عليه فلما طال ذلك عليه نادى فينا ان
 اصحوا على تعبئة فظننا ان قد بلغه ان مادة من العدو قد دنت منه وانه
 يريد التحول عنهم فاصبحنا على تعبئة فقام بحمد الله ثم قال ايها الناس
 انى متقدم امام الصفوف اذا رايتمنى كبرت وحملت فكبروا واحملوا فقال
 الناس سبحان الله اترى عقله ذهب عنه يامرنا بحمل على الحجارة وما لا
 سبيل اليه قال فتقدم بين يدي الصفوف حيث يراه الناس ثم رفع يديه
 واقبل على الدعاء والرغبة والبكاء فاطال القيام ونحن وقوف ننتظر تكبيره
 فاستعددنا ثم ان موسى كبر وكبر الناس وحمل وحمل الناس قال قاتلته
 ناحية الحصن التى تلينا فدخل الناس منها فصار ما رآ عيني الا خيل
 المسلمين يمرغ فيها وفتحها الله علينا فاصبحنا وقد اصبنا من السبي ومن
 الجواهر ما لا يحصى قال وحدثني مولاة لعبد الله بن موسى كانت من اهل
 الصدق والصلاح ان موسى حاصر حصنها الذى كانت هى من اهله وكان
 بجواره حصن اخر قالت فاقام لنا محاصرا حيناً ومنعه اهله وولده وكان
 لا يغزو الا بهم لما يرجو فى ذلك من الشواب قالت ثم ان اهل الحصن
 خرجوا الى موسى فقاتلوه قتالا شديدا ففتح الله عليه قالت فلما راوا ذلك
 اهل الحصن الاخر نزلوا على حكمه ففتحهما موسى في يوم واحد فلما
 كان فى اليوم الثانى اتى حصنا ثالثا فالتقى الناس فيه فاقتتلوا قتالا

— 18. — *Des d'ací, el Fatbo*, p. 16, i la *Rissala Aixarifiya*, 2.ª apènd. d'Abenalcutia, p. 208, contenen el mateix, amb lleus diferències.

— 19. — *Fatbo* i *Rissala* afegeixen: «لمنعه و تحصينه» per la seva bona fortificació i condicions de defensa.

— 35. — *Fatbo* i *Rissala* diuen d'aquest castell: «كان فيه للعدو عدد ظاهر وعدة وافرة» en el qual l'enemic tenia moltes tropes i abundants provisions.

la seva gent, i lluità ardorosament, fins que els musulmans se retiraren. Després Mussa manà per la seva tenda, de la qual féu sortir les seves mullers i filles per tal que fossin vistes. Es romperen innumbrables beines
 60 d'espases, i, animant-se els musulmans, s'entusiasmaren en el combat. Després Déu conquerí per a Mussa, l'ajudà i li donà una bona fi.

Fals Abencotaiba, pp. 137 i 138.

6. Conta Abdelhamid b. Hamid, segons referència del seu pare, que quan Mussa hagué avançat més enllà de Saragossa, les seves tropes ho prengueren a mal, i li digueren:

— On ens portes? Ens basta el que posseïm.

5 Quan Mussa entrà a la Ifriquia i hom li parlà d'Ocba b. Nafi o d'Abdal·là, digué:

— Certament, Ocba fou molt temerari quan penetrà fins on penetrà, car tenia enemics a dreta i esquerra, a davant i darrera, i no l'acompanyava ni un home que li fes de guia.

10 I sentí això Hanx Assanaaní, i quan Mussa arribà a aquell extrem de la seva expedició, Hanx s'alçà, i, prenent les riendes de la cavalleria de Mussa, digué:

— O Emir, certament jo t'escoltí quan parlaves d'Ocba b. Nafi i digueres que es llençà cegament al perill, ell i la seva gent, puix que no tenia qui li
 15 fes de guia. Vet ací que jo avui sóc el teu guia. On vas? Es que desitges sortir d'aquest món o vols coses més grans de ço que Déu t'ha donat i posseir més del que Déu t'ha fet conquerir? T'has ofuscat; jo he sentit dir a les tropes ço que tu no saps; vet ací que ja s'han enriquit i enyoren la pau.

Rigué Mussa, i digué:

20 — Déu te meni pel bon camí i faci que molts musulmans se t'assemblin. Tot seguit retornà cap a l'Espanya i digué en aquell dia:

— Per Déu, si les tropes m'haguessin seguit, certament les hauria conduït fins arribar a Roma, i Déu hauria conquerit aquesta ciutat per la meva mà.

— 59. *fossin vistes*. — CODERA, *loc. cit.*, tradueix: «fueron quitadas las cubiertas de sus mujeres e hijas, de modo que fueron vistas.»

§ 6, 5. *Ifriquia*. — Regió que correspon a l'Àfrica pròpia dels antics, i que comprèn Trípoli i Tunis.

شديدا حتى جال المسلمون جولة قال فامر موسى بسراده فكشف عن
نسانه وبناته حتى يرون قال فلقد كسرت بين يديه من اغماد السيوف
ما لا يحصى قال وحمى المسلمون فاحتمد القتال ثم ان الله فتح عليه
ونصره وجعل العاقبة له

Fals Abencotaiba, pp. 137 i 138.

[6] قَالَ وَقَالَ عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ حَمِيدٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ مُوسَى لَمَّا وَغَلَ وَجَاوَزَ
سَرَقِطَةَ اشْتَدَ ذَلِكَ عَلَى النَّاسِ وَقَالُوا إِنَّ تَذَهَبَ بِنَا حَسْبُنَا مَا فِي أَيْدِينَا
وَكَانَ مُوسَى حِينَ دَخَلَ أَفْرِيقِيَّةَ وَذُكِرَ عِنْدَهُ عَقْبَةُ بْنُ نَافِعٍ أَوْ عَبْدُ اللَّهِ
قَالَ لَقَدْ غَرَّرَ بِنَفْسِهِ حِينَ وَغَلَ حَيْثُ وَغَلَ وَالْعَدُوُّ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ
5 وَامَامِهِ وَخَلْفِهِ وَمَا كَانَ مَعَهُ رَجُلٌ رَشِيدٌ قَالَ فَسَمِعَهَا حَنْشُ الصَّنْعَانِيِّ فَلَمَّا
بَلَغَ مُوسَى ذَلِكَ الْمَبْلَغَ قَامَ حَنْشٌ فَاخَذَ بَعَنَانَهُ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا الْأَمِيرُ إِنِّي
سَمِعْتُكَ وَأَنْتَ تَذْكُرُ عَقْبَةَ بْنَ نَافِعٍ وَتَقُولُ لَقَدْ غَرَّرَ بِنَفْسِهِ وَبِمَنْ مَعَهُ
وَمَا كَانَ مَعَهُ رَجُلٌ رَشِيدٌ وَأَنَا رَشِيدُكَ الْيَوْمَ إِنَّ تَذَهَبَ تَرِيدُ أَنْ تَخْرُجَ
مِنَ الدُّنْيَا أَوْ تَلْتَمِسَ أَكْثَرَ وَأَعْظَمَ مِمَّا أَعْطَاكَ اللَّهُ وَأَعْرَضَ مِمَّا فَتَحَ
10 اللَّهُ عَلَيْكَ وَدَوَخَ لَكَ أَنِّي سَمِعْتُ مِنَ النَّاسِ مَا لَا تَسْمَعُ وَقَدْ مَلُوا أَيْدِيَهُمْ
وَاحْبُوا الدَّعَةَ قَالَ فَضَحِكَ مُوسَى ثُمَّ قَالَ أَرْشَدَكَ اللَّهُ وَكَثُرَ فِي الْمُسْلِمِينَ
مِثْلُكَ ثُمَّ أَنْصَرَفَ قَافِلًا إِلَى الْأَنْدَلُسِ فَقَالَ مُوسَى يَوْمَئِذٍ أَمَا وَاللَّهِ لَوْ أَنْقَادُوا
إِلَى لَقَدْتَهُمْ حَتَّى أَوْقَفَهُمْ عَلَى رُومَةٍ وَيَفْتَتِحَهَا اللَّهُ عَلَى يَدَيَّ

§ 6, 13. *Almacarí*, I, p. 175, parla dels propòsits que havia abrigat Mussa de penetrar a França i retornar per terra a l'Orient.

Fatbo Alandalus, p. 6.

7. En parlar de la invasió musulmana, després de la desfeta dels gods, diu:

L'obediència a l'Islam arribà fins a Galícia i Afranja, i fou atorgada la pau mitjançant el tribut personal, el qual pagaren els cristians fins que, havent minvat llurs riqueses, s'aixecaren de l'obediència, i foren combatus pels exèrcits musulmans.

Fatbo Alandalus, p. 10.

8. Fou l'entrada de Mussa a Espanya i la conquesta d'aquesta, la qual fou general, en Ramadan de l'any 93 de l'Hègira, segons diuen els historiadors.

Fatbo Alandalus, p. 14.

9. A principis de l'any [94], Mussa b. Nossair, Déu el perdoni, penetrà al país d'Afranja, pel qual avançà fins a arribar a un gran desert i a una terra plana, on hi havia unes ruïnes i on trobà una gran estàtua al damunt d'una columna, en la qual hi havia gravada la següent inscripció aràbiga : «O fills d'Ismael, si arribeu fins ací, entorneu-vos-en!» Espantà això a Mussa, i digué:

— Hom no ho ha escrit sinó per un gran motiu.

S'entornà amb les tropes, quan estaven a punt de travessar el país, fins que retornà a Còrdova, on celebrà la festa del sacrifici dels moltons, d'aquell any.

§ 8, 1. *Espanya*. — Amb el nom d'Espanya es comprenia part del sud de França, car diu *Abenadart*, II, p. 9 : *وكان سلطان رزريق الى اربونة* *ثغر الاندلس وهي انذاك اقصى مملكة الاندلس مما يلي افرنجة ومن اربونة الى قرطبة الف ميل*.

«El reialme de Roderic arribava a Narbona, frontera de l'Espanya, que aleshores era el cantó

més apartat del reialme d'Espanya, entre ço que limitava amb l'Afaranja; de Narbona a Còrdova hi ha 1,000 milles.»

— 2. any 93 de l'Hègira. — Juny - juliol de 712.

§ 9, 1. any [94]. — 7 oct. 712 a 26 set. 713.

— 10. *aquell any*. — Correspon al 6 set. 713.

Fatbo Alandalus, p. 6.

[7] وبلغت طاعة الاسلام جليقية وافرنبه وصولحوا على .الجزية واذوها الى ان قلت اموالهم فتوقفوا .عنها فتغاورتهم الجيوش

Fatbo Alandalus, p. 10.

[8] وكان دخول موسى بن نصير البكري الاندلس وافتتاحه لها الفتح الاعم على ما ذكره المورخون في شهر رمضان سنة ثلاث وتسعين من الهجرة

Fatbo Alandalus, p. 14.

[9] في مسهلها دخل موسى بن نصير رحمه الله الى بلاد افرنبه فاوغل فيها حتى انتهى الى مفازة كبيرة وارض سهلة ذات اثار فوجد فيها صنما عظيما قاوما على سارية مكتوب فيه بالنقر كتابة عربية فقريت فاذا هي يا بني اسماعيل اذا اتتهيتم فارجعوا فهاله ذلك وقال ما كتب هذا الا 5 لمعنى كبير وانصرف بالناس وقد اشرفوا على قطع البلاد فرجع قافلا حتى احتل قرطبة فضحى فيها اضحى هذه السنة

Abenadarí, II, pp. 14 i 15.

10. En el mes de Ramadan de l'any 93 entrà Mussa b. Nossair a l'Espanya, després d'un any de l'entrada de Tàric; prosseguí la seva expedició i conquerí els castells, durant aquell any, el següent i part del 95; s'apoderà de totes les fortaleses, derrotà tots els cabdills que se li oposaren, sense que cap el pogués haver sorprès ni derrotar un dels seus batallons.

Arribà a una de les ciutats d'Afranja, anomenada Lutun, després d'haver-se apoderat de ço que estava a la mateixa alçada i de ço de més avall, fins a l'extrem de Barcelona, i quan arribà a Lutun es trobaren els musulmans en un destret i temeren que Mussa no s'hagués equivocat, junt amb ells; li parlaren d'aquesta cosa, i Mussa parà d'avançar, i retornà.

Diu l'autor del llibre *Formosura de l'ànima*: «Jo he vist en alguns llibres estrangers, que els musulmans arribaren a Lutun, capital dels francs, on no els restà res per a apoderar-se del que cau ençà d'aquest país, excepte les muntanyes de Caracoixa, les de Pamplona i la roca de Galícia...

I quant a Caracoixa, refereix Abdelmèlic b. Habib que fou conquerida en temps d'Hixem b. Abdelmèlic, per capitulació. La resta de la conquesta fou a finals del 92 i part del 93.

§ 10. En aquest passatge Abenadarí aplica a Mussa fets notòriament posteriors. És possible que la cita de l'autor de *La formosura de l'ànima* no es referís a Mussa, i que Abenadarí l'apliqués a aquest.

— 1. any 93. — Juny-juliol 712.

— 3. part del 95. — 26 set. 713 a 16 set. 714.

— 7. *Lutun*. — Aquest nom pot referir-se ja a Lió (Lugdunum), ja a Autum. Abenhaián, copiat per Almacarí (vegeu el passatge d'aquest autor), transcriu لوتون. Vid. FAGNAN, trad. d'*Albaian*, p. 19, n. 1.

— 12. *Formosura de l'ànima*. — Abumohàmed b. Hixem b. Abdal·là el Cordovès, del qual hom no té notícies biogràfiques.

— 13. *Llibres estrangers*. — Aquesta locu-

ció és probable que correspongui a fonts llatines.

— 15. *Caracoixa*. — EDUARD DE SAAVEDRA, en el seu *Estudio sobre la invasión de los árabes en España*, p. 119, nota, suposa que Caracoixa correspon a Santander, car de les seves muntanyes neix el riu Argoza al nord, i al sud hi ha el marquesat d'Argüeso. No veiem ben justa aquesta hipòtesi. Creiem que cal llegir Carcassona, ço que ho corrobora el que diu més avall: que Caracoixa fou conquerida per capitulació en època més tardana; ço que convé amb Carcassona, que, efectivament, ho fou en temps d'Ambassa. Vegeu, a més, FAGNAN, traducció d'*Albaian*, p. 19, n. 3.

— 19. del 92. — 29 oct. 710 a 19 oct. 711.

— del 93. — 19 oct. 711 a 7 oct. 712.

Abenadari, II, pp. 14 i 15.

[10] وفي سنة ٩٢ من الهجرة دخل موسى بن نصير الاندلس في رمضان بعد دخول طارق بسنة ومضى غازيا فيها مفتتحة لحصونها هذه السنة وسنة ٣ وبعض سنة ٥ فافتتح جميع حصونها وهزم جميع من لقيه من امرائها فلم يلق كيدا من احد ولا انهزمت له راية حتى انتهى الى مدينة من مدن افرنجة يقال لها لوطون وقد ملك ما سواها ودونها الى اقصى برشلونة فلما انتهى الى مدينة لوطون ضاق المسلمون وخافوا ان يخطى بهم فكلموه في ذلك فقفل بهم راجعا قال مولف كتاب بهجة النفس ورايت في بعض كتب العجم ان المسلمين انتهوا الى مدينة لوطون قاعدة الافرنج ولم يبق لاهل الاسلام شىء لم يتغلبوا عليه مما وراع ذلك الا جبال قرقوشة وجبال بنبلونة وصخرة جليقية...¹⁰

واما قرقوشة فذكر عبد الملك بن حبيب انها افتتحت في زمن هشام ابن عبد الملك صلحا وكان الافتتاح لما ذكرته في بقية سنة ٩٢ وبعض سنة ٩٣ من الهجرة

Ennuguairí, II, p. 29.

11. Mussa es dirigí a la ciutat de Saragossa i a altres ciutats de la seva regió, i les conquerí; s'internà en el país dels francs i arribà fins a un gran desert i a una planúria, en la qual hi havien ruïnes, on trobà una estàtua, que sostenia el següent escrit : «O fills d'Ismael, sigui fins ací el límit del vostre
5 avançament; entorneu-vos-en! I si em pregunteu per què, us faré saber que tornareu a les lluites civils que heu tingut, i us tallareu els caps els uns als altres com abans heu fet.» I Mussa se'n tornà.

Almacarí, I, p. 92.

12. Parlant dels pobles que els musulmans combateren, diu Almacarí:

Combateren en la regió oriental a un poble anomenat Alfaranja, que era el més fort de llurs enemics, car era un poble gran, en un territori extens, dilatat, formós, pròsper i poblat, que tenia per nom «La terra gran».

Els francs eren més nombrosos que els gallecs i més esforçats, més
5 vehements en el combat i amb major nombre de tropes.

Aquest poble també combatia els esclaus, que confinaven amb llurs terres, a causa de no seguir els esclaus la seva religió; els feien presoners i els venien com esclaus a la terra d'Andalusia. Els jueus que vivien protegits a la terra dels francs o a la frontera dels musulmans, que confinava amb ells, els
10 convertien en eunucs, els quals des d'allà eren transportats a tots els països.

Almacarí, I, p. 144.

13. Mussa completà la conquesta i avançà per Espanya, fins a Barcelona per l'est, Narbona pel nord, i l'estàtua de Càdiz per l'oest; conculcà les contrades llurs i s'apoderà de llurs béns. Decidí tornar a l'Orient per la part de

§ 12, 3. *La terra gran*. — Nom que donaven bitaven el nord-oest de la península Ibèrica.
al continent europeu. — 8. *Andalusia*. — Era l'Espanya musul-

— 4. *gallecs*. — Nom dels cristians que ha- mana.

Ennugairí, II, p. 29.

[11] وسار موسى الى مدينة سرقسطة ومدانها فافتتحها واوغل في بلاد الفرنج فانتهى الى مفازة كبيرة وارض سهلة ذات اثار فاصاب فيها صنما قائما فيه مكتوب يا بنى اسماعيل الى هاهنا منتهاكم فارجعوا وان سالتهم الى ماذا ترجعون اخبرتكم انكم ترجعون الى الاختلاف فيما بينكم حتى يضرب بعضكم اعناق بعض وقد فعلتم ورجع موسى 5

Almacarí, I, p. 92.

[12] ويحاربون بالافق الشرقى امة يقال لهم الفرنجة هم اشد عليهم من جميع من يحاربونه من عدوهم اذ كانوا خلقا عظيما في بلاد كثيرة واسعة جليلة متصلة العمارة اهلة تدعى الارض الكبيرة هم اكثر عددا من الجليقيين واشد باسا واحدا شوكا واعظم امدادا وهذه الامة 5 يحاربون امة الصقابلة المتصلين بارضهم لمخالفتهم اياهم في الديانة فيسبونهم ويبيعون رقيقهم بارض الاندلس فلهم هنالك كثرة وتخصيهم للفرنجة يهود ذمتهم الذين بارضهم وفي ثغر المسلمين المتصل بهم فيحمل خصيانهم من هنالك الى ساير البلاد

Almacarí, I, p. 144.

[13] واتم موسى الفتح وتوغل في الاندلس الى برشلونة في جهة المشرق واربونة في الجوف وصنم قادس في المغرب ودوخ اقطارها وجمع غنائمها

Constantinoble i arribar a Síria per la via d'aquest país i per la d'Espanya,
 5 internant-se per entre els pobles cristians que hi ha en mig dels dos països,
 als quals faria la guerra santa i els travessaria fins a arribar a la cort dels Califes. La notícia fou assabentada a Alqualid a qui preocupà encara més l'estat dels musulmans en la guerra d'Espanya, i veié que el que pensava
 10 Mussa era molt perillós; així és que li envià un missatger perquè el recriminés
 i li ordenés tornar; ordenà en secret al missatger que si Mussa no volgués
 tornar, que ell ho fes amb tots els musulmans. Li donà l'ordre per escrit. Això féu desistir a Mussa del seu propòsit i retornà d'Espanya després que deixà ràbides i guarnicions en les seves fronteres.

Almacarí, 1, p. 172.

14. Hom diu que Mussa vingué d'expedició en el mes de Mohàrrem de l'any 93, anà a Tànger i passà a Espanya, i la sotmeté de mode que no hi hagué ciutat que no la conquerís i posés el seu poble sota el seu domini. Després es dirigí a Còrdova i retornà d'Espanya l'any 94.

Almacarí, 1, pp. 173 i 174.

15. Amb l'autoritat de Abenhaián, diu Almacarí:

Després Mussa féu les paus amb Tàric, es mostrà falaguer amb ell, li confirmà el comanament de l'avantguarda i li ordenà que amb les seves tropes avancés davant d'ell. Mussa, amb els seus exèrcits, el seguí, remuntà cap a la Frontera superior, conquerí Saragossa i els seus districtes, i penetrà
 5 pel territori; Tàric anava al seu davant. No passaven per un lloc que no el

— 7. *Alqualid.* — Regnà des del 86 al 96 (705-714-5).

§ 14, 2. any 93. — Oct.-nov. de 711.

— 4. any 94. — Mussa sortí d'Espanya a començos del 95 (octubre-novembre de 713). Vegeu LAFUENTE ALCÁNTARA, *Cronologia dels governadors musulmans* en *Abbar Maigmua*, p. 240.

§ 15. Tot aquest paràgraf d'Almacarí és important, perquè encara que fals respecte de Mussa, que no podia ni molt menys arribar a Avinyó,

en el poc temps que disposà, donada la versemblança que, en general, enclou la relació, pot ésser cert aplicat a un dels governadors que el succeïren, a Ocha, per exemple, qui lluità realment a la vora del Roine. REINAUD, *Invasions des Sarrasins...*, pp. 33 i 50, nota, ho refereix el període entre Assama i Abderrahman el Gafeguí.

— 4. *Frontera superior.* — És el nom de la frontera de la conca de l'Ebre, corresponent a Navarra, Aragó i Catalunya.

واجمع ان ياتي المشرق من ناحية القسطنطينية ويتجاوز الى الشام دروبه
ودروب الاندلس ويخوض اليه ما بينهما من امم الاعاجم النصرانية مجاهدا
5 فيهم مستلحما لهم الى ان يلحق بدار الخلافة ونمى الخبر الى الوليد
فاشدد قلقه بمكان المسلمين من دار الحرب ورأى ان ما هم به موسى
غرر بالمسلمين فبعث اليه بالتويخ والانصراف واسر الى سفيره ان يرجع
بالمسلمين ان لم يرجع وكتب له بذلك عهدة ففت ذلك في عزم موسى
وقفل عن الاندلس بعد ان انزل الرابطة والحامية بثغورها

Almacarí, 1, p. 172.

[14] وقيل غزا موسى بن نصير في المحرم سنة ٩٢ فاتي طنجة ثم عبر
الى الاندلس فاذاخها لا ياتي على مدينة الا فتحها ونزل اهلها على حكمه
ثم سار الى فرطبة ثم قفل عن الاندلس سنة ٩٤

Almacarí, 1, pp. 173-4.

[15] ثم ان موسى اصطلح مع طارق واظهر الرضى عنه واقره على مقدمته
على رسمه وامره بالتقدم امامه في اصحابه وسار موسى خلفه في جيوشه
فارتقى الى الثغر الاعلى وافتتح سرقسطة واعمالها واوغل في البلاد وطارق
امامه لا يمران بموضع الا وفتح عليهما وغنمهما الله ما فيه وقد القى الله
5 الرعب في قلوب الكفرة فلم يعارضهما احد الا بطلب الصلح وموسى يجي
على اثر طارق في ذلك كله ويكمل ابتدايه ويوثق للناس ما عاهدوه عليه
فلما صفا القطر كله واطمأن نفوس من اقام على سلمه ووطأ لاقدام

conquerissin i s'apoderessin de les seves riqueses, car Déu tant havia infós l'esglai en el cor dels infidels, que ningú no els sortia a l'encontre que no fos per demanar-los la pau. Mussa seguia el camí de Tàric, completava ço que aquest començava i confirmava els pactes que els habitants havien fet amb ell.

- 10 Quan tot el país estigué tranquil·litzaç i reposaven els esperits dels que restaren en pau, i ell hagué afermat el sojorn dels musulmans, en ço que esmerçà un cert temps, Mussa trameté els musulmans cap a Afranja, on conqueriren, apresaren, feren prosèlits, muntaren i avançaren fins que arribaren al riu «Ròdano», que fou el lloc més apartat on arribaren els àrabs
- 15 en país cristià. Les tropes trameses per Tàric conculcaren el país d'Afranja i s'apoderaren de les dues ciutats, Barcelona i Narbona, de la roca d'Avinyó i del castell de Ludun, sobre el riu Ròdan, i s'allunyaren molt de la costa d'Espanya per la qual havien entrat. Hom diu que la distància de Còrdova a Narbona, del país d'Afranja, és de 335 parassangues, i hom
- 20 diu també 350 parassangues.

- Quan els musulmans penetraren fins a Narbona, els temé Carles, rei d'Alfaranja, en la Terra gran, i s'espantà de llurs conquestes; convocà les seves tropes i es dirigí, amb un gran contingent, contra els musulmans. En arribar al castell de Ludun i assabentar-se els àrabs del molt nombrosos
- 25 que eren els francs, recularen, i Carles arribà fins a la roca d'Avinyó, on no trobà cap musulmà, car aquests estaven al seu enfront, en els munts propers a la ciutat de Narbona; estaven en una situació difícil, car no tenien ni guies ni exploradors, i encara no s'ho pensaren que ja es trobaren rodejats per l'enemic de Déu, Carles, el qual els privà de poder-se refugiar
- 30 a la ciutat de Narbona, i els presentà batalla. La lluita fou fortíssima, i moriren màrtirs molts musulmans; altres atacaren les files dels francs, les travessaren, entraren a Narbona i es refugiaren en el seu castell. Carles els assetjà alguns dies, però havent perdut alguns homes, i essent-li difícil romandre així, pres del temor que arribessin reforços pels musulmans,
- 35 se'n tornà al seu país, després d'aixecar el setge. En front dels musulmans, i junt al Ròdan, construí alguns castells, reforçats de guarnició, els quals foren la frontera entre el seu país i els musulmans. Això era a la Terra gran, més enllà d'Espanya.

المسلمين في الحلول به اقام لتمييز ذلك وقتا وامضى المسلمين الى افرنجة
 ففتحوا وغنموا وسلموا وعلوا واوغلوا حتى انتهوا الى وادى رودنه فكان
 10 اقصى اثر العرب ومنتهى موطنهم من ارض العجم وقد دوخت بعوث طارق
 وسراياه بلد افرنجة فملكيت مدينتي برشلونة واربونة وصخرة ابنيون وحصن
 لونون على وادى رودنه فبعدوا عن الساحل الذى منه دخلوا جدا وذكر
 ان مسافة ما بين قرطبة واربونة من بلاد افرنجة ٣٠٠ فرسخ وخمسة
 وثلاثون فرسخا وقيل ٣٠٠ فرسخ وخمسون فرسخا ولما اوغل المسلمون
 15 الى اربونة ارتاع لهم قارله ملك الافرنجة بالارض الكبيرة وانزعج
 لانبساطهم فحشد لهم وخرج عليهم في جمع عظيم فلما انتهى الى
 حصن لونون وعلمت العرب بكثيرة جموعه زالت عن وجهه واقبل
 حتى انتهى الى صخرة ابنيون فلم يجد بها احدا وقد عسكر المسلمون
 قدامه فيما بين الاجبل المجاورة لمدينة اربونة وهم بحال عزة لا
 20 عيون لهم ولا طلايع فما شمروا حتى احاط بهم عدو الله قارله فاقتطعهم
 عن اللجا الى مدينة اربونة وواضعهم الحرب فقاتلوا قتالا شديدا استشهد
 فيه جماعة منهم وحمل جمهورهم على صفوفه حتى اخترقوها ودخلوا
 المدينة ولاذوا بحصانتها فنازلهم بها اياما اصيب له فيها رجال وتعذر
 عليه المقام وخامره زعر وخوف مدد المسلمين فزال عنهم راحلا الى
 25 بلده وقد نصب في وجوه المسلمين حصونا على وادى رودنه شكها
 بالرجال فصيرها ثغرا بين بلده والمسلمين وذلك بالارض الكبيرة خلق
 الاندلس وقال الحجارى في المسهب ان موسى بن نصير نصره الله نصرا

Diu Alhijarí, en el *Mòshib*, que Mussa b. Nossair, Déu l'ajudi, no té
 40 qui el sobrepassi; els reis cristians fugiren espantats davant d'ell, de manera
 que franquejà la porta d'Espanya que hi ha a la muntanya que la separa
 de la Terra gran. Els francs se juntaren amb el seu rei principal, Carles,
 nom aquest que és propi de llurs reis, i li digueren:

— Què és aquesta vergonya que restarà sobre els nostres descendents?
 45 Havíem sentit parlar dels àrabs i temíem que vindrien per l'orient, i vet
 ací que han vingut per ponent, després de conquerir l'Espanya, malgrat
 el nombre de les seves tropes i de les seves provisions de guerra, mentre
 que ells són pocs, tenen pocs mitjans i no usen cuirasses.

Carles els respongué això següent:

50 — La meva opinió és que no ens oposem a ells en aquesta invasió, puix
 que són com un torrent que s'emporta aquell qui se li oposa; són en el reeixi-
 ment de llur assumpte i tenen uns fermes propòsits que els valen per un gran
 nombre de tropes, i tenen uns cors que els dispensen de bones cuirasses; no
 obstant, deixem-los fins que s'omplin llurs mans d'apresament, que s'esta-
 55 bleixin en llurs sojorns, que es disputin sobre qui ha de comanar i es demanin
 ajut els uns contra els altres; aleshores podrem vèncer-los amb poc treball.

Almacarí, 1, p. 175.

16. Mussa havia pensat travessar el que li restava del país d'Afran-
 ja i avançar per la Terra gran fins a arribar amb les tropes a la Síria; així
 creia poder facilitar a la gent d'Espanya un ample camí, el qual podrien
 seguir en els seus viatges a l'orient, tot ell per terra, sense tenir d'embarcar-se.

Almacarí, 1, p. 175.

17. Després de contar l'escena de Mussa amb l'estàtua que trobà en terra de França, en
 termes iguals al *Fatbo Alandalus*, diu:

Mussa proposà als seus companys, de no fer-ne cas, i que avancessin fins
 més enllà, però se li oposaren i hagué de seguir el criteri dels seus, i se'n tornà
 quan estigué a punt de travessar el país i d'internar-se en gran manera.

— 39. *Mòshib*. — Vegeu la Introducció.

ما عليه مزيد واجفلت ملوك النصارى بين يديه حتي خرج علي باب
الاندلس الذي في الجبل الحاجز بينها وبين الارض الكبيرة فاجتمعت
30 الافرنج الى ملكها الاعظم قارله وهذه سمة لملوكهم فقالت له ما هذا
الحزى الباقي في الاعقاب كنا نسمع بالعرب ونخافهم من جهة مطلع
الشمس حتي اتوا من مغربها واستولوا على بلاد الاندلس وعظيم ما
فيها من العدة والعدد بجمعهم القليل وقلة عدتهم وكونهم لا دروع
لهم فقال لهم ما معناه الراى عندي ان لا تعترضوهم في خرجتهم هذه
35 فانهم كالسيل يحمل من يصادره وهم في اقبال امرهم ولهم نيات تغنى
عن كثرة العدد وقلوب تغنى عن حصانة الدروع ولكن امهلوهم حتي
تمتلى ايديهم من الغنائم ويتخذوا المساكن ويتنافسوا في الرياسة
ويستعين بعضهم على بعض فحينئذ تتمكنون منهم بايسر امر

Almacarí, I, p. 175.

16 وكان يومئذ ان يخترق ما بقى عليه من بلد افرنجة ويقتحم الارض
الكبيرة حتي يتصل بالناس الى الشام موملا ان يتخذ مخترقه بتلك
الارض طريقا مهيعا يسلكه اهل الاندلس في مسيرهم ومجيئهم من المشرق
واليه علي البر لا يركبون بحرا

Almacarí, I, p. 175.

17 فشاووا اصحابه في الاعتراض عنه وجوازه الي ما وراءه فاختلفوا عليه
فاخذ براى جمهورهم وانصرف بالناس وقد اشرفوا على قطع البلاد وتقصى الغاية

Almacarí, I, p. 176.

18. Parlant d'un dels «Tabís», que entraren amb Mussa, diu:

Lluità amb Mussa quan fou conquerida l'Espanya, i arribà fins a un dels castells de l'enemic, anomenat Carcassona; encara que també hom diu que tornà a Africa, on morí després de l'any 125. Alguns diuen que entre Carcassona i Barcelona hi ha una marxa de vint dies; a Carcassona
5 hom troba l'església celebrada entre els francs, anomenada Santa Maria, on Abenhaian diu que hi havien set columnes d'argent pur, que no tenien parió; un home amb els seus dos braços no podia pas abraçar-les; tenien, a més, una longitud enorme.

Fals Abencotaiba, p. 138.

19. Parlant de Mussa, diu:

Mussa romangué a l'Espanya la resta d'aquell any i alguns mesos del 94; després sortí per a presentar-se a Alqualid b. Abdelmèlic. El temps que romangué a Espanya fou de vint mesos.

Es dirigí a Orient amb els fills dels reis gods i els fills dels reis francs.

Fals Abencotaiba, p. 181.

20. En tornar Mussa a Orient, el Califa Suleiman li fa algunes preguntes, i li diu:

— Informa'm sobre els francs.

— Allí, o Emir dels creients — repongué —, hi ha nombre i equipament,

§ 18. «*Tabís*». — Nom distintiu dels deixebles dels companys de Mahoma.

— 3. any 125. — 29 des. 737 a 18 des. 738.

— 8. ... *longitud enorme*. — Aquesta dada, referida a Mussa, és falsa, però pot ésser certa si hom l'aplica a Ambassa, qui rendí Carcassona, segons veurem. El traductor del *Fatbo*, en la nota 34, diu que Ennuguairí fa trobar a Mussa set ídols en un temple de Narbona; no posa la cita, la qual nosaltres no hem sabut trobar, i

sospitem que sigui una equivocació relacionada amb el text d'*Almacarí*.

§ 19, 1. del 94. — 7 octubre 912 a 26 setembre 913.

— 3. *vint mesos*. — És un error aquesta data dels vint mesos; foren setze els mesos que hi romangué. Vid. notes posteriors.

— 4. *reis francs*. — *Abenadari*, I, p. 30, diu que el rei de Mallorca i de Menorca anava en el sèquit de Mussa.

Almacarí, 1, p. 176.

[18] وغزا مع موسى حين افتتح الاندلسى وانتهى معه الى حصن من حصون العدو يقال له قرقشونة وقيل بل قفل الى افريقية فتوفي بها بعد العشرين ومائة وقال بعضهم ان بين قرقشونة هذه وبين برشلونة مسافة ٢٥ يوما وفيها الكنيسة المعظمة عند الفرنج المسماة شنة مرية 5 وحكى ابن حيان ان فيها ٧ سوارى من فضة خالصة لم ير الراءون مثله لا يحيط الانسان بذراعيه على واحدة منها مع طول مفرط

Fals Abencotaiba, p. 138.

[19] اقام موسى بقية سنة تلك واشهرا من سنة اربع وتسعين ثم خرج وافدا الى الوليد بن عبد الملك وكان ما اقام بها موسى عشرين شهرا فسار بابناء الملوك من القوطيين وابناء الملوك من الافرنجيين

Fals Abencotaiba, p. 181.

[20] قال فاخبرني عن الافرنج قال هنالك يا امير المومنين العدد والعدة

valentia i força. D'entre els pobles que he trobat, alguns són de gran caràcter; altres, al contrari, són vils; amb ells m'he portat segons llur natural:
 5 uns són pacífics, altres guerrers; uns foren subjugats, altres capitularen.

Abenadari, II, p. 20.

21. — Informa'm respecte als francs.

Diu Mussa:

— Allà hi ha nombre i equipament, valentia i força, impetuositat i valor.

De tots els passatges adduïts, la cosa més versemblant que hom pot deduir és que Mussa desitjava avançar fins a França i més enllà, per a tornar per terra a l'Orient; però sigui perquè no s'atreví o perquè els llegats del Califa l'en privaren, hagué de tornar-se'n sense passar de la regió catalana. Saavedra, en el seu treball citat, p. 113, suposa que Mussa seguí per la via romana que d'Oscà conduïa a Lleida i Tarragona, però que retornà prompte sobre els seus passos. Els autors musulmans crearen més tard allò de l'estàtua i el seu escrit, per a salvar el prestigi de Mussa, o bé li atribuíren fets d'armes posteriors. Aquest és un dels pocs punts en què els autors musulmans mostren una diversitat anòmala i inversemblant, ço que contrasta precisament amb l'acurada fidelitat que a les fonts tradicionals tenen els dits autors, especialment els espanyols, els quals raríssimes voltes deixen entrar allò que és meravellós i fantàstic tal com maleja aquest capítol de la història de Mussa.

El cert és que Mussa entrà a Espanya el Ramadan del 93 (juny-juliol de 712), en la qual cosa convenen quasi tots els autors musulmans, i el 1.^r de Xauai del 94 (30 de juny de 713) entrà a Mèrida, d'on anà a Toledo, Saragossa i *més enllà*. En aquest *més enllà*, que és el que a nosaltres ens interessa, i en el temps que Mussa esmerçà per a recórrer-ho, hi ha disparitat entre els autors, molts dels quals ho guarniren de llegendes i notícies anacròniques. Com a dates cronològiques certes tenim que des de finals de Xauai del 94 (finals de juliol de 713) a la festa del sacrifici dels moltons del mateix any (6 de setembre de 713), que la celebrà Mussa a Còrdova, recorregué el següent itinerari: Mèrida, Toledo, Saragossa, Catalunya?, Galícia? i Còrdova.

§§ 20 i 21. — REINAUD (*op. cit.*, p. 224) creu que aquest judici no és de Mussa, sinó que els historiadors li ho atribuíren, en vista de les qualitats que pogueren conèixer en els francs, en les guerres posteriors, ço que no deixa d'ésser molt probable.

والجلد والشدة ويين ذلك امر كثير منهم العزيز ومنهم الذليل وكل قد
لقينا بشكله فمنهم المصالح والمحارب المقهور والعزيز الممدوح

Abenadarí, II, p. 20.

[21] قال فاخبرني عن الافرنج قال هناك العدد والعدة والجلد والشدة
والباس والنجدة

DES DEL RETORN DE MUSSA A ORIENT
FINS A LA MORT D'AMBASSA
(Novembre de 713 - gener de 726)

Abenalcutia, p. 10.

23. Mussa deixà per successor a Espanya el seu fill Abdelaziz, i li donà Sevilla per residència; junt amb ell deixà Habib b. Abuobaida b. Ocba b. Nafi el Fehrí. Abdelaziz conquerí la resta de les ciutats d'Espanya.

Abenadarí, II, p. 23.

24. Diu Arrazí:

— Quan deixà Mussa b. Nossair l'Espanya, hi nomenà successor al seu fill Abdelaziz, qui afirmà el seu poder, defensà les fronteres i conquerí moltes de ciutats.

Abenalatir, v, p. 373.

25. (Mussa) deixà per successor a Espanya el seu fill Abdelaziz, qui la governà enèrgicament, defensà les seves fronteres i en el seu govern es conqueriren moltes de ciutats.

DES DEL RETORN DE MUSSA A ORIENT

FINS A LA MORT D'AMBASSA

(Novembre de 713 - gener de 726)

Crònica del Moro Rasis, p. 80.

22. En parlar d'Abdelaziz, el fill de Mussa, diu:

Llegó a tan grand alteza que non ovo en España villa nin castyllo que á él non obedeciesse, et que de él miedo non oviesse. Et este lleuó su fazienda en tal guisa con los christianos que los puso todos fuera de España, saluo aquellos que fueron, et se acogieron a las sierras de las Asturias...

5

Abenalcutia, p. 10.

[23] واستخلف ابنه عبد العزيز على الاندلس واسكنه اشبيلية وخلق معه حبيب بن ابي عبيدة بن عقبة بن نافع الفهري واقام عبد العزيز يفتح ما بقى عليه من مداين الاندلس

Abenadari, II, p. 23.

[24] قال الرازي لما قفل موسى بن نصير استخلف ابنه عبد العزيز على الاندلس فضبط سلطانها وسد ثغورها وافتتح مداين كثيرة

Abenalatir, v, p. 373.

[25] استخلف عليها ابنه عبد العزيز وضبطها وحمى ثغورها وافتتح في ولايته مداين كثيرة

§ 24. El *Faibo*, p. 20, dona la mateixa narració, però afegeix : منها : ما كان بقى لايه منها : (moltes ciutats) de les que havien restat per conquerir al seu pare.

Abenadari, 1, p. 29.

26. En arribar Mussa a Cairuan, a fi de l'any 95, parlà als notables que havia rebut

Una carta del seu fill Abdelaziz, en la qual explica el que havia conquerit a l'Espanya. Mussa lloà Déu, i els notables el felicitaren.

Abbar Maigmua, pp. 24 i 25.

27. Dels governadors dependents, diu:

Morí, després, Omar, Déu el perdoni, i Iezid b. Abdelmèlic nomenà valí d'Àfrica a Bixr b. Safuan, germà de Hantala b. Safuan. Bixr destituí Assama b. Màlic, i nomenà Ambassa b. Sohaim el Quelbí, després del qual se succeïren els valís d'Espanya de la manera següent : Iàhia b. Maslama
 5 el Quelbí; després, Otsman b. Abusaid el Hatsamí, que fou el novè valí; després d'aquest, Hodaifa b. Alahuàs el Caisí; després, Alhaisam b. Ofair el Quilabí; després, Abderrahman b. Abdal·la el Gafequí, sota el govern del qual sofrí el poble la desfeta de la «Calçada dels màrtirs», on moriren Abder-
 rahman amb els seus. Després governà Abdelmèlic b. Catan el Moharebí,
 10 de la branca de Fihri i de Coraix, el primer govern del qual durà solament prop d'uns sis mesos. Els governadors mencionats feren la guerra santa a l'enemic i s'estengueren per les ciutats, fins a arribar a Afranja i conquerir tota l'Espanya. Tots aquests governadors foren nomenats per Bixr b. Safuan, sense ordre del Califa.

§ 26. any 95. — Setembre de 714.

— 1-2. *que havia conquerit.* — Quines foren aquestes conquestes? Es relacionen amb Catalunya? CODERA, en el seu treball *Narbona, Girona y Barcelona bajo la denominación musulmana*, en l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans, any 1909-10, p. 183, exposa un text que donaria llum a això, si no fos que és una cita única i isolada, que necessita la corroboració d'altres textos : és el manuscrit n.º 1232 (avui 1836) de la Biblioteca d'Alger, f. 162 r., que diu que «Abdelaziz sortí d'expedició amb la seva gent fins que arribà a Narbo-

na». La dada deu ésser compresa entre Safar del 95 i Rèjeb del 97 (setembre de 713 a març de 716).

§ 27, 1. *b. Abdelmèlic.* — El seu successor.

— 3. *b. Màlic.* — Error de la *Crònica*, car Assama morí màrtir a França (Tarascon?). Vid. els altres textos.

— 8. *dels màrtirs.* — Via romana que comunicava Tours i Tolosa?

— 13. *l'Espanya.* — Prova que part de la Gàl·lia era considerada com Espanya.

— 13-14. *b. Safuan.* — Error, car Bixr morí el 109 (727-8).

Abenadari, 1, p. 29.

[26] كتاب ابني عبد العزيز يصف ما فتح الله عليه في الاندلس
فحمد الله تعالى فقاموا اليه فهنوه

Abbar Maigmua, pp. 24 i 25.

[27] ثم هلك عمر رحمه الله فولى يزيد بن عبد الملك بشر بن صفوان
اخا خنظلة بن صفوان افريقية فعزل بشر السمع بن مالك وولى عنبسة
ابن سحيم الكلبي ثم تتابعت ولاة الاندلس بعد عنبسة فوليا يحيى
ابن مسلمة الكلبي ثم وليها بعد يحيى عثمان بن ابي سعيد الخثعمي تسعة
5 ثم وليها بعد عثمان حذيفة بن الاحوص القيسي ثم الهيثم بن عفير
الكناني ثم عبد الرحمن بن عبد الله الغافقي وعلى يديه استشهد اهل
البلاط الشهداء واستشهد معهم واليهم عبد الرحمن وولى عبد الملك
ابن قطن المحاربي محارب فھر من قریش وولايته الاولى نحو من ستة
اشھر لم تطل وكان من وصفنا من الولاة يجاهدون العدو ويتوسعون في
البلاد حتى بلغوا افرنجة وحتى افتتحت عامة الاندلس وكل هولاء بشر
10 ابن صفوان كان يوليهم بغير امر الخليفة

§ 27, 6. الكناني. — Cal llegir «Obaid el Quilabí» «ميد الكلابي» d'acord amb altres autors. Vid. text d'Al-MACARÍ.

Abenalfaradí, vii, p. 164.

29. D'Assama b. Màlic el Haulaní, després dit el Haiauí, me n'informà Mohàmed b. Ahmed b. Iunus, qui diu:

— Assama b. Màlic el Haulaní, emir d'Espanya, fou mort pels cristians en el mes de Dulhija, el dia d'Arafa de l'any 100; però diu Arrazí que
5 Assama b. Màlic el Haulaní morí a Tarassona l'any 102, i que el seu govern sobre Espanya durà dos anys i vuit mesos; el menciona Abenhabib.

Fatbo Alandalus, p. 25.

30. Assama b. Màlic sortí d'expedició a la casa de la guerra, on morí màrtir a Tarassona, el dia d'Arafa de l'any 102.

§ 29, 5. any 102. — Aquesta és la data certa concordant amb els altres autors.

§ 30, 2. Arafa de l'any 102. — 10 de juny de 721.

Crònica del Moro Rasis, p. 84.

28. Después que este fué muerto alçaron los moros por rey a Brahaem, fijo de Melich. Este mandó a todos los moros que en Espanya avia que le diessen el quinto de quanto avian, et dixoles que lo queria dar a los pobres por amor de Dios, et esto non lo façia él sinon por los quebrantar, et por los despechar, porque non se fiçiesen mal unos a otros. Et obie- 5 ronselo de dar, et despues que todo el aver ovo de ellos, fiço refaçar muchos moros que eran pobres, et fiço poblar muchas villas que estaban yermas, et a este mandó Homar fijo de Alaçon, que ficiesse la puente sobre el rio de Cordova, é fíçola él mui bien, et mataronle en Tortosa, et reynó dos años et medio. 10

Abenalfaradí, VII, p. 164.

29 السمع بن ملك الخولاني ثم الحياوى اخبرني محمد بن احمد قالنا ابو سعيد عبد الرحمن بن احمد ابن يونس قال السمع بن ملك الخولاني امير الاندلس قتلته الروم في ذى الحجة يوم عرفة سنة ١٠٠ وقال الرازي قتل السمع بن ملك الخولاني بطرسونة سنة ١٠٢ وكانت 5 ولايته على الاندلس سنتين وثمانية اشهر ذكره ابن حبيب

Fatbo Alandalus, p. 25.

30 وغزا السمع بن مالك دار الحرب فاستشهد فيها بطرسونه يوم عرفة سنة اثنتين ومائة

§ 28, 1. *Después que este*. — Alhorr.

— 2. *fijo de Melich*. — Corrupció del nom Assama b. Mâlic.

— 8. *fijo de Alaçon*. — Omar b. Abdelaziz, octau califa dels Omeies.

— 9. *en Tortosa*. — Abenalfaradí, VII, p. 164, i Abenadari, II, p. 25, citen el nostre valí i diuen que morí a Tarassona طرسونة, ço que, així mateix, serà corrupció de طرسكون «Tarascón». Vegeu CODERA, *Anuari*, 1909-10, p. 186; *Col. Ess. Arab.*, VII, p. 301.

§ 29, 4. És probable que el nom de la ciutat sigui corrupció de طرسكون «Tarascón», vila a 92 quilòmetres al sud-est de Tolosa, en el camí que va a la frontera per la Cerdanya. Vid. CODERA, *Anuari*, 1909-10, p. 186, nota.

Addabí, p. 303.

31. Assama b. Màlic el Haulaní, després dit el Haiiauí, emir d'Espanya, morí màrtir en lluita amb els cristians, a Espanya, en el mes de Dulhija, el dia 8 de l'any 103.

Addabí, p. 12.

32. Toledo és a mig camí entre Còrdova i Narbona, ciutat, aquesta última, que és la més remota frontera d'Espanya; els escrits d'Omar b. Abdelaziz arribaven a Narbona; després se n'apoderà un poble politeista, anomenat...

§ 31, 3. any 103. — Aquesta data és equivocada, cal llegir 102 (10 de juny de 721). Potser el mateix dia de l'any següent hi hagué una altra batalla, car diuen (*Addabí*, biog. 1402, i *Abenlabbar*, vi, biog. 1208) que Noaim b. Abdelmèlic entrà a Espanya i fou mort pels cristians el dia d'Arafa (9 de Dulhija del 103).

§ 32. — L'il·lustre historiador CODERA (*loc. cit.*), descomptant l'anterior cita del manuscrit d'Alger, n.º 1232, creu trobar una prova que Narbona estava en poder dels musulmans abans de l'any 100 (3 d'agost de 718 - 24 de juliol de 719), i, per tant, abans de la vinguda d'Assama, en el que diu *ADDABÍ*, en el pròleg de la seva obra (fragment transcrit), que els escrits o ordres d'Omar arribaven a Narbona. Aquesta deducció, basada en la cita d'*Addabí*, la qual també refereix *ABENABDELHAQUEM*, obra citada, p. 6, no la trobem del tot concloent, car si el regnat d'Omar durà de Safar del 99 fins Rèjeb del 101 (setembre-octubre de 717 - gener-febrer de 720), del fet que les seves ordres arribessin a Narbona no es desprèn que aquesta, abans de l'any 100, fos ja musulmana; a més, la cosa primera que féu Omar en pujar al soli fou nomenar Assama valí d'Espanya (*AHBAR MAIGMUA*, *loc. cit.*, i *Recherches*, i, p. 76 i s.), i li donà encàrrecs i ordres especials; la notícia d'*Addabí* i d'*Abenabdelhaquem* no invalida el que Assama, en la seva expedició a França, s'apo-

derés de Narbona, i que el fer-hi complir les ordres que li encomanà Omar fos el motiu de les paraules dels dos historiadors musulmans.

El *PACENSE* (apèndix a l'*Ahbar Maigmua*, p. 152) diu que Alhorr es dirigí contra la Gàl·lia narbonesa, i, en parlar d'Assama, refereix que després d'apoderar-se de la Gàl·lia narbonesa i defensar la ciutat de Narbona es dirigí a la ciutat de Tolosa, on morí a mans dels francs. Aquestes dades són perfectament congruents amb les dels autors musulmans (Almacarí i Abenhaldun, vegeu passatges), que diuen que els successors d'Aiub conqueriren Barcelona i que els gods es refugiarren a les muntanyes de Galícia i Narbona, però que els musulmans passaren els munts que hi ha darrera Barcelona, fins a arribar a les planes de França. Així és que, valent-nos dels dos testimonis, *PACENSE* i autors musulmans, podem suposar que Alhorr (agost del 716 - març de 719), successor d'Aiub, conquerí Barcelona i arribà fins la Gàl·lia narbonesa, i que Assama completà les conquestes d'Alhorr i s'apoderà de la capital, però morí en anar contra Tolosa. CODERA s'inclina, mantes vegades, a creure que Narbona fou ja ocupada en temps anterior, durant el govern d'Abdelaziz; però ja hem vist que la cita d'*Addabí* no és ben concloent. A més, CODERA (*loc. cit.*) diu que les paraules del *PACENSE* relatives a Alhorr *et debellando et pacificando pene per tres annos Galliam Narbonensem petita*, li semblen accepta-

Addabi, p. 303.

[31] السّيح بن ملك الخولاني ثم الحياوى امير الاندلس استشهد في قتال الروم بلاندلس في ذى الحجة يوم التروية سنة ١٠٣

Addabi, p. 12.

[32] وهى (طليطلة) النصف فيما بين قرطبة واربونة افصى ثغر الاندلس وكانت كتب عمر بن عبد العزيز تنتهى الى اربونة ثم غلب عليها اهل الشرك تسمى...

§ 31. El mateix diu l'autor de l'obra *En-nejun*, extractat per FAGNAN (Apud. CODERA, *Anuari*, l. c.).

§ 32, 3. Hi ha una llacuna en el manuscrit.

Abenalatir, v, p. 373.

33. Assama es féu càrrec del govern d'Espanya en el mes de Ramadan de l'any 100; féu ço que Omar li ordenà, i morí quan tornava de la «casa de la guerra» l'any 102.

Abenadari, II, p. 25.

34. Morí Assama, Déu el perdoni, a Tarassona, i això perquè lluità amb els cristians l'any 102. Morí màrtir el dia d'Arafa.

Abenalbatib, *Ibata* imp., II, p. 94.

35. A Sevilla hi ha la casa de Zaid el Gafequí, la qual tingué allí una gran munió de cavallers, de noblesa antiga, car serviren a Narbona; després es traslladaren a Toledo, més tard a Còrdova i per fi a Granada.

bles, si hom admet que Abdelaziz hagués ocupat Narbona «como parece, además, indicarlo el que la Crónica de Moissac diga que “en dos años fué conquistada casi toda España”, de la que era una no pequeña parte la Galia narbonesa». Tampoc no veiem ben concloents aquestes proves; ni que la certesa de les paraules del PACENSE, relatives a Alhorr, s'hagin de condicionar a una anterior conquesta de Narbona per part d'Abdelaziz, ni que la Crònica llatina doni peu a això amb la seva vaga notícia. A més, la Crònica de Moissac diu seguidament que Assama fou el que conquerí Narbona i posà setge a Tolosa: «Soma Rex Sarracenorum, nono anno post quam Spaniam ingressi sunt, Narbonam obsidet, obsessamque capit...» (Apèndix quart a l'*Abbar Maig-mua*.) Així és que no podem acceptar el que més avall (p. 188) diu, tot rectificant a Reinaud, que: «Por los testimonios aducidos poco ha, consta, con absoluta certidumbre, que

Narbona había sido ocupada años antes (de Assama).»

§ 33, 2. any 100. — Març - abril de 719.

— 3. any 102. — 720 - 721.

§ 34, 1. Tarassona. — Està per Tarascon?

— 2. el dia d'Arafa. — 10 de juny de 721.

§ 35. — Diu CODERA, *Anuari* 1909-10, p. 183: «Havíem cregut que el nom de Zato, governador de Barcelona en temps de Carlemany, segons les *Cròniques franques*, seria algun Saad سعد; avui ens inclinem a creure que en el nom Zato hi ha alguna reminiscència d'aquesta família o d'algun individu seu.»

Al mateix lloc dona CODERA una petita notícia d'una família musulmana establerta a Narbona, la dels Benibajila بنو بجيلة, la casa dels quals era a Espanya, a la regió de Narbona ودارهم بالاندلس بجهة اربونة, segons diu ABEN-HAZAM, en el manuscrit de l'Acadèmia de la Història, n.º 6, f. 196 v.

Abenatir, v, p. 373.

[33] فقدمها السمع سنة مائة في رمضان وفعل ما امره عمر وقتل
عند انصرافه من دار الحرب سنة اثنتين ومائة

Abenadari, II, p. 25.

[34] وقتل السمع رحمه الله بطرسونة وذلك انه غزا الروم في سنة
١٠٢ فاستشهد رحمه الله يوم عرفة

Abenabatib, *Ibata*, imp., II, p. 94.

[35] باشبيلية بيت زيد الخفاقي وهم هنالك جماعة كثيرة فرسان
ولهم شرف قديم وقد تصرفوا في الخدمة باربونة ثم انتقلوا الى طليطلة
ثم قرطبة ثم غرناطة

§ 35, 2. اربونة. — En el manuscrit de l'Acadèmia de la Història, n.º 34, f. 33 r., es llegeix, en son lloc, بلديون.

Abenbázam, manuscrit de l'Acadèmia de la Història, n.º 6, f. 215 r.

36. El lloc de residència dels Tojibís fou Saragossa, Daroca i Calataiud. Omaira i Abdal'là, fills d'Almohàjir, entraren a Espanya amb Mussa b. Nossair, des d'Egipte. Quant? Omaira b. Almohàjir b. Nejda ... fou valí de Barcelona, de part d'un dels emirs d'Espanya, durant dos anys?

Fatbo Alandalus, p. 27.

37. Ambassa combaté la terra d'Alfaranja, vencé i apresà; en retornar-ne morí, l'any 107.

Abenalatir, v, p. 101.

L'any 107 (19 de maig de 725 - 8 de maig 726), diu Abenalatir:

38. RECORD DE L'EXPEDICIÓ D'AMBASSA A ALFARANJA A ESPANYA

Aquest any, Ambassa b. Xohaim el Quelbí, governador d'Espanya, combaté les ciutats de l'Alfaranja amb nombroses tropes, i acampà junt a la ciutat de Carcassona i assetjà la seva gent; aquesta capitulà, lliurà
5 la meitat dels seus districtes i tots els captius i apresament que havien agafat als musulmans; es comprometé a pagar la capitació i a ésser jutjats com a poble protegit i a estar en guerra o pau amb els que ho estessin els musulmans. Ambassa se'n tornà i morí en Xaaban de l'any 107.

§ 36, 4. *dos anys?* — Hom no té més notícies d'aquests dos personatges; si un dia hom troba l'obra que parlava dels que entraren a Egipte acompanyant a Mussa, podran completar-se les nostres dades sobre Omaira. Vegeu CODERA, *Anuari* citat, p. 186.

§ 37, 2. *any 107.* — En Xaaban, gener de 726.

§ 38, 6. *la capitació.* — Aquest impost, que no pagaven els musulmans, era de 48 dirhems per als rics, de 26 per a la classe mitjana i de 12 per a

qui vivia del seu treball manual. Es pagava per dotzaus al final de cada mes llunar, i estaven exceptuats les dones, nois, monjos, tulits, pobres i esclaus. Vegeu DOZY, *Hist. de los musul.*, II, p. 57.

— 8. *any 107.* — Gener de 726. Les condicions de la capitulació de Carcassona són les corrents que atorgaven els musulmans; el fet que els cristians lliuressin la meitat dels districtes fa creure que s'hi establiria població musulmana. Vegeu CODERA, *Anuari*, 1909-10, p. 190.

• *Abenbázam*, manuscrit de l'Acadèmia de la Història, n.º 6, f. 215 r.

[36] ودار تجيب بلاندلس سرقسطة ودروقة وقلعة ايوب ومنهم عميرة
وعبد الله ابنا المهاجر دخلا مع موسى بن نصير من مصر بن عميرة
ابن المهاجر بن نجدة ... ولى عميرة هذا برشلونة لبعض امراء
الاندلس ؟سنتين؛

Fatbo Alandalus, p. 27.

[37] فغزا عنبسه ارض الافرنج فظفر وغنم وتوفى قافلا منها
سنة سبع ومائة

Abenlatir, v, p. 101.

[38] ذكر غزوة عنبسة الفرنج بالاندلس
في هذه السنة غزا عنبسة بن شحيم الكلبي عامل الاندلس بلد
الفرنج في جمع كثير ونازل مدينة قرقسونة وحصر اهلها فصالحوه
على نصف اعمالها وعلى جميع ما في المدينة من اسرى المسلمين
واسلابهم وان يعطوا الجزية ويلتزموا باحكام الذمة من محاربة من حاربه
المسلمون ومسالمة من سالموه فعاد عنهم عنبسة وتوفى في شعبان سنة
سبع ومائة

§ 36, 2. — El text diu بن.

— 2. — S'haurà de llegir ؟ اما Vide CODERA, *Col. Est. Arabes*, VII, p. 327.

Abenalatir, v, p. 373.

39. Després d'Assama, governà l'Espanya Ambassa b. Xohaim el Quelbí, l'any 103, i morí en Xaaban del 107, quan tornava d'una expedició contra els francs.

Abenadarí, II, p. 26.

40. L'any 105, Ambassa sortí d'expedició contra els cristians d'Espanya. Els musulmans d'Espanya, aleshores eren gent exemplar, ardents per a la guerra santa i per a l'obtenció dels premis de l'altra vida. Així és que Ambassa insistí en la guerra i en els setges fins que els cristians d'Espanya
5 li demanaren la pau. Morí a Xaaban del 107.

§ 39, 2. any 103. — 1.^r de juliol de 721 - 29 de juny de 22.

— 2. Xaaban del 107. — Gener de 726.

§ 40, 1. L'any 105. — 10 de juny de 723 - 29 de maig de 724.

— 5. Xaaban del 107. — Gener de 726.

Abenlatir, v, p. 373.

[39] ثم وليها بعد السمع عنبة بن سحيم الكلبى سنة ثلاث ومائة
وتوفى في شعبان سنة سبع ومائة عند انصرافه من غزوة الافرنج

Abenadarí, II, p. 26.

[40] وفي سنة ١٠٥ خرج عنبة غازيا للروم بالاندلس واهلها يومئذ
خيار فضلاء اهل نية في الجهاد وحسبة في الثواب فالح عليها في
القتال والحصار حتى صالحه اهلها وتوفي عنبة في شعبان سنة ١٠٧

DES DE LA MORT D'AMBASSA A LA D'OCBA

(Gener de 726 - gener de 741)

Abenadart, II, p. 27.

41. Després governà l'Espanya Alhaisam b. Obaid el Quilabí, a començos de l'any 111; durà el seu valiat deu mesos, si bé hom diu una altra opinió, i fou ell qui anà d'expedició contra Munussa.

Fatbo Alandalus, pp. 27-28.

42. MENCIÓ DEL VALIAT D'ABDERRAHMAN B. ABDAL'LA

El mes de Safar de l'any 114 fou nomenat valí d'Espanya Abderrahman b. Abdal'là el Gafequí, de part d'Obaidal'là b. Alhabhab, client d'Ocba Alhajaj el Salulí, valí d'Ifriquia; sortí d'expedició contra l'Alfaranja i hi morí màrtir junt amb molts dels seus soldats, en el lloc conegut per Calçada dels màrtirs, el mes de Ramadan de l'any 115. El seu valiat durà un any i vuit mesos.

Abenalatir, v, p. 130.

43. En l'any 113 (731-732), diu:

Després Obaida (governador d'Àfrica) nomenà governador d'Espanya

§ 41, 2. *de l'any 111*. — Abril de 729.

— 3. *contra Munussa*. — Vegeu el passatge d'*Almacarí*. Respecte a com hom ha d'interpretar aquest nom, que de cap manera ha d'identificar-se amb Otsman b. Abunissa, predecessor d'Alhaisam, ni amb el Munussa del Pacense, vegeu el magistral estudi de CODERA, *Munuza y el duque Eudón*, en *Col. de Est. Arabes*, VII, pp. 141-163, on suposa que més aviat hom podria interpretar el dit nom per Manresa, puix que sols hom

ha de canviar l', per r, en la grafia dubtosa dels autors. Vegeu, també, el tom VIII, p. 115, nota a, i p. 267 de la mateixa *Colección*.

§ 42, 1. *any 114*. — Desembre de 731. Abderrahman fou nomenat a Safar del 112 (abril-maig del 730), com diu *Abenadart*, II, p. 28 (vid. fragment).

— 6. *any 115*. — Setembre de 733. Data equivocada d'un any, igualment que en *Abenadart*, I, p. 37; fou l'any 114.

DES DE LA MORT D'AMBASSA A LA D'OCBA

(Gener de 726 - gener de 741)

Abenadart, II, p. 27.

[41] ثم ولى الاندلس الهيثم بن عبيد الكنانى فى صدر سنة ١١١
وكانت ولايته عشرة اشهر وقيل غير ذلك وهو الذى غزا منوسة

Fatbo Alandalus, pp. 27 i 28.

[42] ذكر ولاية عبد الرحمان بن عبد الله

وفى صفر سنة اربع عشرة ومائة قدم عبد الرحمان بن عبد الله
الغافقى الاندلس واليا عليها من قبل عبيد الله بن الحبحاب مولى
عقبة بن الحجاج السلولى والى افريقية وغزا افرنجة بنفسه فاستشهد
فيها مع جماعة من اهل عسكره فى موضع يعرف ببلاط الشهداء فى شهر
رمضان سنة خمس عشرة ومائة فكانت ولايته سنة وثمانية اشهر

Abenalarir, v, p. 130.

[43] ثم ان عبيدة استعمل على الاندلس عبد الرحمان بن عبد الله

§ 41, 1. الكنانى. Igual grafia que l'esmenada en l'*Abbar Maigmua*.

§ 42, 5. الشهداء. El text editat diu : الشهر.

a Abderrahman b. Abdal·là, el que combaté a Afranja, i s'internà pel seu territori; robà en abundància i trobà una estàtua, en figura d'home, que era d'or, incrustada de perles, jacintes i esmeragdes; la partí i distribuí
5 entre els seus homes...

Segueix la repulsa que li dirigí Obaida per la seva lliberalitat, i la resposta d'Abderrahman.

Després sortí a combatre el territori d'Alfaranja; uns diuen que fou aquest any (1113) i altres el 1114 (732-33), essent l'últim el cert; moriren màrtirs ell i els seus.

Abenadart, II, p. 28.

44. Després governà l'Espanya, per segona vegada, Abderrahman (el Gafequí), començant en Safar del 1112; governà durant dos anys i set mesos, si bé hom diu vuit mesos, i morí màrtir en terra d'enemics en Ramadan de l'any 1114.

Abenalatir, v, p. 374.

45. Després (de Mohàmed) governà Abderrahman b. Abdal·là el Gafequí, en el mes de Safar de l'any 1112, i morí màrtir en la terra de l'enemic, en Ramadan del 1114.

Abenadart, I, p. 37.

46. Després governà l'Espanya Abderrahman b. Abdal·là el Gafequí; sortí d'expedició contra els cristians i morí màrtir amb tot el seu exèrcit l'any 1115, en el lloc conegut per Calçada dels Màrtirs.

§ 44, 2. *Safar del 1112*. — Març-abril de 730.

— 4. *any 1114*. — Octubre de 732.

§ 45, 2. *any 1112*. — Març-abril de 730.

§ 46, 3. *any 1115*. — Febrer de 733 - febrer de 734. Data equivocada; vegeu l'altre pasatge.

فغزا افرنجة واوغل في ارضهم وغنم غنائم كثيرة وكان فيما اصاب رجلا
من ذهب مفضضة بالدر والياقوت والزمرد فكسرها وقسمها في الناس...
ثم خرج غازيا ببلاد الفرنج هذه السنة وقيل سنة اربع عشرة
5 وهو الصحيح فقتل هو ومن معه شهداء

Abenadarí, II, p. 28.

[44] ثم ولي الاندلس عبد الرحمن هذا ثانية وكان جلوسه لها في
صفر سنة ١١٢ فاقام واليا سنتين وسبعة اشهر وقيل وثمانية واستشهد
في ارض العدو في رمضان سنة ١١٣

Abenalarir, v, p. 374.

[45] وولى بعده عبد الرحمان بن عبد الله الغافقى في صفر سنة
اثنى عشرة ومائة واستشهد في ارض العدو في رمضان سنة اربع
عشرة ومائة

Abenadarí, I, p. 37.

[46] ثم ولي الاندلس عبد الرحمن بن عبد الله الغافقى فغزا الروم
واستشهد مع جماعة من عسكره سنة ١١٥ بموضع يعرف ببلاط الشهداء

Crònica del Moro Rasis, p. 87.

47. Les ciutats que conquerí Ocba estan relacionades del mode següent:

... et fué luego sobre Panplona et ganóla et entróla por fuerça, et partiósse dende et vinosse para Navarra, et ganóla, et ganó a Lupo et Magaroná, et ganó otras muchas tierras que aun tenian los christianos.

Abbar Maigmua, p. 28.

48. I entrà (Ocba) a Espanya l'any 110, i va estar-hi alguns anys; conquerí el país, fins a arribar a Narbona i apoderar-se de Galícia, Alaba i Pamplona.

Fatbo Alandalus, p. 29.

49. (Ocba) continuà en la guerra santa fins a conquerir moltes ciutats de Galícia, com Pamplona i altres; Ocba estigué de valí a Espanya fins a l'any 121.

Abenadarí, II, p. 29.

50. Cada any, Ocba combatia als politeïstes, i conquerí diferents ciutats. Ell fou qui entrà en la de Narbona i conquerí Galícia i Pamplona, i les poblà de musulmans...

Governà Ocba a Espanya amb formosa i lloable conducta i amb just i digne procedir, fins que anà a lluitar contra el país d'Afranja, i en trobar-lo els exèrcits enemics, morí ell i els seus acompanyants a la Calçada dels Màrtirs.

Almacarí, I, pp. 144-146.

51. Durant el seu govern (d'Abdelaziz) es conqueriren moltes ciutats. Després d'ell vingué Aiub b. Habib el Lahmí, fill d'una germana de Mussa b. Nossair. El seu govern durà sis mesos. Els valís que després governaren l'Espanya, eren nomenats, els uns, pel Califa, els altres, pel governador de Cairuan; ells conculcaren els pobles infidels i conqueriren Barcelona

§ 48, I. any 110 (728-29). — Error; la Crònica, per ésser un recull de tradicions, no està molt forta en cronologia: Ocba entrà a Espanya en Xaual de 116 (novembre de 734). Igual error presenta *Abenalcutia*, p. 14.

§ 49, 3. any 121. — 18 de desembre de 738-7 de desembre de 739. — Sembla que la data ve-

ritable és la que ens donarà Almacarí, l'any 123, mes de Safar (gener de 741). Vide LAFUENTE ALCÀNTARA, *Cronologia dels governadors musulmans*, p. 238, de l'*Abbar Maigmua*.

§ 50, 7. *Màrtirs*. — Error, en el qual hom aplica a Ocba la mort d'Abderrahman el Gafecí o d'Assama.

Abbar Maigmua, p. 28.

[48] فدخل الاندلس سبة عشر ومائة فاقام عليها سنين وافتتح الارض حتى بلغ اربونة وافتتح جليقية والبة وبنبلونة

Faibo Alandalus, p. 29.

[49] وواظب على الجهاد حتى فتح في جليقية بلادا كثيرة كنبلونة وغيرها فاقام عقبة واليا على الاندلس الى سنة احدى وعشرين ومائة

Abenadarí, II, p. 29.

[50] وكان يجاهد المشركين في كل عام ويفتح المداين وهو الذي فتح مدينة اربونة واقتح جليقية وبنبلونة واسكنها المسلمين ... واقام عقبة بالاندلس باحسن سيرة واجملها واعظم طريقة واعدها الى ان غزا ارض افرنجة فلقيته جيوش الاعداء فقتل هو ومن معه ببلاد الشهداء

Almacarí, I, pp. 144-146.

[51] وافتتح في ولايته مداين كثيرة وولى من بعده ايوب بن حبيب اللخمى وهو ابن اخت موسى بن نصير فولى عليها ٦ اشهر ثم تتابعت ولاية العرب على الاندلس تارة من قبل الخليفة وتارة من قبل

§ 49, 1. جليقية. — El text diu جليقية.

— 1. كنبلونة. — Serà en lloc de بنبلونة, com en l'*Abbar Maigmua*.

per la part d'orient, els forts de Castella i les seves planes, pel nord, de manera que els pobles gods romangueren desfets, i els gallecs i cristians que restaren es refugiaren a les muntanyes de Castella i Narbona i en les goles dels camins muntanyencs, i s'hi feren forts. Però els exèrcits dels musulmans travessaren els camins de la Península que són més enllà de Barcelona, fins que acamparen a les planes de l'altra banda i penetraren al país d'Alfaranja; i el vent de l'Islam xiulà furient entre els pobles infidels, per totes parts. Potser perquè, després, esdevingueren diferències i dissensions entre els exèrcits musulmans d'Espanya, l'enemic intentà algun
 10 atac, i els francs recobraren la part conquerida del territori de Barcelona als vuitanta anys de la seva dominació pels musulmans, i continuà ja en llur poder. Quan Mohàmed b. Iezid, governador d'Ifriquia, de part del califa Suleiman b. Abdelmèlic, s'assabentà de la mort d'Abdelaziz b. Mussa b. Nossair, envià a Espanya Alhorr b. Abderrahman b. Otsman el Tsaquefí,
 20 el qual vingué a Espanya, i destituí Aiub b. Habib. El seu govern fou de dos anys i vuit mesos. Després el califa Omar b. Abdelaziz envià a Espanya Assama b. Màlic el Haulaní, a principis de l'any 100 i li ordenà que quintés la terra d'Espanya, ço que Assama féu, i construí el pont de Còrdova. Morí màrtir combatent el país d'Alfaranja, l'any 102. La
 25 gent d'Espanya es nomenà governador Abderrahman b. Abdal·là el Gafequí, fins que fou nomenat Ambassa b. Xohaim el Quelbí, de part de Iezid b. Abumòslim, governador d'Ifriquia. Durant el seu govern, que començà en Safar de l'any 103, estant en bon estat els assumptes d'Espanya, es dirigí contra Alfaranja, penetrà en el territori i morí màrtir l'any 107, als
 30 quatre anys i quatre mesos de govern. Els valís que el succeïren foren nomenats pels emirs d'Ifriquia. El primer fou Iàhia b. Salama el Quelbí, a qui nomenà Bixr b. Safuan el Quelbí, governador d'Ifriquia, quan la

§ 51, 18. *Suleiman b. Abdelmèlic*. — Succel el seu germà Alualid, des del febrer de 715 al setembre de 717.

— 21. *Omar b. Abdelaziz*. — Succel Suleiman, des del setembre de 717 a gener de 720.

— 22. *any 100*. — 3 agost 718 - 24 juliol 719.

— 24. *any 102*. — 12 juliol 720 - 1.er juliol 721.

— 28. *any 103*. — agost 721.

— 29. *morí màrtir*. — El mateix diu *Annas-sirí*, I, p. 47. CODERA, *Anuari*, 1909-12, p. 190,

ho suposà, si bé després ho abona amb raons que no he sabut verificar i que crec que obeeixen a un *lapsus calami*.

— 30. *de govern*. — Gener 726. Igualment diu ABENHALDUN, IV, p. 119; ABENHABIB i el *Reihan al Olbab*, inserits en la traducció d'*Al-macarí*, feta per P. DE GAYANGOS, *History of the moh. dyn.*, II, p. 405, diuen que fou de quatre anys i cinc mesos. Vide *Abbar Maigmua*, p. 227.

عامله على القيروان واثخنوا في امم الكفر وافتتحوا برشلونة من جهة
 5 الشرق وحصون قشطالة وبسايطها من جهة الجوف وانقرضت امم القوط
 وارز الجلالقة ومن بقى من امم العجم الى جبال قشطالة واربوبة
 وافواه الدروب فتحصنوا بها واجازت عساكر المسلمين ما وراء برشلونة
 من دروب الجزيرة حتى احتلوا البسايط وراءها وتوغلوا في بلاد الافرنجة
 وعصف ربح الاسلام بامم الكفر من كل جهة وربما كان بين جنود
 10 الاندلس من العرب اختلاف وتنازع اوجد للعدو بعض الكرة فرجع
 الافرنج ما كانوا غلبوهم عليه من بلاد برشلونة لعهد ٨٠ سنة من لدن
 فتحها واستمر الامر على ذلك وكان محمد بن يزيد عامل افريقية لسليمن
 ابن عبد الملك لما بلغه مهلك عبد العزيز بن موسى بن نصير بعث الى
 الاندلس الحر بن عبد الرحمن بن عثمان الثقفي فقدم الاندلس وعزل
 15 ايوب بن حبيب وولى سنتين وثمانية اشهر ثم بعث عمر بن عبد العزيز
 على الاندلس السمع بن مالك الخولاني على راس الماية من الهجرة
 وامره ان يخمس ارض الاندلس فخمسها وبنى قنطرة قرطبة واستشهد
 غازيا بارض الفرنجة سنة ١٠٢ فقدم اهل الاندلس عليهم عبد الرحمن
 ابن عبد الله الغافقي الى ان قدم عنبة بن سحيم الكلبي من قبل
 20 يزيد بن ابي مسلم عامل افريقية فقدمها في صفر سنة ١٠٣ فاستقام
 امر الاندلس وغزا الفرنجة وتوغل في بلادهم واستشهد سنة ١٠٧ لاربع
 سنين واربعة اشهر ثم تابعت ولادة الاندلس من قبل امراء افريقية
 فكان اولهم يحيى بن سلمة الكلبي انفضه بشر بن صفوان الكلبي والى

gent d'Espanya li demanà que els nomenés governador després de la mort d'Ambassa. El seu govern començà a últims de l'any 107, i
 35 durà dos anys i mig. No féu expedicions militars. Després governà
 Otsman b. Abunissa el Hatsamí, nomenat per Obaida b. Abderrahman el
 Solamí, governador d'Ifriquia. Als cinc mesos fou substituït per Hodaifa
 b. Alahuàs el Caissí, qui arribà a Espanya l'any 110 (728-729), i fou des-
 tituït promptament, hom diu a l'any del seu govern. Els autors discrepen
 40 si Otsman el precedí en el govern o bé ell precedí Otsman. Després go-
 vernà Alhaisam b. Obaid el Quilebí, de part d'Obaida b. Abderrahman.
 Vingué en Mohàrrem de 113 i combaté la terra de Munussa?, la qual
 conquerí. Morí l'any 113, als dos anys del seu govern. Després governà
 Mohàmed b. Abdal·là Alaixjai, durant dos mesos. El succeí Abderrahman
 45 b. Abdal·là el Gafequí, nomenat, per Obaidal·là b. Alhabhab, governador
 d'Ifriquia; entrà a Espanya l'any 113. Lluità contra els francs, amb els
 quals tingué topades, en una de les quals el seu exèrcit fou desfet en
 Ramadan de 114 en el lloc conegut per Calçada dels Màrtirs, nom amb què
 és apel·lada l'expedició. El seu govern durà un any i vuit mesos. Després
 50 governà Abdelmèlic b. Catan el Fihrí, durant dos anys... Més tard, en
 Ramadan de 116, fou destituït i entrà a governar Ocba b. Alhajaj el Sa-
 lulí, de part d'Obaidal·là b. Alhabhab; començà a l'any 117 i governà
 excel·lentment durant cinc anys. Lluità amb els cristians, els quals vencé,
 i féu arribar el sojorn dels musulmans a Narbona i llurs ràbides al riu
 55 Roine... Diu Arrazí : El poble d'Espanya se sublevà contra el seu emir
 Ocba, al mes de Safar de l'any 123, durant el califat d'Hixem b. Abdelmè-
 lic, i elegiren Abdelmèlic b. Catan, per segona volta; el govern d'Ocba durà
 sis anys i quatre mesos, i morí a Carcassona, al mes de Safar de 723.

— 34. any 107. — Maig 726.

— 40. precedí Otsman. — Hodaifa precedí Otsman. V. *Cronologia dels governadors*, per LA-FUENTE ALCÀNTARA, en *Abbar Maigmua*, p. 241.

— 42. Mohàrrem de 113. — Abril 729.

— 42. terra de Munussa. — Vegeu la nota que figura al fragment corresponent a *Abenadarí*.

— 43. any 113. — 15 març 731 - 3 març 732.

— 43. del seu govern. — Els autors discrepen molt en les dates cronològiques dels governadors. Sembla que la més probable, per concordar amb el Pacense, és la que dona *Abenadarí* en el tom II,

p. 27 (vide fragment), que diu que el govern d'Alhaisam durà deu mesos; des de Mohàrrem a Dulcada del 111 (abril 729 - gener 730).

— 46. Espanya l'any 113. — 15 març 731 - 3 març 732. Abderrahman ja havia estat governador entre Assama i Ambassa. Seguint el testimoni d'*Abenadarí*, II, p. 28, sabem que governà des de Safar del 712 (abril - maig 730).

— 48. Ramadan de 114. — Octubre 732.

— 51. Ramadan de 116. — Oct.-nov. 734.

— 52. a l'any 117. — Gener 735 - gener 736.

— 56. de l'any 123. — Gener 741.

افريقية لما استدعى منه اهل الاندلس واليا بعد مقتل عنبسة فقدمها
 25 اخر سنة ٧ وافام في ولايتها سنتين ونصفا ولم يغز ثم قدم اليها
 عثمان بن ابي نسة الخثعمي واليا من قبل عبيدة بن عبد الرحمن
 السملی صاحب افريقية وعزله لخمسة اشهر بحذيفة بن الاحوص القيسي
 فوافاها سنة ١٠ وعزل قريبا يقال لسنة من ولايته واختلف هل تقدمه
 عثمان او هو تقدم عثمان ثم ولي بعده الهيثم بن عبيد الكلابي من
 30 قبل عبيدة بن عبد الرحمن ايضا قدم في المحرم سنة ١١ وغزا ارض منوسة
 فافتتحها وتوفى سنة ١١٣ لسنتين من ولايته وقدم بعده محمد بن عبد
 الله الاشجعي فولى شهرين ثم قدم عبد الرحمن بن عبد الله الغافقي
 من قبل عبيد الله بن الحبحاب صاحب افريقية فدخلها سنة ١٣ وغزا
 الافرنجة وكانت له فيهم وقايغ واصيب عسكره في رمضان سنة ١٣ في
 35 موضع يعرف ببلاط الشهداء وبه عرفت الغزوة وكانت ولايته سنة وثمانية
 اشهر ثم ولي عبد الملك بن قطن الفهري وقدم في رمضان سنة ٤
 فولى سنتين ... ثم عزل في رمضان سنة ١٦ وولى عقبة بن الحجاج
 السلولى من قبل عبيد الله بن الحبحاب فقدم سنة ١٧ واقام ٥ سنين
 محمود السيرة مجاهدا مظفرا حتى بلغ سكنى المسلمين اربونة وصار
 40 رباطهم على نهر رودنه ... وقال الرازي ثار اهل الاندلس باميرهم
 عقبة في صفر سنة ٢٣ في خلافة هشام بن عبد الملك وولوا عليهم
 عبد الملك بن قطن ولايته الثانية فكانت ولاية عقبة ٦ اعوام واربعة
 اشهر وتوفى بقرقشونة في صفر سنة ٢٣

Almacarí, II, pp. 8 i 9.

52. Entre els que entraren a Espanya fou Assama b. Màlic el Haulaní, qui fou valí després d'Alhorr b. Abderrahman. Diu Abenhaian : El nomenà valí Omar b. Abdelaziz i li encarregà que quintés les terres d'Espanya que havien estat conquistades a la força, i que li escrivís la forma d'Espanya, sobre els seus rius i mars... Recorda Abenhaian que la vinguda d'Assama fou en Ramadan de l'any 100, i que construí el pont de Còrdova, després que demanà permís a Omar b. Abdelaziz. La seva capital fou Còrdova. Diu Abenpasqual que morí màrtir en terres d'Alfaranja, el dia 8 de Dulhija de l'any 102. Diu Abenhaian que el seu govern durà dos anys i vuit mesos, i que fou mort en la derrota coneguda entre la gent d'Espanya per «derrota de la Calçada». Els exèrcits dels francs es multiplicaren contra ell, rodejaren els musulmans i no se'n salvà d'aquests ni un sol. Diu Abenhaian : Hom diu que l'Idan se sent encara en aquell paratge fins avui. Després d'Assama, els espanyols elegiren Abderrahman b. Abdal·là el Gafequí, del qual diu Abenpasqual que era dels «tabís» que entraren a Espanya, i que ensenyava tradicions que havia après d'Abdal·là b. Omar. El seu govern començà vers l'any 110. Fou nomenat per Obaida b. Abderrahman el Caissí, governador d'Ifriquia; morí màrtir, en lluites amb l'enemic, a Espanya, l'any 115. Aquesta dada està en contradicció amb l'anterior, en la qual es diu que Abderrahman fou valí després d'Assama i que aquest fou mort l'any 102, mentre que ara es diu que fou nomenat a l'any 110. Què té a veure una cosa amb l'altra? Déu ho sap. Alhomaidí el presenta com a home de bona conducta i just en distribuir l'apressament; Alhijarí recorda que fou valí d'Espanya dues voltes, ço que potser resol la dificultat que fa poc havíem presentat; ho corrobora Abenhaian en dir que entrà a Espanya, en ésser elegit per segona

§ 52, 6. *de l'any 100*. — Març - abril 718.

— 9. *de l'any 102*. — 9 juny 721.

— 11. *derrota de la Calçada*. — Confusió amb la batalla de Poitiers.

— 13. *que l'Idan*. — L'«Idan» és una oració.

— 17. *l'any 110*. — 16 abril 728 - 5 abril 729.

— 19. *l'any 115*. — 21 febrer 733 - 10 fe-

brer 734. Aquestes dates (110 i 115) són equivocades. Després el mateix relat les rectifica.

— 25. *haviem presentat*. — En efecte, Abderrahman governà un mes entre la mort d'Assama i l'elecció d'Ambassa, i després en Safar del 112 (març - abril 730) (no 110, com diu *Almacarí*), fins a la seva mort.

Almacarí, II, pp. 8 i 9.

[52] ومن المداخلين السمع بن مالك الخولاني ولي الأندلس بعد
الحر بن عبد الرحمن السابق قال ابن حيان ولاء عمر بن عبد العزيز
وأوصاه أن يخمس من أرض الأندلس ما كان عنوة ويكتب إليه بصفتها
وانهارها وبحارها... وذكر ابن حيان أن قدوم السمع كان في رمضان سنة
١٠٠ ٥ وأنه الذي بنى قنطرة قرطبة بعد ما استأذن عمر بن عبد العزيز
رحمة وكانت دار سلطانه قرطبة قال ابن بشكوال استشهد بارض الفرنجة
يوم التروية سنة ١٠٢ قال ابن حيان كانت ولاية سنتين وثمانية أشهر
وذكر أنه قتل في الواقعة المشهورة عند أهل الأندلس بوقعة البلاط
وكانت جنود الفرنجة قد تكاثرت عليه فاحاطت بالمسلمين فلم ينج من
١٠ المسلمين أحد قال ابن حيان فيقال أن الأذان يسمع بذلك الموضع إلى
الآن وقدم أهل الأندلس على أنفسهم بعده عبد الرحمن بن عبد الله
الغافقي وذكر ابن بشكوال أنه من التابعين الذين دخلوا الأندلس وأنه
يروي عن عبد الله بن عمر رضيهما قال وكانت ولايته للأندلس في حدود
العشر ومائة من قبل عبدة بن عبد الرحمن القيسي صاحب إفريقية
١٥ واستشهد في قتال العدو بالأندلس سنة ١٥ انتهى وفيه مخالفة لما
سبق أنه ولي بعد السمع وأن السمع قُتل سنة ١٠٢ وهذا يقول تولى
سنة ١١٠ فاين ذا من ذاك والله أعلم ووصفه الحميدى بحسن السيرة
والعدل في قسمة الغنائم وذكر الحجارى أنه ولي الأندلس مرتين وربما

vegada valí per Abenalhabhab, en el mes de Safar de l'any 113. Combaté amb els francs, amb els quals tingué grans topades, fins que morí màrtir, i fou derrotat el seu exèrcit al mes de Ramadan de l'any 114,
 30 en el lloc conegut per Calçada dels Màrtirs. Diu Abenpasqual que aquesta expedició és coneguda per expedició de la Calçada. Anteriorment s'ha dit semblantment en la campanya d'Assama. El govern d'Abderrahman durà un any i vuit mesos, i també hom diu dos anys i vuit mesos, i altres versions. La seva cort fou a Còrdova. Després d'ell governà Ambassa b.
 35 Sohaim el Quelbí. Diu Abenhaian que aquest vingué a Espanya essent nomenat per Iezid b. Abumòslim, secretari d'Alhajaj, quan era governador d'Ifriquia. La vinguda d'Ambassa a Espanya fou en Safar de l'any 103, de mode que Abderrahman el Gafequí quedà destituït. Diu Abenpasqual que l'Espanya l'obeí, a la qual Ambassa governà fermament.
 40 Féu una expedició cap a la terra d'Alfaranja, i morí en Xaaban de l'any 107. El seu govern fou de quatre anys i quatre mesos, si bé hom diu també vuit mesos.

Almacarí, II, pp. 11 i 12.

53. Diu Abenpasqual que Ocba b. Alhajaj el Salulí fou nomenat per Obaidal·là b. Alhabhab, governador d'Ifriquia, i que entrà a Espanya l'any 117, si bé hom diu que fou a l'any anterior. Romangué dos anys, en els quals seguí una lloable conducta, perseverant en la guerra santa,
 5 de mode que conquerí països fins a arribar el sojorn des musulmans a

— 27. *l'any 113*. — Deu ésser Safar del 112.

— 29. *l'any 114*. — Octubre 732.

— 38. *l'any 103*. — Agost 721.

— 41. *l'any 107*. — Gener 726.

§ 53, 3. *l'any anterior*. — Ocba entrà a finals de l'any 116 (finals del 734).

يجاب بهذا عن الاشكال الذى قدمناه قريبا ويضعفه ان ابن حيان قال
 20 دخل الاندلس حين وليها الولاية الثانية من قبل ابن الحبحاب فى صفر
 سنة ١١٣ وغزا الافرنج فكانت له فيهم وقايع جمّة الى ان استشهد
 واصيب عسكره فى شهر رمضان سنة ١١٤ فى موضع يعرف ببلاط
 الشهداء قال ابن بشكوال وتعرف غزوته هذه بغزوة البلاط وقد تقدم
 مثل هذا فى غزوة السرح فكانت ولايته سنة وثمانية اشهر وفى رواية
 25 سنتين وثمانية اشهر وقيل غير ذلك وكان سرير سلطانه حضرة قرطبة
 وولى الاندلس بعده عنبسه بن سحيم الكلبى وذكر ابن حيان ابيه
 قلم على الاندلس واليا من قبل يزيد بن ابي مسلم كاتب الحجاج
 حين كان صاحب افريقية وكان قدومه الاندلس فى صفر سنة ١٠٣
 فتاخر بقدومه عبد الرحمن المتقدم الذكر قال ابن بشكوال فاستقامت
 30 به الاندلس وضبط امرها وغزا بنفسه الى ارض الافرنجة وتوفى فى
 شعبان سنة ١٠٧ فكانت ولايته اربعة اعوام واربعة اشهر وقيل
 ثمانية اشهر...

Almacarí, II, pp. 11 i 12.

[53] وذكر ابن بشكوال ان عقبة بن الحجاج السلولى ولاء عبيد الله
 ابن الحبحاب صاحب افريقية الاندلس ودخلها سنة ١١٧ وقيل فى السنة
 التى قبلها فاقام عليها سنتين محمود السيرة مثابرا على الجهاد مفتتحا
 للبلاد حتى بلغ سكنى المسلمين اربونة وصار رباطهم على بهر رودنه

Narbona i esdevenir llurs ràbides junt al Roine. L'any 121 romania Ocba a Espanya, i havia elegit, en el més apartat de la frontera superior, una ciutat anomenada Narbona, a la qual s'establí per fer la guerra santa. Ocba, quan feia un presoner, no el matava fins haver-li proposat l'isla-
 10 misme i palesat els defectes de la seva religió. Així convertí dos mil homes. El seu govern durà cinc anys i dos mesos. Diu Arrazí que el poble d'Espanya se sublevà contra Ocba i el destituïren en Safar del 123, en temps del califa Hixem b. Abdelmèlic, i que elegiren Abdelmèlic b. Catan, qui governà per segona volta. El govern d'Ocba fou de sis anys
 15 i quatre mesos. Morí en Safar del 123, i la seva cort fou a Còrdova.

— 6. *junt al Roine*. — El cronicó *Moissiacense*, apènd. a l'*Abbar Maigmua*, p. 166, i el continuador de *Fredegari*, ib., p. 169, parlen de les lluites dels francs amb Ocba i un governador de Narbona, Iussef b. Abderrahman. El seu relat recorda allò que ens diuen els autors musulmans, i CODERA, *Col. Est. Ar.*, pp. 208 i 327,

i *Anuari*, 1909-10, pp. 195-6, intentà identificar els noms dels cabdills musulmans de què ens parlen les cròniques franques mencionades.

— 6. *L'any 121*. — 18 desembre 738 - 7 desembre 739.

— 12. *Safar del 123*. — Desembre 740 - gener 741.

٥ فاقام عقبة بلاندلس سنة ١٢١ وكان قد اتخذ باقصى ثغر الاندلس
الاعلى مدينة يقال لها اربونة كان ينزلها للجهاد وكان اذا اسر
الاسير لم يقتله حتى يعرضه على الاسلام ويبين له عيوب دينه فاسلم
على يده الفا رجل وكانت ولايته ٥ سنين وشهرين قال الرازى فثار
اهل الاندلس بعقبة قخلعوه فى صفر سنة ٢٣ فى خلافة هشام بن عبد
١٥ الملك وولوا على انفسهم الملك بن قطن وهى ولايته الثانية فكانت
ولاية عقبة الاندلس ٦ اعوام و٤ اشهر وتوفى فى صفر سنة ١٢٣
وسريه قرطبة

DES DE LA MORT D'OCBA A ABDERRAHMAN I

(Gener de 741 - maig de 756)

Abbar Maigmua, pp. 43 i 44.

54. Després de contar la mort d'Abdelmèlic b. Catan (dulcada 123 - setembre 741) ordenada per Balj, diu:

I quan s'assabentaren els dos fills (d'Abdelmèlic) del que havia passat, reuniren un exèrcit de la llunyana regió de Narbona i s'atragueren els beledís i berebers, ja que encara que les espases dels primers gotejaven sang berberisca, consentiren, però, a ajudar-los perquè volien venjar-se dels siris, després del qual ja pensarien el que havien de fer amb els beledís. Es dirigiren vers l'enemic, Catan i Omeia (fills d'Abdelmèlic), i era amb ells dos, Abderrahman b. Habib, que fou dels partidaris de Balj, però de la causa del qual, i de la siríaca, se separà, en veure el que féu Balj amb Abdelmèlic b. Catan; també es juntà amb ells Abderrahman b. Alcama el Lahmí, que era el governador de Narbona, i es dirigiren, amb un exèrcit de cent mil homes o més, contra Balj i els seus, que estaven a Còrdova; molts siris fugitius que trespaven per les alqueries i muntanyes i per Ifríquia, i que no tenien mitjans per a tornar a Síria, es reuniren a Balj, i formaren un exèrcit de dotze mil soldats, sense comptar els molts esclaus que havien pres als beledís i als berebers. En ésser a una distància de dos *barid* de Còrdova, al lloc anomenat «Aqua Bortora», Balj amb ses tropes atacà els enemics, els quals no pogueren resistir sinó poc temps, a no ésser Abderrahman b. Alcama el Lahmí, el qual era reputat el millor cavaller de l'Espanya, qui digué als seus:

— Mostreu-me Balj, car, per Déu, haig de matar-lo o morir sota d'ell. Li mostraren, tot dient:

— Es el que munta el cavall blanc.

Tot seguit l'atacà amb la cavalleria de la frontera, i féu retrocedir els

§ 54, 16. *barid*. — Espai que pot recórrer un cavall en un dia; els autors li assignen a voltes 6 milles, a voltes 12.

— 16. «*Aqua Bortora*». — Aquest lloc no és identificable : vegeu l'*Index geográfic* d'ABBAR MAIGMUA, p. 243.

DES DE LA MORT D'OCBA A ABDERRAHMAN I

(Gener de 741 - maig de 756)

Abbar Maignua, pp. 43 i 44.

154 فلما بلغ ابنه ما كان حشدا من اقصى اربونه وراجعا اهل
البلد والبربر وسيوفهم تقطر من دماء البربر فرضيت البربر ان تنال
ثارها من اهل الشام فادا فرغوا كان لهم في اهل البلد راي فاقبل
قطن وامية ومعهما عبد الرحمن بن حبيب وكان في اصحاب بلج فلما
5 صنع بعبد الملك ما صنع انحاز عنه وخرج عن دعوة اهل الشام
واقبل معهم عبد الرحمن بن علقمة اللخمى صاحب اربونة فاقبلوا في
ماية الف او يزيدون راجعين الى بلج واصحابه بقرطبة وقد رحل فلان
كثير من اهل الشام كانوا في القرى والجبال ومن افريقية فلم يقووا
على الرجوع الى الشام حتى صاروا في اثني عشر الفا سوى عبيد
10 كثير اتخذهم من اهل البلد والبربر حتى بلغوا من قرطبة على
بريدتين الى موضع يقال له اقوه برطورة فخرج اليهم بلج في اصحابه
فقاتلهم فلم يقوموا له ولم يصبروا الا صبرا يسيرا الا ان عبد الرحمن
ابن علقمة اللخمى وكان يعد فارس اهل لاندلس قد قال لهم اروني
بلجا فوالله لاقتلته او لاموتنّ دونه فاساروا له اليه وقالوا صاحب الفرسا
15 الابيض فشد بخيل الثغر فانفرج اهل الشام عن بلج والراية في يده
فضربه بالسيف على راسه ضربتين ثم ان الحصين بن الدجن العقيلي
شد على ابن علقمة فضربه ضربات بالسيف وجعله بعد من باله فكان

25 siris de junt a Balj, qui portava l'estendard; Abenalcama li donà dos cops al cap amb la seva espasa. Però, després, Alhossain b. Addajn l'Ocaïl atacà Abenalcama i li donà mants cops d'espasa, i el féu parar front, de manera que Abenalcama no es parava en un lloc, que Hossain amb la cavalleria de Quinnesrín no l'ataqués, de manera que li impedia el seu propòsit
 30 i el feia defensar-se. Li donà mantes càrregues, en cada una de les quals arribà als seus esquadrons i el colpejà junt amb aquests. Abenalcama era, però, un brau cavaller, de gran previsió i amb armes tan bones, que l'espasa de Hossain no el podia ferir. Per fi, els contraris de Balj fugiren vergonyosament, i els siris els perseguiren, mataren i captivaren. En re-
 35 tornar els siris, Balj morí dintre pocs dies; hom diu que dels dos cops que rebé d'Abenalcama, altres diuen que perquè era la seva hora. Déu ho sap.

Abenalcutia, pp. 16 i 17.

55. Era a Narbona Abderrahman b. Alcama el Lahmí com a governador d'Abdelmèlic b. Catan el Fehrí, i en saber el que havia esdevingut a aquest, prengué resoltament el seu partit, en ço que el seguiren molts àrabs i be-
 5 rebers d'Espanya, i es dirigí a venjar la mort d'Abdelmèlic. Contra ell, sortí de Còrdova Balj amb deu mil soldats entre omeies i siris. L'exèrcit d'Abderrahman b. Alcama era de quaranta mil soldats. La lluita tingué lloc en una de les alqueries — Aqua Bortora, de la regió de Ualba? —. En ésser cap al tard del dia de la batalla, havien mort deu mil soldats d'Aben-
 alcama i mil de Balj, per ço que digué Abenalcama:

10 — Mostreu-me Balj.

Abenalcama era molt destre tirador de l'arc. Li mostraren Balj qui portava l'estendard, i li tirà una fletxa, la qual li interessà un trau de la seva cuirassa i arribà al seu cos. Digué Abenalcama:

— Quant a Balj, certament l'he atrapat.

15 Transcorregué la batalla, i Balj morí el dia següent. Després governà a Còrdova, als siris i als omeies, Tsalaba b. Salama l'Amilí, i Abderrahman b. Alcama se'n tornà a la frontera.

— 29. *de Quinnesrín*. — Ciutat a una jornada d'Alepo; entre els siris que vingueren amb Balj hi havia un cos de tropes d'aquesta ciutat.

§ 55, 2. *esdevingut a aquest*. — El que li havia esdevingut era la seva mort deshonrosa, per obra dels siris de Balj.

عبد الرحمن لا يقف بموضع الا قاتله حصين بخيل قنشرين فقطع
عاديته وشغله بنفسه وشدّ عليه شدات يلحقه بكل شدة بالصفوف
ويضربه في عامتها الا انه فارس نجدة معه جودة الالتقاء وعليه سلاح²⁰
كريم لا يحيك فيه سيف حصين حتى انهزموا هزيمة قبيحة واتبعوهم
ويقتلونهم ويأسرونهم ثم راجعوا فمات بلج الى ايام يسيرة يقال من
ضربتي ابن علهمة ويقال بل اجل حضره والله اعلم

Abenalcusia, pp. 16 i 17.

[55] وكان باربونة عبد الرحمن بن علقمة اللخمي عاملا الفهري
فتعصب له اذ بلغه ما دار عليه وحشد الثغر وتشايحه على ذلك كثير
من العرب الاندلس وبربرها وقدم طالبا ثاره فخرج اليه بلج من فرطبة
في عشرة الاف من الامويين والشاميين وكان لعبد الرحمن بن علقمة
5 اربعون الفا ودارت الحرب بينهم في قرية من قرى ... اقوه برطورة
من اقليم ولبة فانجلب الحرب في عشي النهار عن عشرة الاف قتيل
من اصحاب ابن علقمة وعن الق من اصحاب بلج وقال عبد الرحمن
ابن علقمة اروني بلجهم وكان من ارمى الناس بسهم فاروه اياه في
المتعرك ففوق اليه السهم فاصاب كتم درعه ووصل السهم الى جسمه
10 وقال اما بلجهم فقد اصبتهم وانجلت الحرب ومات بلج في اليوم
الثاني [وولى] امر قرطبة والشاميين والامويين ثعلبة بن سلامة العاملي
وانصرف عبد الرحمن بن علقمة الى الثغر

§ 55, 1. L'editor canvià la grafia del manuscrit, que és Abderrahman b. Ocba, per ajustar-se a la veritable lectura que donen els altres autors; HOUDAS, en el passatge publicat, p. 267, i CHERBONNEAU, en la seva traducció citada, p. 445, deixaren, doncs, la grafia tal com era: «Abderraman b. Ocba el Lahmi.»

Abenalatir, v, p. 374.

57. En la mort d'Abdelmèlic b. Catan (setembre 741), diu Abenalatir:

Quan els seus dos fills sapigueren la mort del seu pare, convocaren per a la guerra des de Mèrida fins a Narbona, i es reuniren amb ells, dos cents mil combatents.

Abenadarí, II, p. 32.

58. En parlar de la batalla entre Balj i els fills d'Abdelmèlic, diu:

Diu Abu Omar Assalimí que en aquesta batalla moriren onze mil combatents, i que Abderrahman b. Alcama (el governador de Narbona) havia tirat una fletxa a Balj, que li produí la mort. Diu això en el llibre *Perles dels collars i esplendors de les utilitats*, però el llibre *Formosor de l'ànima* diu que el recordat Alcama matà Balj amb l'espasa.

Abenalatir, v, p. 287.

59. Després se sublevà contra Iussuf, Abderrahman b. Alcama el Lahmí, a la ciutat de Narbona, però no passà molt temps, que fou mort, i el seu cap fou dut a Iussuf.

§ 58, 1. *Omar Assalimí*. — Autor del segle XII, natural de Tortosa; la seva obra històrica més cèlebre, que no ha arribat a nosaltres, és *Perles dels collars i esplendors de les utilitats*,

la qual és molt citada pels autors àrabs.

§ 59, 1. *Iussuf*. — Últim dels governadors dependents; fou nomenat en Rabí 2.ª de 129 (desembre de 746 - gener de 747).

56. De les lluites dels fills d'Abdelmèlic b. Catan i Balj, diu la *Crònica del Moro Rasis*, p. 89:

Et quando los fijos de Cantaran sopieron de la muerte de su padre et el mal et traicion que los de Promision fiçieran, pesóles mucho, et fueronse para Narbona, et tomaron mucha gente de los de la uilla, et muchos de los barbaros et de los alarves, et uinieronse para Cordoua.

Abenalatir, v, p. 374.

[57] فلما بلغ ابنه قتله حشدا من ماردة الى اربونة فاجتمع اليهما مائة الف

Abenadarí, II, p. 32.

[58] قال ابو عمر السالمى ان تلك المعركة انجلت عن احد عشر الف قتيل وان عبد الرحمن بن علقمة فوق سهما الى بلج فاصاب مقتله قال هذا فى كتاب درر القلايد وغرر الفوايد وقال فى كتاب بهجة النفس ان عبد الرحمن بن علقمة المذكور قتله بالسيف

Abenalatir, v, p. 287.

[59] ثم خرج على يوسف عبد الرحمان بن علقمة اللخمى بمدينة اربونة فلم يلبث الا قليلا حتى قتل وحمل راسه الى يوسف

Abenadari, II, p. 39.

60. En contar els noms dels que se sublevaren a Espanya contra Iussuf el Fehrí, diu:

Entre ells, figura Abderrahman b. Alcama el Lahmí, qui se sublevà contra Iussuf, a Narbona; aquest el combaté, i no durà molt la lluita que Déu no lliurés Alcama.

Almacari, II, p. 17.

61. Recorda Abenhaian que entre els que se sublevaren contra Iussuf el Fehrí, hi havia Abderrahman b. Alcama el Lahmí, cavaller de l'Espanya i valí de la frontera de Narbona, home de gran valor i de molt prestigi. Mentre estava a la lluita amb Iussuf, vet ací quel i feren traïció els seus
5 companys, i portaren el seu cap a Còrdova.

Abenadari, II, p. 39.

[60] منهم عبد الرحمن بن علقمة اللخمي ثار عليه باربونة فحاربه
ولم يمكث في حربه الا يسيرا حتى امكن الله منه

Almacari, II, p. 17.

[61] وذكر ابن حيان انه كان ممن ثار على يوسف الفهري عبد
الرحمن بن علقمة اللخمي فارس الاندلس ووالى ثغر اربونة وكان ذا
باس شديد ووجاهة عظيمة فبينما هو في تدبير يوسف اذ اغتاله اصحابه
واقبلوا براسه اليه ...

PERÍODE DELS EMIRS INDEPENDENTS

(756-912)

EMIRAT D'ABDERRAHMAN I

(756-788)

Abenalcutia, p. 30.

62. Després de la mort de Iussuf el Fehrí, a l'any 142 (759-760), diu:

Els assumptes del govern restaren en pau en mans d'Abderrahman, qui confià el govern de Narbona, i de ço que hi fronta fins Tortosa, a Abderrahman b. Ocba.

Abbar Maigmua, p. 110.

63. L'any següent, se sublevà contra l'Emir, Abderrahman b. Habib el Fehrí, anomenat l'Eslau, a Múrcia, i escriví, a Suleiman l'Arabí el Quelbí, que estava a Barcelona, instant-lo perquè entrés en el seu projecte; aquest contestà: «— Jo no deixaré d'ajudar-te.» S'indignà el Fehrí, malgrat la seva resposta, en veure que no es juntava amb ell, i es dirigí contra l'Arabí; però derrotat per aquest, hagué de refugiar-se a Múrcia.

§ 62, 3. *b. Ocba*. — La mort de Iussuf el Fehrí, fou, segons *Abenalatir*, v, p. 381, en el mes de Rêjeb del 742 (28 d'octubre a 26 de novembre de 759), així és que si el relat d'Abenalcutia és cert, en aquesta data Narbona seria encara musulmana; però el testimoni d'Abenalcutia és l'únic que posem d'aquest succés, i no és identificable l'Abderrahman b. Ocba, de qui ens parla; anteriorment, en les lluites d'Abenalcama el Lahmí amb Balh, intervé, segons *Almacarí*, II, 13, un Abderrahman b. Habib b. Abuobaida b. Ocba b. Naff el Fehrí, personatge que poc després d'això passà a Àfrica, d'on retornà el 161 o 162 (777-779) per a proclamar els Abassís, segons veurem. No és probable, doncs, que sigui el governador nomenat per Abderrahman. (Vegeu CODERA, *Col. Est. Ar.*, VIII, p. 333, o *Anuari*, 1909-10, p. 199.)

§ 63. Més tard el Fehrí fou mort traïdorament per un individu de la tribu de Bernes, *Abbar Maigmua*, p. 111. Dozy, en la seva *Hist. de los mus. de Esp.*, I, p. 419, fa intervenir en la coalició de l'Eslau i l'Arabí a un fill de l'últim governador dependent Iussuf el Fehrí, anomenat Abulasuad, i diu que a invitació d'aquests coaligats, fou que Carlemany intervingué més tard. CODERA, *Col. Est. Ar.*, VIII, p. 147, creu que la dita coalició és gratuïta, i que cal restringir-la entre l'Arabí i Carlemany, com veurem després en altres textos.

— I. *L'any següent*. — El 161 (9 d'octubre de 777 - 28 de setembre de 778), segons uns autors, i el 160 (19 d'octubre de 776 - 9 d'octubre de 777), segons altres. Vide els altres textos.

PERIODE DELS EMIRS INDEPENDENTS

(756-912)

EMIRAT D'ABDERRAHMAN I

(756-788)

Abenalcutia, p. 30.

[62] واستوسقت الامور لعبد الرحمن وامضى عبد الرحمن بن عقبة
على ولاية اربونة وما اطلصل بها الى طرطوشة

Abbar Maigmua, p. 110.

[63] ثم ثار على الامير الى سنة عبد الرحمن بن حبيب الفهري
الذى كان يقال له السقلاي بتدمير فكاتب سليمان الاعرابي الكلبى
وكان ببرشلونة ودعاه الى الدخول فى امره فكتب اليه العرابي انى لا
ادع عونك فامتعض الفهري من جوابه اذ لم يجمع له فغزاه فهزمه
الاعرابي فكرّ الفهري الى تدمير

Abenadari, II, pp. 57-58.

64. L'any 161, i també hom diu que en el 162, entrà a Espanya Abderrahman b. Habib el Fehrí, conegut per l'Eslau; s'establí a la regió de Múrcia, on romangué, sense que res no li ocorregués en aquest any.

Abenadari, II, p. 58.

65. L'any 163 se sublevà Abderrahman b. Habib el Fehrí — el mencionat en l'any anterior — a la regió de Múrcia. L'emir Abderrahman el combaté; Aben Habib fugí, i s'acullí en terrenys abruptes. L'exèrcit de l'Emir, es passejà per la regió de Múrcia, i després de cremar els vaixells de la costa, arribà a la regió de València. Per fi, el bereber Mixquer s'apoderà de l'Eslau i el matà.

Ennuguairí, I, p. 13.

66. MEMÒRIA DE LA TRAVESSIA DE L'ESLAU A ESPANYA, I DEL QUE VA ÉSSER DEL SEU ASSUMPT E FINS QUE FOU MORT

L'any 161, i segons una altra versió en el 160, Abderrahman ben Habib el Fehrí, conegut amb el nom de l'Eslau — encara que no era eslau, i hom l'anomenava així per la seva alta estatura, temperament feble i color

§ 64, 1. any 161. — 777-778.

— el 162. — 778-779.

§ 65, 1, any 163. — 17 de setembre de 779-6 de setembre de 780.

§ 66. Amb l'establiment de la dinastia Omeia a Espanya, sembla coincidir l'aparició, entre els mateixos musulmans, de nuclis de rebel·lió a la frontera catalano-aragonesa. Ja sigui que en aquesta regió fos prepotent l'aristocràcia iemení, sempre desafecta al poder central, ja sigui per la natural llunyania d'aquest, el cert és que veiem moltes voltes desconeguda i burlada l'autoritat de l'Emir per les famílies que semblen

monopolitzar el particular poder de la regió nord-oriental. Sabem documentalment que aquestes famílies tingueren historiadors que les hi dedicaren monografies — que avui s'han perdut —, i això ens explica que els historiadors de Còrdova, afectes als Emirs i als Califes, no donin notícies molt detallades d'aquestes famílies i de llurs guerres amb els cristians, per considerar-les com a enemigues. Per aquest motiu ens veiem privats de moltes dades que il·lustrarien la nostra Història.

— 3. any 161. — 777-778.

— el 160. — 776-777.

Abenadarí, II, pp. 57-58.

[64] وفي سنة ١٦١ وقيل سنة ٦٢ دخل الى الاندلس عبد الرحمن ابن حبيب الفهري المعروف بالصقلبي فنزل كورة تدمير فاستقر بها ولم تبدله في تلك السنة عادية

Abenadarí, II, p. 58.

[65] وفي سنة ١٦٣ ثار عبد الرحمن بن حبيب الفهري المتقدم الذكر في السنة قبل هذه في ناحية تدمير فغزاه الامير عبد الرحمن فهرب وتعلق بالوعر فجاء العسكر في كورة تدمير وتقدم الى كورة بلنسية بعد ان احرق المراكب بساحل البحر ثم ان مشكار البربري فتك بابن حبيب الصقلبي وقتله

Ennugairí, I, p. 13.

[66] ذكر عبور الصقلبي الى الاندلس وما كان امره الى ان قتل وفي سنة احدى وستين ومائة وقيل سنة ستين عبر عبد الرحمن ابن حبيب الفهري المعروف بالصقلبي ولم يكن صقلبيا وانما سمي بذلك لطوله ورقته وشقرته من افريقية الى الاندلس ليحارب عبد الرحمن ويدعوه الى طاعة المهدي بن ابي جعفر المنصور وكان عبوره في ساحل تدمير وكاتب سليمان بن يقظان بالدخول معه وكان سليمان

§ 66. Aquest passatge concorda textualment amb el d'*Abenalarí*, VI, p. 36.

roig —, passà d'Àfrica a Espanya, per combatre l'emir Abderrahman i sotmetre'l a l'obediència del Mahdí ben Abijafar Almançor. Desembarcà a la costa de Múrcia i escriví a Suleiman ben Ioctan perquè entrés en el pla que projectava. Suleiman, que estava a Barcelona, no li tornà res-
 10 posta, cosa que ofengué l'Eslau, qui, amb els Berberiscs que el seguien, es dirigí al país del primer, i Suleiman féu el mateix : avançà vers el seu enemic; trobaren-se i lluitaren els dos exèrcits. Fou derrotat l'Eslau, qui se'n tornà a Múrcia.

Contra ell es dirigí Abderrahman, i li cremà les naus, per tal que no
 15 pogués fugir. L'Eslau es dirigí a unes aspres muntanyes de València. Abderrahman oferí 1,000 dinars a qui li portés el cap de l'Eslau, i un bereber féu traïció a aquest i portà el seu cap a Abderrahman, qui li donà els 1,000 dinars. La mort de l'Eslau fou l'any 162.

Abbar Maigmua, pp. 112-114.

67. Després se sublevà a Saragossa Suleiman l'Arabí, i junt amb ell, Hossain b. Iàhia l'Ansari, descendent de Saad b. Obada. L'Emir envià contra ell, Tsaalaba b. Abad, amb un exèrcit, que assetjà la gent de la ciutat i la combaté durant alguns dies. Però l'Arabí buscava ocasió oportuna per
 5 combatre l'exèrcit enemic, i quan aquest es descuidà en la lluita, puix que creieren els seus soldats que els assetjats s'havien cansat de guerrear i tancaven les portes, preparà la seva cavalleria, i, quan menys s'ho pensava, atacà Tsaalaba, al qual féu presoner en la seva tenda, i derrotà el seu exèrcit. L'Arabí remeté Tsaalaba a Carlemany, qui, una vegada tingué
 10 el presoner, cobejà també dominar la ciutat de Saragossa, i anà a acampar junt a ella. Però el seu poble el combaté i el refusà fermament, i hagué de tornar-se'n al seu país.

L'Emir es dirigí a combatre Saragossa, i, en acampar prop del congost d'Abutauil, sorgí una discussió entre Hafs b. Maimun i Gàlib b. Temam:
 15 el primer lloava els masmudes per damunt els àrabs, per la qual cosa Gàlib li clavà un cop amb l'espasa i el matà, sense que l'Emir ho desapro-

§ 67, 1. *Després*. — La generalitat dels autors fixen l'any 163 (17 de setembre de 779-6 de setembre de 780). Vide els altres textos.

— 10. *Saragossa*. — Abenatir diu que l'Arabí la hi havia promès. (Vide text corresponent d'aquell historiador.)

بيرشونة فلم يجبه فاغتاظ الصقلبي وقصد بلده في من معه من البربر
 فقصدته سليمان فالتقوا واقتتلوا فهزمه سليمان فعاد الصقلبي الى تدمير
 وجاءه عبد الرحمن نحوه واحرق السفن ليمنعه من الهرب فقصد
 10 الصقلبي جبالا منيعا بناحية بلنسية فبذل عبد الرحمن الفا دينار لمن
 ياتي به براسه فاغتاله رجل من البربر وحمل راسه الى عبد الرحمن
 فاعطاه الفا دينار وكان قتله في سنة اثنتين وستين ومائة

Abbar Maigmua, pp. 112-114.

[67] ثم ثار سليمان الاعرابي بسرقسطة وثار معه حسين بن يحيى
 الانصارى من ولد سعد بن عبادة فبعث اليه الامير ثعلبة بن عبد في
 جيش فنازل اهل المدينة وقتلهم اياما ثم ان الاعرابي طلب الفرصة
 من العسكر فلما وضع الناس عن انفسهم الحرب وقالوا قد امسك عن
 5 الحرب واغلق ابواب المدينة اعدّ خيلا ثم لم يشعر الناس حتى هجم
 على ثعلبة فاخذه في المظلة فصار عنده اسيرا وانهزم الجيش فبعث به
 الاعرابي الى قارلة فلما صار عنده طمع قارله في مدينة سرقسطة من
 اجل ذلك فخرج حتى حلّ بها فقاتله اهلها ودفعوا اشدّ الدفع فرجع
 الى بلده وخرج الامير غازيا الى سرقسطة فلما صار في المحلة دون
 10 فج ابي طويل فاخر حفص بن ميمون غالب بن تمام ففضل مصمودة
 على العرب فضربه غالب بالسيف فقتله فلم يكن من الامير في ذلك
 نكير ومضى في غزاته حتى حل بقريّة شنتبرية فاخذ بها ناسا بلغت

§ 67, 2. عبد. — *El Faibo Alandalus* dona la grafia «Obaida».

vés. Continua aquest la seva expedició fins a acampar a l'alqueria de Santaver, on féu presoner un grup de gent que arribava a trenta sis persones, entre les quals estava Hil-lél, el fill del qual, David, el matador del Fatimí, 20 escapà. Envià l'Emir els presoners a Còrdova i els tancà en una casa de la ciutat, que era el lloc destinat per a presó. Després prosseguí el seu camí, i abans que arribés a Saragossa, atacà Hossain b. Iàhia l'Ansari a l'Arabi, en un divendres, i el matà a la mesquita aljama, i Hossain esdevingué únic senyor de la ciutat. Aisson, fill de Suleiman l'Arabi, havia 25 fugit a Narbona, però quan sapigué l'arribada de l'Emir a Saragossa, retornà i acampà darrera el riu (l'Ebre). Un jorn, veié al que matà el seu pare, que sortia de la ciutat i s'encaminava cap al dic del riu; llavors es llançà amb el seu cavall, anomenat «el Fogós»; perseguí l'assassí i el matà. Després se'n tornà vers els seus companys; i, des de llavors, el lloc d'aquest 30 fet s'anomenà «Gual d'Aisson». L'Emir l'instà perquè entrés en el seu exèrcit, ço que féu Aisson, i combaté, amb aquell, Saragossa. Quan la gent de la ciutat es veié molt esgotada pel setge, Hossain demanà la pau, i donà el seu fill, en pàries; l'Emir hi consentí, i es retirà.

El fill de Hossain s'anomenava Said, i era valent; no estigué a l'exèrcit 35 de l'Emir sinó un sol dia, i féu de manera que fugí a refugiar-se junt als parents (?) que tenia en terra de Pallars.

L'Emir es dirigí a devastar Pamplona i Colliure (?); tornà contra els bascons i després contra el país de Cerdanya. Acampà en el d'Abenbelascot, el fill del qual prengué en pàries, i li concedí la pau, mitjançant el 40 tribut personal. Després, tement l'Emir alguna sublevació d'Aisson, manà que l'empresonessin.

— 17-18. *Santaver*. — Avui Castro de Santaver, que correspon a l'antiga Cantobriga. Vide *Index geogràfic* de l'AHBAR MAIGMUA.

— 37. *Colliure* (?). — Suposició que amb gran desconfiança fa LAFUENTE; Abenalatir (vide text) diu قلهرية «Calahorra», i no sé si ambdues grafies corresponen a una mateixa població; almenys aquelles sols es diferencien en una lletra.

— 38-39. *d'Abenbelascot*. — Probablement, segons el citat traductor, Galindo Belascotenes, del qual parlen les genealogies de Meià.

Segurament Dozy es referia a aquest, en dir que en la conspiració contra l'emir Abderrahman hi entrà Galindo, comte de Cerdanya (*Historia de los musulmanes*, I, p. 419); alguns autors han volgut identificar aquest Abenbelascot o Belascotenes del Còdex de Meià, amb Aznar-Gallí, primer comte d'Aragó, però no passa d'ésser pura hipòtesi. Vegeu *Les genealogies de Roda o de Moyà*, per FERRAN VALLS TABERNER (Discurs llegit a la *Real Academia de Buenas Letras*, de Barcelona), 1920, p. 21.

عدتهم ستة وثلاثين رجلا منهم هلال وفات ابنه داود قاتل الفاطمي
فردهم الى قرطبة فحبسوا في دار. في المدينة وهو موضع الحبس
الموضع بسببه ثم مضى فقبل ان يبلغ الامير سرقسطة عدا حسين¹⁵
ابن يحيى الانصارى على الاعرابي يوم جمعة فقتله في المسجد الجامع
وصار الامر لحسين وحده فنزل به الامير وكان عيسون بن سليمان
الاعرابي قد هرب الى اربونة فلما بلغه نزول الامير بسرقسطة اقبل فنزل
خلق النهر فنظر يوما الى فاتل ابيه قد خرج عن المدينة وصار على
جرف الوادي فاقحم عيسون فرسا له كان يسميه الناهد فخلق وقتله ثم رجع²⁰
الى اصحابه فسمى ذلك الموضع الى اليوم مخاضة عيسون ثم استدعاه
الامير حتى صار في عسكره وحارب سرقسطة معه فلما ضاق اهل
المدينة من الحصار طلب حسين الصلح واعطى ابنه رهينة فقبل ذلك
الامير منه ورجع عنه وكان اسم ابنه ذلك سعيدا وكان نجدا فلم يقيم²⁵
في عسكر الامير الا يوما حتى اعمل الحيلة فهرب الى اطيوار له بارض
بليارش ومضى الامير فدوخ بينبلونة وقلنيرة وكرّ على البشقنش ثم على
بلاد الشرطانيس فحل بابن بلسكوط فاخذ ولده رهينة وصالحه على
الجزية وخاف الامير على عيسون فامر يضمه الى الحبس

Abbar Maigmua, pp. 115-116.

68. (Abderrahman) féu presentar Aisson, i quan aquest s'apropà, digué:

— Tinc una bona nova.

I hom li digué:

— Comunica la teva bona nova.

5 Ningú no podia arribar junt a l'Emir. Aisson portava un punyal que tenia a punt per tal de matar l'Emir, i, en veure que no podia acostar-se a aquest, es tornà contra el servent que li havia respost i el ferí, de la qual ferida morí. Aisson, després, recorregué els jardins, i els guàrdies li tenien por, però Iussuf, l'encarregat dels banys, qui tenia a la seva mà un pal
10 amb el qual atiava el foc, li donà un cop i el matà. Després l'Emir ordenà que arrosseguessin el seu cadàver i el de Uàhib b. Maimun des de la Russafa fins al lloc del *Hassà*, junt al riu de Còrdova, on foren crucificats sota l'Alcàssar.

Quan el fill de Hossain tornà junt al seu pare, aquest es rebel·là una
15 altra vegada, de manera que l'Emir sortí d'expedició cap a Saragossa, contra la qual instal·là per tots costats màquines de setge; hom diu que la rodejà amb trenta sis màquines, i tant l'apretà, que el poble anà a suplicar-li clemència, i li lliuraren Hossain. L'Emir no matà sinó a Hossain i un home que designà, anomenat Rizc, de la tribu de Bernes, al que féu tallar les
20 mans i els peus, i morí. L'Emir se'n tornà a Còrdova i sojornà a la Russafa.

Abbar Maigmua, p. 119.

69. Vet ací una anècdota de les lluites d'Abenarabí amb l'Emir:

L'Emir combaté Saragossa, en la qual hi havia l'Arabí; aquest sortí per a impedir que l'Emir s'emparés de la porta de la ciutat, però fou vençut

§ 68, 11. *Uàhib b. Maimun*. — Un altre rebel mort anteriorment.

— 12. *Lloc del Hassà*. — Nos sabem identificar-ho.

— 14. *fill de Hossain*. — Said, el que havia fugit a Pallars; més tard el veurem sublevar-se a la regió de Tortosa.

— 20. *Russafa*. — En aquest relat no figura una expedició que un any abans que aquesta tingué lloc per a subjugar una rebel·lió anterior d'Alhossain; vegeu els relats corresponents dels historiadors posteriors: d'Abenadari i d'Ennu-guairí.

Abbar Maigmua, pp. 115 i 116.

[68] ودعا بعيسون فلما اقبل قال عندى نصيحة فليل له قل
نصيحتك فليس يصل الى الامير احد وكانت معه سكين قد اعدھا
اراد قتل الامير فلما لم يصل تحول فطعن الفتى الذى كان كلمه
فجرحه جرحه مات منها وجال فى الجنان جولة وقد تحاماه الاعوان
5 فاقبل يوسف صاحب الحمام ومعه عود كان يسجر به النار فضربه
الراس حتى قتله ثم امر الامير بسحب جيافته وجيفة وهب بن ميمون
من رصافة الى موضع الحصا على نهر قرطبة وصلبا تحت القصر فلما
صار ولد حسين عنده عاد الى نفاقه فخرج اليه الامير غازيا الى
سرقسطة فعند ذلك نصب عليها المجانيق من كل جانب فيقال انه
10 حفها بسة وثلاثين منجنيقا وضيق على اهلها اشد الضيق فترامى
القوم اليه واسلموا اليه حسينا فلم يقتل من اهل المدينة غيره وغير
رجل كان يسميه من اهلها يقال له رزق من البرانس فقطع يديه
ورجليه فمات ثم رجع الى قرطبة فحل فى الرصافة

Abbar Maigmua, p. 119.

[69] وغزا سرقسطة وبها ابن الاعرابى فخرج اليه يريد منعه من
الاحتلال بابها فغلبه عبد الرحمن بعد حرب زبون دارت بينهما وجعل
عبد الرحمن فى ذلك الموفق يطوف بعسكره ويشرف على احوال رجاله

després d'un combat aferrissat. En aquesta ocasió Abderrahman recorregué el camp de batalla, i repartí recompenses als soldats que s'havien distingit. Veié un genet que havia baixat del seu cavall i que havia demostrat bona valentia. Recitava uns versos, a imitació d'aquells del poeta que diuen:

«No pogueren baixar de llurs cavalls; nosaltres sí.
El bon lluitador és qui pot baixar del seu cavall.»

10 Aleshores Abderrahman digué a un servent seu:

— Mira qui és aquest home, i si és de noble nissaga, li dones 1,000 dinars, i si és de classe humil, n'hi dones la meitat.

Quan el servent anà a ell, s'assabentà que era un àrab de la tribu de Raia, anomenat Alcaacaa b. Zonaim, i li donà els 1,000 dinars.

Abenalcutia, p. 32.

70. Se sublevaren contra Abderrahman I, després d'això, molts rebels, com Motàrrif b. Alarabí, i altres després d'ell.

Fatbo Alandalus, pp. 68-69.

71. L'any 162, l'imam Abderrahman Habib el Fehrí, conegut amb el nom de l'Eslau, entrà a Espanya, s'establí a Todmir, on fou el seu sojorn. Hom l'apel·lava l'Eslau perquè ho semblava per la seva color rossa, ulls blaus i alçada d'estatura. En el dit any no manifestà cap intent
5 bel·licós.

L'any 164 moriren molts dels enemics de l'imam Abenmoavia (Abderrahman I); entre ells foren morts Xacna (?), Alabdí, el conegut per l'Eslau...

§ 69, 8-9. — Aquests versos volen dir: El que venç pot baixar i ocupar el lloc de la batalla, i el derrotat ha de fugir. (Vide *Abbar Maignua*, p. 108 de la traducció.)

§ 70, 2. *Alarabí*. — És possible que aquest personatge tingui alguna relació amb Ioctan Ala-

rabí de Barcelona i Saragossa, que se sublevà contra l'Emir.

§ 71, 1. any 162. — 28 setembre 778 - 17 setembre 779.

— 6. any 164. — 6 setembre 780 - 26 agost 781.

في معتركهم فنظر الى رجل من الفرسان قد نزل عن فرسه وظهرت
 5 منه كفاية في مقامه وهو يتمثل بقول الشاعر
 لم يطيقرا ان ينزلوا ونزلنا
 واخو الحرب من اطاق النزولا
 فقال لفتي له انظر هذا الرجل فان كان من اشراف الناس
 فاعطه الف دينار وان من افناء الناس فاعطه شطره فلما ذهب اليه اذا
 10 به رجل من العرب يقال له القعقاع بن زنيم من اهل رية فاعطاه
 الالف دينار

Abenalcutia, p. 32.

[70] وثار عليه بعد ذلك ثوار كثير بسرقسطة مثل مطرف
 ابن الاعرابي وغيره بعده

Fatbo Alandalus, pp. 68-69.

[71] وفي سنة اثنتين وستين ومائة دخل الامام عبد الرحمن حبيب
 الفهري الاندلس وهو المعروف بالصقلي فنزل تدمير وفيها كان مقامه
 ولقب بالصقلي لانه كان يشبه رجال الصقلاب في الشقرة والزرقة
 والطول فاستقر ولم تكن له عادية في هذا العام وفي سنة اربع
 5 وستين ومائة فقد من اعداء الامام ابن معاوية عدد فيها قتل شقنا
 وقتل الابدی المعروف بالصقلي...

L'any 165 l'imam Abenmoavia combaté Saragossa contra el rebel Su-
 10 leiman b. Iocdan l'Arabí; amb ell es rebel·là Hossain b. Obada l'Ansari,
 de la descendència de Saad b. Obada. L'Imam trameté contra ell a Tsa-
 laba b. Obaid, com a capità, amb un gros exèrcit, i assetjà Saragossa
 durant alguns dies. Després l'Arabí es valgué de l'astúcia i sorprengué i
 atacà Tsalaba en la seva pròpia tenda, i l'agafà presoner. L'exèrcit d'aquest
 15 fou derrotat, i l'Arabí trameté Tsalaba a Carolo (Carlemany), rei dels francs,
 en testimoni d'aliança, i li demanà ajut per a lluitar contra els musulmans.
 Quan l'imam Abderrahman s'assabentà del que havia esdevingut a Tsalaba
 i el seu exèrcit, tingué una greu dolor; es preparà per a la campanya, con-
 vocà la gent i reuní provisions.

20 En arribar amb la seva expedició a la contrada de Santaver, en la qual
 hi havia Hil'lel, en un castell anomenat Sento (?), acampà i privà de l'aigua
 a la gent del castell. Conquerí el castell i s'apoderà de Hil'lel i els seus,
 els quals envià a Còrdova, on foren empresonats en la casa en el lloc de la
 qual avui hi ha la presó; aquesta fou construïda després, i serví de presó
 25 fins avui. Es per això que la presó de Còrdova s'anomena Sento, pel nom
 del castell de Hil'lel i els seus, els quals foren els primers tancats a la
 dita presó.

Després Abderrahman es dirigí a Saragossa i trobà que l'Obadí havia
 fet traïció al seu company l'Arabí : l'havia mort i s'havia apoderat de Sa-
 30 ragossa. Però quan s'assabentà del que havia esdevingut a Hil'lel i als
 seus companys, veié el seriós del setge que li posaven, que la lluita comen-
 çava i que hom col·locava les màquines de guerra, el temor el dominà i
 cuità a sotmetre's. L'Imam acceptà la seva humiliació, i el perdonà; àdhuc
 se li mostrà ben propici i el nomenà governador seu a Saragossa, mentre
 35 deixava Temam b. Alcama a la frontera. Després l'Imam es dirigí a la
 terra dels politeistes, conculcà tot el país de Pamplona, i destruí els seus
 castells. Tornà cap al país dels Bascons, on féu semblantment, i es
 veieren obligats a donar pàries que pagarien l'impost de la capitació i
 que se sotmetrien a la seva obediència. L'Imam ho acceptà, prengué les
 40 rehenes i ratificà el pacte.

En el mateix any, l'Imam Abenmoavia es valgué de l'habilitat per

— 9. any 165. — 26 agost 781 - 15 agost a l'any 163, segons la generalitat dels autors.
 782. Aquesta data està equivocada; correspon Vegeu els altres passatges.

وفي سنة خمس وستين ومائة غزا الامام بن معاوية سرقسطة
 للثاير عليه فيها وهو سليمان بن يقضان الاعرابي وثار معه حسين
 ابن عبادة الانصاري من ولد سعد ابن عبادة فوجه اليه الامام ثعلبة
 10 ابن عبيد قايدا ومجاربيا في جيش كثيف فنازل سرقسطة واقام بها
 اياما ثم ان ابن الاعرابي احتال له واغتاله وهجم عليه في سرادقه
 واخذ ثعلبة اسيرا وانهزم العسكر فبعث بثعلبة الى قارله مالك الافرنج
 معاقدا له ومعينا به على قتال المسلمين فلما اتصل بالامام ما احدث
 في ثعلبة اميره وفي عسكره قامت عليه القيمة من ذلك وتاهب للغزو
 15 واحتفل في الحشد والاستعداد فلما صار في كورة شتيرية وبها هلال
 في حصن يسمى بشتنه نزل عليه ومنعه الماء ففتحت القلعة واخذ
 هلال ومن معه فبعث بهم الامام الى قرطبة فحبسوا بها في دار كانت
 بموضع السجن اليوم ثم بنيت واتصل الحبس فيها الى هلم جرا
 وبذلك سمي سجن قرطبة بشتنه على اسم القلعة التي كان فيها
 20 هلال ومن معه لما كانوا اول من حبس فيها عرف السجن بعد
 ذلك باسم القلعة التي نزلوا منها واخذوا فيها قال ثم رحل الامام
 الى سرقسطة فوجد العبادي قد غدر صاحبه الاعرابي وقتله وتملك
 سرقسطة فلما سمع ما حل بهلال واصحابه وراى الجد في حصاره
 وفتحت الحرب عليه ونصبت المجانيق خامره الجزع وبادر الى الانقياد
 25 والتحكيم وقبل الامام نزوعه وتغمد زلته وخرج اليه فافسعه فضله

§ 71, 12. — قارله. — El text editat diu : قارلة.

— 15. شتيرية. — Variant de la grafia de l'Abbar Maigmua.

rescatar el seu amic, Tsalaba b. Obaidal'là, del poder de Carolo, el Franc; a tal fi, trameté el seu client Xohaid, el qual tornà amb Tsalaba i s'alegrà molt l'Imam amb la seva tornada, i regradà Xohaid pel seu servei.

45 L'any 166 sortí l'Imam a combatre Saragossa per segona vegada, car Hos-sain l'Obadí havia palesat la seva maldat i traïció. L'Imam l'assetjà i el féu presoner amb els seus partidaris; féu sortir la gent de la ciutat cap a un lloc proper, per un jurament que havia fet, i que complí. Després d'uns dies, els féu tornar, i manà que el rebel i els seus fossin morts. Nomenà

50 velí de Saragossa el seu oncle Hamza, i se'n tornà.

Abenalatir, vi, pp. 7-8.

72. A l'any 157, diu:

En aquest any, Suleiman b. Ioctan el Quelbí, induí a Carolo, rei d'Al-faranj, a anar al territori dels musulmans espanyols. Suleiman sortí a l'encontre de Carolo, i amb ell es dirigí a Saragossa; però se li avançà en

— 45. any 166. — 15 agost 782 - 5 agost 783.

— 50. tornà. — Aquest relat no fa menció de la campanya de l'any 165, duta a cap per Gàlib b. Temam b. Alcama, de la qual la de l'any 169 no fou sinó la continuació. Vide textos d'Abenalatir i Ennugairí, que semblen els decisius.

§ 72, 1. aquest any. — Any 157 (773-774).

Aquesta data deu ésser anticipada. Les cròniques franques diuen que als anys 777-8 (161 - 3 de l'Hègira) Abenalarabí es presentà a Carlemany per tal d'oferir-li la ciutat que governava; per altre banda, segons *Abenalatir*, vi, p. 43, Abderrahman s'assabentà de la rebel·lió d'Abenalarabí i d'Alhossain, l'any 163 (779-780).

واستعمله على سرقسطة وخلق في الشجر تمام بن علقمة ثم تقدم
الامام الى ارض الشرك فاداخ جميع بنبلونة وهدم قلاعها وكر على
بلاد البشكنيس ففعل فيها مثل ذلك قال بهم الحال الى بذل الرهان
على الجزية والتزام الطاعة فقبل الامام ذلك وقبض الرهاين واكمل
المعاقدة... 30

وفيهما سعى الامام ابن معاوية واعمل الحيلة في افتكاك صاحبه
واثيره ثعلبة بن عبيد الله من يد قارله الافرنجى وبعث في ذلك شهيدا
مولاه حتى جاء به فسر بقدومه وشكر لشهيد مناته وفي سنة ست
وستين ومائة غزا الامام سرقسطة ثانية ولما ظهر من ضرر العبادى
وخلفه قنازله وحاصره حتى دخلها عنوة واخذه وشيعته واخرج اهل 35
المدينة منها الى بعض المواضع القريبة ليمين كان التزمها فوفى بها
ثم صرفهم اليها بعد ايام وامر بالثاير واصحابه فقتلوا بالدمغة وولى
الامام سرقسطة عمه حمزة وقفل راجعا

Abenlatir, vi, pp. 7-8.

[72] وفيها اخرج سليمان بن يقظان الكلبى قارله ملك الافرنج الى
بلاد المسلمين من الاندلس ولقيه بالطريق وسار معه الى سرقسطة فسبقه
اليها الحسين بن يحيى الانصارى من ولد سعد بن عبادة وامتنع بها
فانهم قارله ملك الافرنج سليمان فقبض عليه واخذه معه الى بلاده

el poder Alhossain b. Iàhia l'Ansari, descendent de Saad b. Obada, i s'oposà
 5 a Suleiman, per ço que Carolo sospità d'aquest; se n'apoderà i se l'em-
 portà a la seva terra. Però quan deixava el territori musulmà i es creia
 segur, caigueren damunt d'ell Matruh i Aisson, fills de Suleiman, amb llurs
 tropes, i llibertaren el seu pare. Se'n tornaren tots junts a Saragossa,
 s'entengueren amb Alhossain i continuaren la sublevació contra Ab-
 10 derrahman.

Abenalatir, vi, pp. 43-45.

73. L'any 164, diu l'autor:

En aquest any fou Abderrahman l'Omeia a Saragossa, després que hi
 havia enviat Tsalaba b. Obaid amb un nombrós exèrcit, puix que Sulei-
 man b. Ioctan i Alhossain b. Iàhia s'havien confabulat per tal d'apartar-se
 de l'obediència d'Abderrahman, segons ja hem recordat abans. Estant els
 5 dos sublevats a Saragossa, els combaté Tsalaba fortament; però un dia,
 en haver tornat aquest al campament, aprofitant-se Suleiman d'un descuit,
 sortí vers ell i se n'apoderà i dispersà el seu exèrcit.

Suleiman havia demanat el reforç de Carolo, rei de França, i prometé
 lliurar-li la ciutat i Tsalaba. Quan Carles arribà junt a Suleiman, aquest
 10 no disposava íntegrament sinó de Tsalaba, el que prengué Carles, i se
 l'emportà a la seva terra amb la creença que amb ell obtindria un gros
 rescot. Abderrahman durant algun temps no féu cap gestió, fins que més
 tard procurà que algú el reclamés dels francs, els quals el deslliuraren.
 En aquest any fou Abderrahman a Saragossa, distribuí els seus fills per
 15 la comarca, per tal que refusessin els sublevats i que després es reunissin
 amb ell a Saragossa, on ell s'avançaria.

Entretant Alhossain b. Iàhia havia mort Suleiman b. Ioctan, i restà
 únic senyor a Saragossa. Immediatament arribà Abderrahman, qui oprimí
 el poble de Saragossa amb un cercle duríssim; els seus fills se li reuniren,

— 7. *Aisson*. — Les cròniques franques no
 parlen d'aquests esdeveniments, segons els quals
 serien els musulmans els que derrotarien Carle-
 many en la seva retirada pels Pireneus. Vegeu
 CODERA, *Colección de Estudios Arabes*, viii,
 p. 155 i s. En canvi parlen d'un Aisson, que

guarda certes analogies amb el citat ací i en el
 text corresponent de l'*Abbar Maigmua*, en es-
 deveniments molt posteriors. Vegeu campanya
 de l'any 212 (827-828).

§ 73, 1. *aquest any*. — Any 164 (6 setem-
 bre 780 - 28 agost 781).

فلما ابعد من بلاد المسلمين واطمان هجم عليه مطروح وعيشون ابنا
 سليمان في اصحابهما فاستنقذا اباها ورجعا به الى سرقسطة ودخلوا
 مع الحسين ووافقوا على خلاف عبد الرحمان

Abenlatir, vi, pp. 43-45.

[73] وفيها سار عبد الرحمان الاموي الى سرقسطة بعد ان كان
 قد سير اليها ثعلبة بن عبيد في عسكر كثيف وكان سليمان
 ابن يقظان والحسين بن يحيى قد اجتمعا على خلع طاعة عبد الرحمان
 كما ذكرنا وهما بها فقاتلها ثعلبة قتالا شديدا وفي بعض الايام
 عاد الى مخيمه فاغتنم سليمان غرته فخرج اليه وقبض عليه واخذه
 وتفرق عسكره واستدعى سليمان قارله ملك الافرنج ووعد بتسليم البلد
 وثلبة اليه قلما وصل اليه لم يصح بيده غير ثعلبة فاخذه وعاد الى
 بلاده وهو يظن انه ياخذ به عظيم الفداء فاهمله عبد الرحمان
 مدة ثم وضع من طلبه من الفرنج فاطلقوه فلما كان هذه السنة سار
 عبد الرحمان الى سرقسطة وفرق اولاده في الجهات ليدفعوا كل مخالف
 ثم يجتمعون بسرقسطة فسبقهم عبد الرحمان اليها وكان الحسين
 ابن يحيى قد قتل سليمان بن يقظان وانفرد بسرقسطة فوافاه عبد الرحمان
 على اثر ذلك فضيق على اهلها تضيقا شديدا واتاه اولاده من النواحي

- 20 després de portar presos els sublevats de la comarca, i l'informaren que altres havien tornat a l'obediència.

En això Alhossain s'humilià i se sotmeté. L'Emir l'acceptà a la reconciliació, i després de prendre el seu fill Said en pàries, se'n tornà. Després es dirigí a combatre les terres d'Alfaranja, les quals subjuguà, robant
 25 i captivant; arribà a Calahorra, conquerí la ciutat de Viguera (?), arrasà els castells de la comarca i es dirigí al territori dels Bascons i acampà junt al castell de Matsmin Alacra (?). Després fou contra Maldutsun b. Atlal (?) i combaté el seu castell, perseguí la gent de la seva muntanya i hi lliutà; s'apoderà, per la força, del castell, el quan anorreà, i retornà després a
 30 Còrdova.

Abenadari, II, pp. 57-59.

74. L'any 161, i hom diu també el 162, arribà a Espanya Abderrahman b. Habib el Fehrí, el conegut per l'Eslau; desembarcà a la regió de Múrcia i hi sojornà; durant aquest any no féu cap acte d'hostilitat. Hom l'apellava l'Eslau, a causa de la seva alçada, rossa barba, ulls blaus i poc pèl...

- 5 L'any 163 Abderrahman b. Habib el Fehrí, el mencionat l'any anterior, se sublevà a la regió de Múrcia; en atacar-lo l'Emir Abderrahman, fugí i es refugià en llocs abruptes. Les tropes de l'Emir s'escamparen per la regió de Múrcia i avançaren fins a la de València, després que hagueren cremat els vaixells de l'Eslau a la costa. Més tard el bereber Mixquer
 10 sorprengué Abenhabib, i el matà...

- L'any 165 se sublevà contra l'emir Abderrahman, Alhossain b. Iàhia b. Said b. Obada l'Ansari, a Saragossa; contra ell es dirigí l'Emir amb els seus soldats i el seu famós exèrcit, l'assetjà i disposà contra ell les tropes i guarnicions, fins que el rebel sortí, li prestà obediència i es llançà als seus
 15 peus. L'Emir acceptà els seus oferiments i no li negà el perdó. Després

— 25. *Viguera*. — Figuera (?). La grafia és molt incerta i també pot significar una ciutat pobre. Vide text d'*Abbar Maigmua*.

§ 74, 1. any 161. — Octubre 777 - setembre 778.

— el 162. — Setembre 779.

— 5. any 163. — Setembre 779 - setembre 780.

— 11. any 165. — 26 agost 781 - 15 agost 782.

— 12. *Saragossa*. — Passatge en prosa rimada a l'original.

ومعهم كل من كان خالفهم واخبروه عن طاعة غيرهم فرغب الحسين
 15 في الصلح واذعن للطاعة فاجابه عبد الرحمان وصالحه واخذ ابنه سعيدا
 رهينة ورجع عنه وغزا بلاد الفرنج فدوخها ونهب وسبى وبلغ قلهرة
 وفتح مدينة فكية وهدم قلاع تلك الناحية وسار الى بلاد البشكنس
 ونزل على حصن مشرين الاقرع فافتتحه ثم تقدم الى ملدوثون
 ابن اطلال وحصر قلعته وقصد الناس جبلها وقتلوه فيها فملكوها
 20 عنوة وخربها ثم رجع الى قرطبة

Abenadarí, II, pp. 57-59.

74 وفي سنة ١٦١ وقيل ٦٢ دخل الى الاندلس عبد الرحمن
 ابن حبيب الفهري المعروف بالصقلبي فنزل كورة تدمير فاستقر بها
 ولم تبد له في تلك السنة عادية وانما لقب بالصقلبي لانه كان طويلا
 اشقر ازرق امعر...

5 وفي سنة ١٦٣ ثار عبد الرحمن بن حبيب الفهري المتقدم
 الذكر في السنة قبل هذه في ناحية تدمير فغزاه الامير عبد الرحمن
 فهرب ابن حبيب وتعلق بالوعر فجال العسكر في كورة تدمير وتقدم
 الى كورة بلنسية بعد ان احرق المراكب بساحل البحر ثم ان مشكر
 البربري فتك بابن حبيب الصقلبي وقتله...

10 وفي سنة ١٦٥ ثار على الامير عبد الرحمن الحسين بن يحيى
 ابن سعيد بن عبادى الانصارى في سرقسطة فسار اليه بالجماهير

d'indultar-lo i d'oblidar el que havia ocorregut, el deixà de governador a Saragossa i se'n tornà a Còrdova, glorificador de l'estendard i victoriós dels enemics. Més tard Alhossain féu traïció al seu pacte i negà tota gratitud, manifestà públicament la seva hipocresia i començà la sedició. Una
 20 altra vegada es dirigí contra ell l'Imam, l'assetjà i castigà durament Saragossa, fins que hi penetrà per una abertura del mur i se n'apoderà del tot; seguidament matà Alhossain i els seus companys. Deixà de governador Alí b. Hamza, i se'n tornà a Còrdova, després de corroborar el seu poder. El llibre *Formosor de l'ànima* diu : «L'any 167 l'Imam es dirigí a
 25 Saragossa contra Alhossain b. Iàhia, a qui assetjà, fins que s'emparà a viva força de la ciutat, i decapità Alhossain i altres amb ell; féu sortir la gent de la ciutat cap a una alqueria a tres milles, per tal de complir un jurament que havia fet; després d'uns dies els féu revenir a la ciutat, i se'n tornà a Còrdova.

Abenadarí, II, p. 60.

75. En parlar de les dots literàries d'Abderrahman I, diu:

Entre ço que dictà al seu secretari per a Suleiman b. Alarabí, figura el següent : «Deixa't d'arguments capciosos i de l'apartament del bon camí; estén la mà a l'obediència i a la protecció amb la corda de la comunitat, o sinó tiraré els dits (de la mà) damunt les pedres roents de la rebel·lió, en
 5 càstic del que feren les teves mans. Déu no té obscuritat per als servidors.»

— 24. any 167. — 5 agost 783 - 24 juliol 784.

— 29. Còrdova. — Hom veu que els relats d'Abenadarí i del *Fatbo Alandalus* són molt semblants, si bé cadascun omet una expedició:

Abenadarí no parla de la de l'any 163, i el *Fatbo Alandalus*, que la cita, si bé que en la data del 165, no parla de la campanya de Gàlib b. Temam b. Alcama, duta a terme el dit any 165.

والعسكر الشهير، فحاصره بسرقسطة حصارا، وقدم لقتاله احزابا وانصارا،
الى ان خرج طائعا اليه، متراميا عليه، فقبل انابته، ولم يحرم
اجابته، فلما عفا عنه، واغضى عما كان منه، ابقاه بسرقسطة واليا
وقفل الامير الى قرطبة سامى اللوا، قاهر الاعداء، ثم ان الحسين ختر 15
الذمه، وكفر النعمه، واعلن بالنفاق اعلانا، وارسل في الشقاق عنانا،
فسار اليه الامام ايضا ونازله ونازلا، واذاق سرقسطة نكالا، الى ان فتحها
بنقب سورها فتحا شنيعا، وقتل الحسين واصحابه قتلا ذريعا، وولى
عليهم على بن حمزه، وقفل الى قرطبة ظاهر العزه ومن كتاب بهجة
النفس قال وفي سنة ١٦٧ غزا الامام سرقسطة الى حسين بن يحيى 20
فحاصره حتى اخذ المدينة عنوة وقتل حسينا بالدمغة وجماعة معه
واخرج اهل المدينة عنها الى قرية على ثلاثة اميال ليمين لزمه فيهم
ثم صرفهم اليها بعد ايام وقفل الى قرطبة

Abenadari, II, p. 60.

75] ومما املاه على كاتبه الى سليمان بن الاعرابي اما بعد فدعنى
من معاريف المعاذير والتعسف عن جادة الطريق لتمدن يدا الى
الطاعة والاعتصام بحبل الجماعة او لألقين بنائها على رضى المعصية
نكالا بما قدمت يداك وما الله بظلام للعبيد

Ennugairi, I, pp. 14-15.

76. L'any 163 l'emir Abderrahman féu ostensibles preparatius per tal de dirigir-se a Síria i venjar-se dels Abassís, però se sublevaren contra ell Suleiman b. Ioctan l'Arabí i Alhossain b. Iàhia b. Saad b. Obada l'Ansari, a Saragossa, ço que preocupà l'Emir i desistí d'aquell propòsit que havia manifestat.

L'any 165, Alhossain b. Iàhia féu traïció a Saragossa i rompé el pacte. Contra ell Abderrahman trameté Galib b. Temam b. Alcama, amb un gros exèrcit; lluitaren, i molts dels partidaris d'Alhossain foren fets presoners, entre ells el seu fill Issa, els quals envià a Abderrahman, i aquest els féu matar. Temam continuà el setge contra Alhossain.

L'any 166 Abderrahman es dirigí a Saragossa, i l'assetjà estretament; hi col·locà trenta sis màquines de setge, i se n'apoderà a viva força; matà Alhossain, amb mort deshonrosa, i expulsà els habitants de la ciutat, en virtut d'un jurament que havia fet, si bé després els féu retornar.

§ 76, I. any 163. — 17 setembre 779 - 6 setembre 780.

— 6. any 165. — 26 agost 781 - 15 agost 782.

— 11. any 166. — 15 agost 782 - 5 agost 783.

Ennuguisi, 1, pp. 14-15.

[76] وفي سنة ثلاث وستين ومائة اظهر الامير عبد الرحمن التجهز الى الخروج لقصد الشام لطلب الثار من بني العباس فعصى عليه سليمان بن يقظان والحسين بن يحيى بن سعد بن عبادة الانصاري بسرقة واشتد امرهما فرجع عن ذلك وترك ما كان اظهر منه

5 وفي سنة خمس وستين ومائة غدر الحسين بن يحيى بسرقة ونكت فسير اليه عبد الرحمن غالب بن تمام بن علقمة في جند كثيف فاقتتلوا فاسر جماعة من اصحاب الحسين فيهم ابنه عيسى فسيروهم الى عبد الرحمن فقتلهم واقام تمام بن علقمة يحاصر الحسين

10 ثم سار عبد الرحمن في سنة ست وستين الى سرقة فحصرها وضايقها ونصب عليها ستة وثلاثين مجانيقا فملكها عنوة وقتل الحسين اقبح قتلة ونقى اهل سرقة منها ليمين كانت تقدمت منه ثم ردهم اليها

§ 76, 3. مبلدة. — *Abenlatir*, vi, p. 43, diu : مبلدة.

— 6. تمام. — *Abenlatir*, vi, p. 45, diu : تمام.

— 7. يحيى. — *Abenlatir*, vi, p. 45, diu : يحيى.

EMIRAT D'HIXEM I

(788-796)

Abenadarí, II, pp. 63 i 64.

78. Després Abusaid b. Alhossain l'Ansari se sublevà a Sagunt, de la regió de Tortosa, i es dirigí a Saragossa, de la qual expulsà el seu valí, agità la gent, es proclamà a si mateix i encengué la guerra civil entre modaris i iemenís. Mussa b. Fortun, qui era dels modaris, es dirigí a Saragossa i la prengué; es trobà amb els iemenís, i haguda batalla, en matà una multitud; després entrà a Saragossa. Més tard, Matruh b. Suleiman l'Arabi, seguint les pretensions del seu pare, s'avançà des de Barcelona i dominà Osca, Saragossa i tota la frontera.

§ 78, I. *Després*. — A principis de l'emirat d'Hixem I, 172 (11 juny 788 - 31 maig 789).

— *Sagunt*. — És probable que la veritable grafia sia Beccit, com diuen altres autors.

EMIRAT D'HIXEM I

(788-796)

Crònica del Moro Rasis, p. 96.

77. Et a este rey se le alçó Çaragoça et leuantaron rey entre si a uno què llamauan Motrahe et quando el rey sopo lo que ellos auian fecho, guissó mui bien a Abidalach que era mui buen cauallero, et diole mui grant poder, et fincó el aconsejandose con dos hermanos de Motrahe, que eran mui poderosos de auer et de amigos. Et Abidalach fué a cercar a Çaragoça; et obó en ella mui grandes lides, et muchas feridas de la una parte et de la otra, et nunca la pudieran ganar, si una cossa non fuera. Acaesció que los de la villa con los de fuera obieron tregua, et entre la tregua, saliendo Motrahe, fuera de la villa para auer su fabla con los de fuera, cortaronle la cabeça, et lleuaronla al rey en presente. Después que el rey fué muerto, entró Abidallah en la uilla, et echó todas las fortaleças en tierra, et fué la villa en su poder.

Abenadart, II, pp. 63 i 64.

78 فثار ابو سعيد بن الحسين الانصارى بساغنت من اقليم طرطوشة
واقبل الى سرقسطة فاخرج منها واليها وضرب بين الناس ودعا الى نفسه
والى الفتنة فارسلها مضرية ويمانية وحشد موسى بن فرتون الى سرقسطة
فاخذها وكان على دعوة المضرية فالتقى مع اليمينيين وكانت بينهم
حرب فقتل منهم جماعة ودخل سرقسطة ثم قدم مطروح بن سليمان
الاعرابي على دعوة ابيه من برشلونة فتغلب على وشقة وسرقسطة
والثغر كله

Abenadarí, II, p. 65.

79. L'any 175 Hixem b. Abderraman envià Obaidal·là contra Saragossa, a la qual hi havia aleshores Matruh, el mencionat, i l'assetjà. Després anà a Tortosa, i continuà insistint en el setge fins que reduí el poble de Saragossa i l'impossibilità de continuar la resistència. Un dia, Matruh sortí de cacera, acompanyat d'Amrús b. Jussuf i d'Abensaltan, i quan descendia del seu cavall per a matar l'au sobre la qual havia llançat el seu falcó, el travessaren amb llurs espases fins a matar-lo; li tallaren el cap i el portaren a Abenotsman, qui estava a Tortosa; tot seguit es dirigí a Saragossa, ningú de la qual no li presentà resistència; entrà a la ciutat, s'hi establí i trameté el cap de Matruh a l'emir Hixem.

Ennuguairí, pp. 21 i 22.

80. L'any 172 també se sublevà contra Hixem I Said b. Alhossain b. Iàhia l'Ansarí, a Beceit, de la comarca de Tortosa, en l'Espanya oriental, lloc on s'havia refugiat quan va ésser mort el seu pare; convocà els iemenís, i s'alià amb ells; arribà a reunir molta de gent al seu entorn. S'apoderà de la ciutat de Tortosa i n'expulsà el seu governador Iussuf el Caisí; però se li oposà Mussa b. Fortun, qui havia reconegut l'obediència d'Hixem i s'havia entès amb els àrabs de la tribu de Modar. Combateren els dos exèrcits, i fou derrotat i mort Said. Mussa es dirigí a Saragossa i se n'apoderà; però s'aixecà contra ell un client d'Alhossain b. Iàhia, anomenat Jahdar, reunint nombrós contingent. En la lluita entre els dos partits fou mort Mussa.

També se sublevà, a la ciutat de Barcelona, Matruh b. Suleiman b.

§ 79, 1. any 175. — 10 de maig de 791 - 28 d'abril de 792.

§ 80, 1. any 172. — 11 de juny de 788 - 31 de maig de 789.

— 2. *Beceit*. — *Abenadarí*, II, p. 63, el fa sublevar a Sagunt.

— 12. *se sublevà*. — *Abenadarí*, II, p. 64, diu que Matruh se sublevà, seguint la causa del seu pare.

Abenadari, II, p. 65.

[79] وفي سنة ١٧٥ اغزى هشام بن عبد الرحمن عبيد الله الى سرقسطة وبها يومئذ مطروح المذكور فحاصرها عبيد الله ثم احتل بمدينة طرطوشة والح عليها بالمحاصرة حتى ضاق ذرع اهل سرقسطة وخرجوا من تهادى الحصار فخرج مطروح في بعض الايام متصيد ومعه عمرو بن يوسف وابن صلتان فلما ارسل بازيه على طائر ونزل على الصيد تعاورا بسيوفهما حتى قتلاه واحترا راسه وتقدما به الى ابن عثمان وهو بطرطوشة فتحرك الى سرقسطة فلم يمتنع عليه احد من اهلها ودخل المدينة فنزلها وبعث براس مطروح الى الامير هشام

Ennugairi, pp. 21 i 22.

[80] وفي سنة اثنتين وسبعين خرج عليه ايضا سعيد بن الحسين ابن يحيى الانصارى ببسات من اقاليم طرطوشة في شرق الاندلس وكان قد التجا اليها حين قتل ابوه ودعا الى اليمانية وتعصب لهم فاجتمع له خلق كثير فملك مدينة طرطوشة واخرج عاملها يوسف القيسى فعارضه موسى بن فرتون وقام بدعوة هشام ووافقته مضر فاقتتلا فانهزم سعيد وقتل وسار موسى الى سرقسطة فملكها فخرج عليه مولى الحسين ابن يحيى واسمه جحدر في جمع كثير فقاتله فقتل موسى وخرج ايضا مطروح بن سليمان بن يقظان بمدينة برشلون وخرج معه خمع كثير

ابوسعيد : *Abenadari*, VI, p. 63, diu : سعيد. 1. § 80,
بشافت : *Abenadari*, VI, p. 80, diu : ببسات. 2. —

loctan, i s'ajuntaren molts amb ell; s'apoderà de les ciutats d'Oscà i Saragossa, senyorejà per tota aquella part i enfortí el seu poder. Estava, mentre-
 15 trestant, Hixem amb lluita amb els seus germans Suleiman i Abdal·là; però així que es veié lliure de l'assumpte dels seus germans, reuní contra Matruh un nombrós exèrcit, el qual posà a les ordres d'Abuotsman Abdal·là b. Otsman, i es dirigí aquest, tot seguit, vers Matruh, que estava a Saragossa; assetjaren aquesta ciutat, però sense èxit. Llavors es retirà Abuotsman
 20 i acampà en el castell de Tarazona, que estava prop de Saragossa. Organitzà les tropes per a fer incursions contra la gent d'aquesta ciutat i privar-la dels proveïments. Després, un dia, Matruh sortí de cacera, i en ésser cap al tard, lliurà el seu falcó contra una au, la qual agafà; baixà Matruh (del seu cavall) per a matar l'au amb sa pròpia mà, i estant només
 25 que amb dos dels seus servidors, mataren-lo aquests, i enviaren el seu cap a Abuotsman. S'encaminà aquest cap a Saragossa, i havent escrit als seus habitants, fou ben rebut per ells; hom envià el cap de Matruh a Hixem.

Abenalbatib, manuscrit n.º 37 de la R. A. de la H., f. 147 r.

81. Hixem I després d'això assetjà la ciutat de Saragossa, on estava Matruh b. Suleiman l'Arabi de qui Déu i la fortuna el lliuraren aviat, i es dirigí després Hixem en persona i amb els caïds a combatre els cristians. La seva expedició fou terrible; conquerí Narbona i bloquejà l'Afranja.

— 20. *Tarazona*. — *Abenadarí*, II, p. 64, diu que fou a Tortosa.

§ 81, 1. *després d'això*. — Es refereix, amb aquesta expressió, a després de les guerres amb els seus germans.

— 3. *en persona*. — Error, car l'emir envià el seu general Abdelmèlic b. Mognits; tampoc l'expedició no fou immediatament, sinó al cap de dos anys.

— 4. *Afranja*. — Estarà per Girona?

فملك مدينة سرقسطة ومدينة اسقة وتغلب على تلك الناحية وقوى امره
 10 وكان هشام اذ ذاك في حرب اخوته سليمان وعبد الله فلما خلا وجهه
 من امر اخوته انتدب لمطروح جيشا كثيفا وجعل عليهم ابا عثمان
 عبد الله بن عثمان فساروا الى مطروح وهو بسرقسطة فحصره بها فلم
 يظفروا به فرجع عنه ابو عثمان ونزل بحصن طرسونه بالقرب من
 سرقسطة ورتب سراياه يغزون على اهل سرقسطة ويمنعون عنهم الميرة
 15 ثم خرج مطروح الى الصيد في بعض الايام فلما كان اخر النهار
 ارسل البازي على طائر فاقتبضه فنزل مطروح ليذبحه بيده ومعه
 صاحبان له قد انفرد بهما عن اصحابه فقتلاه واتيا براسه الى ابي
 عثمان فسار الى سرقسطة وكاتب اهلها فقبل منهم وارسل الراس
 الى هشام

Abenalbatib, manuscrit n.º 37 de la R. A. de la H., f. 147 r.

[81] ونازل هشام بعد ذلك سرقسطة وبها مطروح بن سليمان الاعرابي
 فامكنه الله منه وخلي له الجدد فغزا بلاد الروم بنفسه وقواده فكان
 اتوه فطيها(?) فتح به مداين اربونة وحاصر افرنجة

9. اسقة. — *Abenlatir*, vi, p. 80, diu : وشقة.

11. كثيفا. — *Abenlatir*, vi, p. 83, diu : كثيفا.

12. عبد. — *Abenlatir*, vi, p. 83, diu : «Obaida» ميد.

Abenalcutia, p. 43.

82. (Hixem I) construí la mesquita aljama de Còrdova i el pont sobre el riu; en el seu temps Abdelguàhid b. Moguits conquerí Narbona, i amb el cinquè de la conquesta, es construí el pont i la mesquita.

Abenadart, II, pp. 65 i 66.

83. L'any 177 envià l'Imam Hixem a Abdelmèlic b. Abdeluàhid b. Moguits, amb l'expedició d'istiu, contra la terra dels cristians; fou una expedició de cèlebre memòria i de formosa dignitat; arribà fins a Girona; l'assetjà, i amb màquines de guerra hi féu forat en els seus murs; (després) s'aproximà al país del Magos, i es passejà durant alguns mesos pel país enemic, on cremà les masies, arruïnà els castells i caigué l'exèrcit damunt la ciutat de Narbona; fou una conquesta famosa. El cinquè del botí arribà a 45,000 monedes d'or pur.

Ennugairi, I, p. 23.

84. MEMÒRIA DE L'EXPEDICIÓ CONTRA ELS FRANCS

L'any 177 envià Hixem a Abdelmèlic b. Abdelguàhid b. Moguits, d'expedició militar. Entrà al país dels francs i arribà fins a Narbona i Girona. Començà Abdelmèlic per Girona, en la qual hi havien defensors francs; el musulmà matà els homes, anorreà les seves muralles i estigué a punt de conquerir la plaça. De Girona marxà a Narbona, on féu semblantment,

§ 83, 1. any 177. — 18 abril 793-7 abril 794.

— 3. *Girona*. — Suposem que la grafia *افرنجة* hauria d'ésser *جندة*.

— 7. *conquesta famosa*. — D'aquest text i

dels altres autors hom desprèn que Girona no fou presa; quant a Narbona, no és tan segur, car hi ha gran confusió entre els autors.

§ 84, 2. any 177. — 793-794.

Abenalcutia, p. 43.

[82] وبني رحمه الله الجامع بقرطبة والقنطرة على واديها وافتتح
عبد الواحد بن مغيث اربونة في ايامه وفي الخمس الحاصل منها بني
القنطرة والجامع

Abenadarí, II, pp. 65 i 66.

[83] وفي سنة ١٧٧ اغزى الامام هشام عبد الملك بن عبد الواحد
ابن مغيث بالصائفة الى ارض الروم وهي غزوة شهيرة الخبر جليلة الخطر
انتهى فيها الى افرنجة فحاصرها وثلم بالمجانيق اسوارها واشرف على
بلاد المجوس وجال في بلاد العدو وبقي شهورا يحرق القرى ويخرب
الحصون واوقع بمدينة اربونة وكان فتحا عظيما بلغ فيه خمس السبي
الى خمسة واربعين الفا من الذهب العيين

Ennuguairí, I, p. 23.

[84] ذكر غزو الفرنج

وفي سنة سبع وسبعين ومائة اغزى هشام عبد الملك بن عبد
الواحد بن مغيث في جيش فدخلوا بلاد الفرنج فبلغوا اربونة وجريدة
فبدا بجريدة وبها حامية الفرنج فقتل رجالها وهدم اسوارها واشرف
على فتحها ورحل عنها الى اربونة ففعل مثل ذلك واوغل في بلادهم

i s'internà pels pobles; recorregué el país de Cerdanya, del qual perdonà només les dones i els infants; matà els combatents, assolà la terra durant alguns mesos, bo i destruint els castells, cremant i saquejant; l'enemic fugia esmaperdut davant seu, i el musulmà s'internà en les ciutats d'aquells;
 10 se'n tornà amb un botí tan quantiós, que no seria possible comptar-lo. Aquesta expedició fou la més famosa dels musulmans a Espanya.

Almacarí, 1, p. 218.

85. En el seu temps (d'Hixem I), fou conquerida Narbona la noble, a la qual hom imposà pactes semblants als dels pobles de Galícia; entre les condicions dures imposades fou la de portar un nombre de càrregues del terreny del seu mur a la porta de l'alcàsser de l'Emir a Còrdova. Amb
 5 aquesta terra hom edificà la mesquida que estava en front de la porta dels jardins.

Almacarí, 1, p. 218.

86. D'Abdelmèlic b. Mognits, general d'Hixem I, diu:

L'any 177 (l'Emir) l'envià amb l'exèrcit a Narbona i Girona, a les quals malvestà, humiliant la terra de Cerdanya; Abdelmèlic s'internà per les terres dels infidels, i els foragità.

ووطى سرطانية واستباح حريمها وقتل مقاتلتها وجاس البلاد شهورا
يخرب الحصون ويحرق ويغنم وجفل العدو بين يديه واوغل في بلادهم
ورجع ومعه من الغنائم ما لا يحصى كثرة وهى اشهر مغازى
المسلمين بالاندلس

Almacarí, I, p. 218.

[85] وفى أيامه فتحت اربونة الشهيرة واشترط على المعاهدين من
اهل جليقية من صعاب شروطه انتقال عدد من احوال التراب من
سور اربونة المفتحة يحملونها الى باب قصره بقرطبة وبنى منه
المسجد الذى قدام باب الجنان

Almacarí, I, p. 218.

[86] ثم بعثه في العساكر سنة ٧٧ الى اربونة وجريدة فائخن فيها
ووطى ارض سرطانية وتوغل عبد الملك في بلاد الكفار وهزمهم

§ 84, 6. سرطانية. — Hem preferit aquesta grafia a «Barbatània», usada per l'editor, per coincidir en tots els manuscrits, tant d'*Ennuquairi* com d'*Abnalatir*, vi, p. 92, i en *Almacarí* (vide el fragment seu). A més, geogràficament, és més versemblant.

§ 86, 2. سرطانية. — Els manuscrits porten aquesta grafia, que hem preferit per a la traducció.

EMIRAT D'ALHÀQUEM I

(796-822)

Ennugairi, 1, pp. 27 i 28.

87. MENCIÓ DE L'EXPEDICIÓ CONTRA ELS FRANCS

En aquest any, o sigui el 180, Alhàquem envià un exèrcit amb Abdelquerim b. Abdelguàhid b. Moguits cap al país dels francs; penetrà pel país i dividí les seves tropes; envià una divisió, la qual travessà un canal de
5 mar, on l'aigua havia baixat, darrera el qual els politeistes havien posat llurs béns i famílies, creient que ningú no podria travessar-lo; però els esdevingué el que no creien, car els musulmans s'apoderaren de totes llurs riqueses, feren presoners els homes, molts dels quals mataren, i captivaren les dones i els infants, després de la qual cosa retornaren en pau...

10 Els musulmans retornaren a Abdelquerim amb les mans plenes del botí. Abdelquerim envià una altra divisió, la qual devastà bona part del país de *Frànsia*, s'apoderà de les riqueses i captivà els homes. Algun presoner els assabentà que una colla de prínceps francs s'havia avançat en direcció a un riu que interceptava el camí que feien els musulmans. En
15 saber això, Abdelquerim reuní els seus exèrcits, i encalçà els francs a marxas forçades; així és, que els infidels no s'ho pensaren que ja els musulmans els embestien i sabrejaven; fugiren, i els musulmans s'apoderaren del que tenien, i retornaren amb la victòria, el botí i la pau.

§ 87. — Dozy, *Rech.*, 1, p. 136, posa aquesta expedició contra Galícia; CODERA, *Col. Est. Ar.*, VIII, p. 168, diu que l'expedició és tan vaga, que hom no sap si va al Cantàbric, a l'Atlàntic o al Mediterrani, però després diu: «Probablemente se refiere a esta expedición la

salida del rey Luis con un gran ejército contra España, de donde se volvió *absque bello*, según los autores famosos» (PERTZ, *Monumenta Germaniae*, 1, pp. 45, 48 i 222.)

— 2. el 180. — 16 de març de 796-5 de març de 797.

EMIRAT D'ALHÀQUEM I

(796-822)

Ennuguairi, I, pp. 27 i 28.

ذكر غزو الفرنج

[87]

في هذه السنة اعنى سنة ثمانين ومائة بعث الحكم جيشا مع
عبد الكريم بن عبد الواحد بن مغيث الى بلاد الفرنج فدخل البلاد
وبث السرايا وسير سرية فجازوا خليجا من البحر كان الماء قد
حدر عنه وكان الكفار قد جعلوا اموالهم واهليهم وراء ذلك الخليج
ظنا منهم ان احدا لا يقدر ان يعبر اليها فجاءهم ما لم يكن في
حسابهم فغنم المسلمون جميع اموالهم واسروا الرجال وقتلوا منهم
فاكثروا القتل وسبوا الحريم والذرية وعادوا سالمين ... وعاد المسلمون
الى عبد الكريم وقد ملأوا ايديهم من الغنائم وسير طائفة اخرى
فخربوا كثيرا من بلاد فرنسية وغنموا الاموال واسروا الرجال فاخبرهم¹⁰
بعض الاسرى ان جماعة من ملوك الفرنج قد سبقوا المسلمين الى
واد وعر المسلك على طريقهم وبلغ ذلك عبد الكريم فججمع عساكره
وسار على تعبئة وجد السير فلم يشعر الكفار الا وقد خالطهم
المسلمون ووضعوا السيف فيهم فانهزموا وغنم المسلمون ما معهم
وعادوا بالظفر والغنيمة والسلامة¹⁵

§ 87. Text igual que *Abenatir*, vi, pp. 102 i 103. *Abenadart*, II, pp. 70 i 71, parla de les dues victòries, i el seu relat convé molt amb el d'*Ennuguairi*, però ho refereix a la frontera en general; crec que ha d'interpretar-se per la frontera superior, o sigui la pirenenca de l'Ebre.

Abenadart, II, p. 71.

88. L'any 181 se sublevà contra l'Emir Alhàquem, Bahlul b. Meruan, conegut per Abulhajaj, a la regió de la frontera; entrà a Saragossa i se n'apoderà; amb ell sojornà Abdal·là, fill de l'emir Abderrahman b. Moàvia, quan es dirigia a França.

Ennugairi, I, p. 28.

89. MENCIÓ DE LA REBEL·LIÓ DE BAHLUL B. MARZUC I D'ALTRES

L'any 181 es rebel·là Bahlul b. Marzuc, el conegut per Abulhajaj, a la regió de la frontera; entrà a Saragossa i se n'apoderà; vers ell es dirigí Abdal·là b. Abderrahman, oncle d'Alhàquem, conegut per El Valencià, quan es dirigia a França; després es dirigí a Osca i hi sojornà amb Imran i els àrabs. Bahlul anà contra ells i els assetjà; els àrabs feren defecció, per la qual cosa Bahlul entrà a Osca i Abdal·là b. Abderraman féu cap a València, on sojornà. Això fou l'any 184.

§ 88, 1. any 181. — 5 de març de 797 - 22 de febrer de 798.

— 1. *Meruan*. — Grafia que està per Marzuc.

— 2. *de la frontera*. — Es refereix a la frontera superior.

§ 89, 2. any 181. — 5 de març de 797 - 22 de febrer de 798.

— 3. *de la frontera*. — Es refereix igualment a la frontera superior.

— 3. *es dirigí*. — Gaspar REMIRO tradueix «atacós»; CODERA, en el seu discurs d'entrada a la R. A. de la H. (*Col. de Est. àrab.*, VIII, p. 169),

també entengué aquest sentit : «Acometiendo Abdalah a Bahlul», però en el seu treball *Límites probables de la conquista árabe en la cordillera pirenaica*, publicat en el *B. R. A. H.*, any 1906, i després en la *Col. Est. Àr.* (p. 244), seguint *Abenatir*, VI, p. 108, el manuscrit àrab de l'Academia de la Historia, n.º 80, f. 266, i el manuscrit d'*Ennugairi*, de la mateixa Academia, n.º 60, f. 162, diu que Abdal·là s'hostatjà amb Bahlul.

— 8. any 184. — 1 de febrer de 800 - 20 de gener de 801.

Abenadart, II, p. 71.

[88] وفي سنة ١٨١ ثار على الامير الحكم بهلول بن مروان المعروف بابي الحجاج في ناحية الثغر ودخل سرقسطة وملكها وحل به عبد الله ابن الامير عبد الرحمن ابن معوية وكانت وجهته الى افرنجة

Ennugairi, I, p. 28.

[89] ذكر خلاف بهلول بن مرزوق وغيره

وفي سنة احدى وثمانين ومائة خالف بهلول بن مرزوق المعروف بابي الحجاج في ناحية الثغر ودخل مدينة سرقسطة فملكها وقدم على بهلول عبد الله بن عبد الرحمن عم الحكم وهو المعروف بالبلنسي وكان متوجها الى الفرنج ثم سار الى مدينة اسقة فنزل بها 5 مع عمران والعرب فسار اليهم بهلول وحاصروهم ففرق العرب عنهم ودخل بهلول مدينة اسقة وسار عبد الله بن عبد الرحمن الى مدينة بلنسية فاقام بها وذلك في سنة اربع وثمانين

§ 88, 1. مروان — Aquesta grafia segur que s'ha de llegir «Marzuco».

§ 89, 5. الفرنج. — Fins aquí, text igual que en *Abenalarir*, VI, pp. 108 i 113.

Ennuguairí, p. 30; igual que en *Abenalatir*, vi, p. 115.

90. MEMÒRIA DE LA CONQUESTA DE BARCELONA PELS FRANCS

L'any 185 s'apoderaren els francs — Déu els maleeixi — de Barcelona, a Espanya; la prengueren dels musulmans i feren arribar la defensa de llurs fronteres fins a ella. Fou la causa d'això, l'ocupació que tenia
5 Alhàquem en les lluites amb el seu oncle.

Almacarí, i, p. 219.

91. Durant les lluites civils entre Alhàquem i els seus dos oncles, l'enemic infidel s'aprofità de l'ocasió contra el país dels musulmans i es dirigí al país de Barcelona, del qual s'apoderà, l'any 185, de manera que els exèrcits musulmans recularen cap al país de més avall.

Crònica de Gotmar, en Bol. R. Acad. Historia, i, pp. 468 i 469.

92. Després d'enumerar, en poques línies, els reis que van de Clodoveu fins Pipí, diu:

Després de (Pipí) governà el seu fill *Carolo*, que regnà vint-i-sis anys, en temps d'Alhàquem, senyor d'Espanya. A la mort de *Carolo* es feren la guerra els seus fills, i s'originaren guerres civils, fins a exhaurir-se la França per llur causa.

§ 90. — El mateix diuen la major part dels autors musulmans.

— 2. any 185. — 20 de gener de 801 - 10 de gener de 802.

§ 91, 3. any 185. — 20 de gener de 801 - 10 de gener de 802.

§ 92, 1. *Carolo*. — Amb aquest nom, així transcrit, entengui's Carle Magne.

Ennugairi, p. 30; igual que en *Abenalatir*, vi, p. 115.

[90] ذكر استيلاء الفرنج على برشلونة

وفي سنة خمس وثمانين ومائة ملك الفرنج لعنهم الله مدينة
برشلون بالاندلس واخذوها من المسلمين ونقلوا حماة ثغورهم اليها
وتأخر المسلمون الى ورايهم وكان سبب ذلك اشتغال الحكم
بمحاربته عمه

Almacari, i, p. 219.

[91] وفي خلال فتنة كانت بينه وبين عميه اغتتم العدو الكافر
الفرصة في بلاد المسلمين وقصدوا بلاد برشلونة فملكوها سنة ٨٥
وتأخرت عساكر المسلمين الى ما دونها

Crònica de Gotmar, en Bol. R. Acad. Historia, i, pp. 468 i 469.

[92] ثم ولى بعده ابنه قارله وكان ولايته ستا وعشرين سنة وكان في
ايام الحكم صاحب الاندلس وتدافع اولاده بعده ووقع الاختلاف بينهم
حتى تفانت الافرنجة بسببهم

Abenbaldun, pp. XXI i XXII del Suplement a les *Recherches*, I.

93. El regne de Barcelona, situat a l'Est d'Espanya, és d'una extensió molt considerable, car comprèn Barcelona, Aragó, Xàtiva, Saragossa, València i les illes de Sardenya, Mallorca i Menorca. La família regnant és d'origen franc.

- 5 La història d'aquest reialme, segons el que conta Abenhaian, és la següent : Els gods d'Espanya, després d'haver estat sota el domini dels francs, s'havien revoltat; malgrat això, Barcelona encara formava part del reialme dels francs. Quan Déu revelà l'islamisme i els musulmans havien començat la conquesta d'Espanya, els francs, irritats contra els
10 gods, es negaren a ajudar-los. En ésser anorreat el reialme dels gods, els musulmans atacaren els francs i els expulsaren de Barcelona, i aquells restaren senyors de la ciutat; després passaren els ports de les muntanyes i arribaren fins a les plantes, on s'apoderaren de les ciutats de Girona, Narbona i altres. Més cap a la fi de la dinastia dels Omeies, i al principi de
15 la dels Abbassís, hi hagué un període d'interregne, i esclatà la discòrdia entre els àrabs d'Espanya. Els francs se n'aprofitaren per a reconquerir el país que havien perdut. Avançaren fins a Barcelona; tornaren a apoderar-se de la ciutat, uns dos-cents anys després de l'Hèjira, i hi col·locaren un governador. Des de llavors Barcelona fou part dels estats del rei franc
20 de Roma, qui era Carolo el Gran, un famós conqueridor. Més tard, havent-se promogut dissensions entre els dèbils reis de França, els senyors els disputaren llur domini, de la mateixa manera que feren els senyors musulmans amb llurs reis dèbils. Els senyors, doncs, s'arrogaren la sobirania de les províncies que tenien confiades, i els de Barcelona feren com els
25 altres.

§ 93. Per a la més recta intel·ligència d'aquest passatge i del que segueix a continuació, tingui's en compte el temps (segle xv) en

el qual escrivia el nostre historiador Abenbaldun.

— 14. *Omeies*. — Es refereix als últims temps dels emirs d'Espanya, dependents de Damasc.

Abenbaldun, pp. xxi i xxiii del Suplement a les *Recherches*, 1.

[93] وأما ملك برشلونة بجهة شرق الاندلس فعمالتهم واسعة ومملكتهم كبيرة تشتمل على برشلونة وارغون وشاطبة وسرقسطة وبلنسية وجزيرة سرديانية وميورقة ومنورقة وييتهم في الافرنج وسياقة الخبر عن ملكهم على ما نقل ابن حيان ان القوط الذين كانوا بالاندلس كانوا قديما في ملكة الافرنج ثم اعتزوا عليهم وامتنعوا ونبذوا اليهم عهدهم وكانت برشلونة من ممالك الافرنج وعمالاتهم فلما جاء الله بالاسلام وكان الفتح قعد لافرنج عن نصر القوط لتلك العداوة فلما انقضى امر القوط زحف المسلمون الى الافرنج فازعجهم عن برشلونة وملكوها ثم تجاوزوا الدروب من ورايهم الى البسايط بالبر الكبير فملكوا من قواعدها جرندة واربونة وما اليها من تلك البسايط والقرى ثم كانت 10 فترة عند انقراض الدولة الاموية بالمشرق وبداية الدولة العباسية افتتن فيها العرب بالاندلس وانتهاز الافرنج فرصتهم فارتجعوا بلادهم الى برشلونة فملكوها لعهد مايتين من الهجرة وولوا عليها من قبلهم وصار امرها راجعا الى ملك رومة من الافرنجة وهو قارله الاكبر وكان من 15 الجبابرة ثم ركبهم من الخلاف والمنافسة في اوقات ضعفهم واختلاف ملاكهم كالذي ركب المسلمين من الاستبداد على من ضعفت يده من الملوك فاقتطع الامراء نواحيهم بكل جهة فكان ملوك برشلونة هولاء ممن اقتطع عمله

Abenbaldun, *ibíd.*, p. xi.

94. I el Rei de Barcelona és el senyor de les províncies orientals de la península d'Espanya, des dels districtes d'Almeria fins més enllà de Barcelona.

Crònica de Gotmar, en B. R. A. H., 1, p. 468.

95. Ludovic, fil de Carolo, es féu amo del regne, i regnà vint-i-vuit anys i sis mesos; fou el que es dirigí a 'l'ortosa i l'assetjà.

Abenadart, 11, pp. 74 i 75.

96. L'any 193, Rodric, rei de França, es dirigí cap a la part de Tortosa; Alhàquem trameté el seu fill Abderrahman amb un gros exèrcit, i es crigué a Amrús i a Abdun, governadors de la frontera, que lluitessin amb ell; es reuní la gent de la frontera, i arribat Abderrahman amb les tropes
5 regulars, es reuniren amb tots els convocats i molts de voluntaris. Es trobaren amb el rei infidel que havia avançat cap a les terres dels musulmans; haguda entre els dos exèrcits forta batalla, Déu corroborà les plantes dels musulmans, de manera que els politeistes foren derrotats, i hom matà la major part d'ells.

§ 95, 1. *Ludovic*. — Ludovic Piu.

§ 95, 1. *any 193*. — 25 d'octubre de 808-15 d'octubre de 809.

— *Rodric*. — Erròniament per Ludovic.

— 4. *de la frontera*. — Es refereix a la frontera superior.

Abenbaldun, ibíd., p. xi.

[94] وملك برشلونة هو صاحب الاعمال الشرقية من جزيرة الاندلس
من لدن احواز المرية الى برشلونة وما وراءها

Crònica de Gotmar, en B. R. A. H., 1, p. 468.

[95] وصار لدويق ابن قارله صاحب ملكهم فملك ثمانيا وعشرين
سنة وست اشهر وهو الذي اقبل الى طرطوشة فحاصرها

Abenadarí, II, pp. 74 i 75.

[96] وفي سنة ١٩٢ خرج رنريق صاحب افرنجة الى جهة طرطوشة
فاغزى الحكم ابنه عبد الرحمن في جيش كثيف وكتب الى عمرو
وعبدون عاملى الثغر بالغزو معه فجمع اهل الثغر فتقدم عبد الرحمن
بالجنود وتوفت عليه الحشود وحفت به المطوعة فالفوا الطاغية خارجا
و الى بلاد المسلمين ودارت بينهم حرب شديدة ثبت الله فيها اقدام
المسلمين فانهزم المشركون وكانت فيهم مقتلة عظيمة فنى اكثرهم

Ennuguairí, 1, p. 35.

97. MEMÒRIA DE L'EXPEDICIÓ CONTRA ELS FRANCS

En el mateix any, Ludovic, rei dels francs, féu preparatius i reuní les seves tropes per marxar a la ciutat de Tortosa i assetjar-la. Sabé això Alhàquem, i congregà els seus exèrcits, i els trameté amb el seu fill Abder-
 5 rahman. Els francs havien reunit un nombrós exèrcit, en el qual figuraven molts de voluntaris; els musulmans avançaren fins a trobar els francs, en el límit de llur territori, abans que aquests s'haguessin pogut apoderar de res. En combatre ambdues parts, cada una posà tot el seu ardor i esmerçà les seves forces, però Déu, que és alt, ajudà els musulmans,
 10 i foren derrotats els infidels, molts dels quals foren morts o captivats, i perderen llurs riqueses. Els musulmans se'n tornaren victoriosos.

Almatari, 1, p. 219.

98. L'any 192 Ludric b. Carolo, rei dels francs, reuní els seus exèrcits i es dirigí a assetjar Tortosa; Alhàquem trameté el seu fill Abderrahman amb les tropes i derrotà aquell; Déu afavorí els musulmans, i tornaren victoriosos.

Almatari, 1, p. 219.

99. Quan es multiplicaren les incursions dels francs en les fronteres, aprofitant-se de com estava ocupat Alhàquem amb els sublevats, sortí

§ 97, 2. *mateix any*. — Es refereix al 192 (807-808).

§ 98, 1. *any 192*. — 6 nov. 807 - 25 oct. 808. — *Ludric*. — Erròniament per Ludovic.

• Ennugairí, I, p. 35.

ذكر غزو الفرنج

[97]

وفي هذه السنة تجهز لذويق ملك الفرنج وجمع جموعه ليسيروا إلى مدينة طرطوشة ليحصرها فبلغ ذلك الحكم فجمع العساكر وسيرها مع ولده عبد الرحمن فاجتمعوا في جيش عظيم ومعهم كثير من المتطوعة فساروا حتى لقوا الفرنج في اطراف بلادهم قبل ان ينالوا من بلاد المسلمين شيئا فاقتتلوا وبذل كل من الطائفتين جهده واستنفد وسعه وانزل الله تعالى نصره على المسلمين وهزم الكفار وكثر القتل فيهم والاسار وانتهبت اموالهم ورجع المسلمون بالظفر

Almacarí, I, p. 219.

[98] وفي سنة ٩٢ جمع لدريق بن قارله ملك الافرنج جموعه وسار إلى حصار طرطوشة فبعث الحكم ابنه عبد الرحمن في العساكر فهزمه وفتح الله على المسلمين وعاد ظافرا

Almacarí, I, p. 219.

[99] ولما كثر عيث الفرنج في الثغور بسبب اشتغال الحكم

§ 97, 2. السنة. — *Abenalatir*, VI, p. 138, ho refereix a l'any 191.

— 2. لدريق. — *Abenalatir*, *ibid.* : لدريق.

— 3. طرطوشة. — *Abenbaldun*, IV, p. 127 : طرسوسة. *Almacarí*, I, p. 219.

§ 98, 1. لدريق. — Per Ludovica. لدويق.

d'expedició l'Emir en persona, l'any 196; conquerí les fronteres i els castells, destruí les rodalies, matà, captivà i saquejà, i tornà victoriós a
5 Còrdova.

Abenadart, II, pp. 75 i 76.

100. En aquest any, Alhàquem envià el seu oncle Abdal·là El Valencià, al front d'una expedició terrible i cèlebre. Havien arribat a Barcelona els politeistes, el mateix dia que hi comparegué l'exèrcit musulmà, que era un dijous; els que anaven amb El Valencià, volien començar la lluita
5 i ja feien els preparatius, però el seu cabdill els ho prohibí, i els féu esperar fins al dia següent, divendres; i a l'hora en què vesprejava aquest dia, manà formar els esquadrons i aixecar les màquines. Es posà dret i digué dues «arracas»; i després de fer pregonar a la seva gent, muntà, ell i els seus, i es dirigí contra els cristians. Crec que volia fer el combat d'una manera
10 moral i sàvia, seguint el «hadits» del Profeta — Déu el salvi —, quan ordenà que la batalla sigui a aquella hora en què les aures es deixonden i s'obren les portes del Paradís i són acollides les invocacions.

Déu foragità els cristians, dels quals molts moriren i altres foren dispersats. Quan El Valencià deixà de combatre i es retirà de la lluita, agafà
15 una llança llarga i la féu clavar a terra; manà pels caps, els quals foren units i apilonats a l'entorn de la llança, fins que aquesta desaparegué.

§ 99, 3. any 196. — 15 d'octubre de 809-4 d'octubre de 810.

— 5. *Còrdova*. — Aquesta expedició d'Alhàquem, l'any 196 (811-812), hom no pot precisar cap a quina part fou, ja que no sabem més que fou contra els francs, en general; el que és cert, és que fou la represàlia de l'Emir contra una incursió dels cristians el 194 (809-810). *Abenadart*, II, p. 75, encara que vagament, ho refereix al territori de Guadalajara. És probable que fos contra els francs de Ludovic, pel que ens diu EGUINARD (*Bouquet*, v), referint-se a la següent

expedició de 815, en la qual es trencà la pau que s'havia guardat tres anys.

§ 100. Aquesta expedició ens mostra el caràcter que tenien per aquest temps; els musulmans es consideren victoriosos mentre puguin fer bona presa i tallar caps, sense pretendre conquerir i establir-se de totes maneres a les ciutats fortificades.

— 1. *aquest any*. — Es refereix al 199 (22 d'agost de 814 - 11 d'agost de 815).

— 8. *«arracas»*. — Oracions de genuflexió.

— 10. *«hadits»*. — Tradició oral.

بالخارجين عليه سار بنفسه الى الافرنج سنة ١٩٦ فافتتح الثغور
والحصون وخرّب النواحي واثخن في القتل والسبي والنهب وعاد الى
قرطبة ظافرا

Abenadari, II, pp. 75 i 76.

[100] وفي هذه السنة اغزى الحكم عمه عبد الله البلنسى الغزوة
الشيعة المشهورة وكانت بـيرشلونة الفى المشركين قد حلوا بها يوم
احتلاله وكان يوم الخميس فاراد من معه مناشبة الحرب وتشوفوا
للقتال فمنعهم حتى اذا كان في اليوم الثانى وهو يوم الجمعة وقت
الزوال امر بتعبية الكتائب ونصب الردود وقام فصلى ركعتين ثم نادى
في الناس وركب هو ومن معه وناهض اهل الشرك وما احسبه فعل
ذلك الا فقها وعلماء وتاسيا بحديث النبى صلعم حيث امر بالقتال في
تلك الساعة فان فيها تهب الارواح وتفتح ابواب الجنة وتستجاب
الدعوات فمنحهم الله اكتاف المشركين وانهزموا وقتل عامتهم وفرق
جمعهم فلما اقلع عن القتال وانجأت الحرب نصب قناة طويلة فاثبتت¹⁰
في الارض وامر بالروس فجمعت وطرحت حوالىها حتى غابت القناة فيها

§ 99, 2. — ١٩٦. — Els manuscrits d'*Almacari* porten : 196 (23 de setembre de 811-12 de setembre de 812), la qual data concorda amb *Ennugairi*, II, p. 36, i *Abenalar*, IV, p. 164; *Abenadari*, II, p. 75, suposa dues expedicions : a l'any 194 i a l'any 196.

EMIRAT D'ABDERRAHMAN II

(822 - 852)

Ennugairi, I, p. 43.

101. L'any 210 Abderrahman envià un gros cos d'exèrcit al país dels francs, comanat per Obaidal·là b. Abdal·là, el Valencià, el qual s'internà per llur país; hi féu repetides algarades, saquejant, matant i captivant; es trobà amb les tropes enemigues, però les derrotà i els féu gran mortaldat; 5 fou una gran victòria.

Abenadari, II, p. 85.

102. L'any 212 Abdal·là b. Abdal·là, el Valencià, fou amb l'«accifa» a la «casa de la guerra», recorrent el país de l'enemic fins arribar a Barcelona, a la qual per espai de seixanta dies malvestà i assolà.

Ennugairi, I, p. 43.

103. L'any 212 envià Abderrahman II un exèrcit contra Barcelona, del territori enemic, el qual estigué dos mesos lluitant i apresant.

§ 101. No es precisa la regió dels francs, de la qual es tracta en aquest passatge; però creiem que s'ha d'interpretar la regió oriental a la qual Obaidal·là el Valencià féu mantes expedicions.

— 1. any 210. — 24 d'abril de 825 - 13 d'abril de 826.

§ 102. any 212. — 22 d'abril de 827 - 22 de març de 828.

— 1. *Abdal·là*. — En lloc d'Obaidal·là.

— *accifa*. — Expedició d'estiu.

§ 103. En el temps a què correspon aquesta expedició, les cròniques franques assenyalen la insurrecció a Catalunya d'un god o moro dit Aisson, els fets del qual coincideixen en part amb els de l'Aisson que trobarem en temps d'Abderrahman I, i, per altra part, el dit Aisson sabé captar-se

l'ajut de l'emir de Còrdova, qui li envià un exèrcit comanat per Abumeruan, parent seu, amb el qual devastà els territoris de Barcelona i Girona, la qual cosa concorda amb l'expedició del nostre passatge, i més si hom pensa que el sobrenom Abumeruan pot convenir molt bé a Obaidal·là el Valencià, oncle d'Abderrahman II. Amb totes aquestes coincidències, sumades a certa inversemblança de l'actuació que atribueixen les cròniques franques a l'emir, Codera bastí el seu estudi: «El god o moro Aizon», en *Col. Est. Ar.*, VII, pp. 201-24, en el qual proposa que es tingui per una equivocació anacrònica dels autors francs la dita intervenció en els fets de l'any 212 (827-828).

— 1. any 212. — 2 d'abril de 827 - 23 de març de 828.

EMIRAT D'ABDERRAHMAN II

(822 - 852)

Ennuguaíri, I, p. 43.

[101] وفي سنة عشر ومائتين سير عبد الرحمن سرية كثيرة الى بلاد الفرنج واستعمل عليها عبيد الله بن عبد الله البلنسى فسار ودخل بلادهم وتردد فيها بالغارات والسبي والقتل والاسر ولقى جيوش الاعداء فهزمهم واكثر القتل فيهم وكان فتحا عظيما

Abenadari, II, p. 85.

[102] وفي سنة ٢١٢ غزا عبد الله بن عبد الله البلنسى بالصايفة الى دار الحرب فجال في ارض العدو حتى بلغ برشلونة وتردد في تدويخها واتسافها ستين يوما

Ennuguaíri, I, p. 43.

[103] وفي سنة اثنتين عشرة ومائتين سير عبد الرحمن جيشا الى برشلونة من بلاد الاعدو فاقام الجيش شهرين يحاربون وينهبون

Abenadart, II, p. 88.

104. L'any 227 sortí el cabdill de l'expedició d'estiu, Obaidal·là b. Abdal·là, i quan estigué entre Narbona i Cerdanya, es reuniren de tots cantons els enemics i tingueren cercats tota una nit els musulmans, els quals lluitaren sense parar; però quan es féu de dia, Déu ajudà els musulmans i
5 derrotaren els enemics.

Ennugairi, I, p. 47.

105. L'any 227 envià l'emir Abderrahman un exèrcit contra el país enemic, i quan estigué l'exèrcit entre Narbona i Cerdanya, es reuniren els cristians contra d'ell i el rodejaren, i lluitaren tota una nit; però, en clarejar el dia següent, Déu, que és alt, féu baixar el seu ajut als musulmans i derrotà llurs enemics.

En aquesta expedició combaté molt bravament Mussa b. Mussa, qui comanava l'avantguarda de l'exèrcit i era governador de Tudela. Sobrevingué que s'enemistà amb Jarir b. Mouàfac, un dels principals del regne, i Mussa se sortí de l'obediència (a l'emir).

§ 104, 1. any 227. — 21 d'octubre de 841 - 10 d'octubre de 842. *Almacari* ho posa a l'any 226.

§ 105. A la p. 50 es diu que Mussa b. Mussa féu traïció l'any 232 (28 d'agost de 846 - 17 d'agost de 847), i que l'emir envià contra ell un exèrcit amb el seu fill Mohàmed. Pactarien, però, car més tard Mussa dirigeix expedicions a Catalunya. Aquesta rebel·lió, però, no fou l'única. *Aben-*

adart, II, p. 89, diu que l'any 229 (30 de setembre de 843 - 18 de setembre de 844) l'emir assetjà Mussa a Tudela, i combaté els cristians, els seus aliats. Pactaren, però, car l'any següent (230) Mussa combaté els normands que havien envaït les terres d'Andalusia. (Cf. *Recherches*, I, p. 213.)

— 1. any 227. — 21 d'octubre de 841 - 10 d'octubre de 842.

Abenadari, II, p. 88.

[104] وفي سنة ٢٢٧ خرج عبيد الله بن عبد الله صاحب الصوابين فلما حصل بين اربونة وشرطانية تجالب الاعداء من كل ناحية واحاطوا بالعسكر ليلا فقاتلهم المسلمون الليل كله فلما انجلي الضوء ايد الله المسلمين وهزم الاعداء

Ennugairi, I, p. 47.

[105] وفي سنة سبع وعشرين ومائتين سير الامير عبد الرحمن جيشا الى بلاد العدو فلما كانوا بين اربونة وشرطانية تجمعت الروم عليهم واحاطوا بهم وقتلوهم الليل كله فلما اصبحوا انزل الله تعالى نصره على المسلمين وهزم عدوهم

5 وابلى موسى بن موسى في هذه الغزاة بلاء حسنا وكان على مقدمة العسكر وهو العامل على تطيلية وجرى بينه وبين جرير ابن موفق وهو من اكابر الدولة ايضا شر فخرج موسى عن الطاعة

§ 105, 2. اربونة. — Aquesta grafia l'ha adoptada l'editor, prenent-la d'*Abenalarir*, VI, p. 377, però posa en nota que els dos manuscrits d'*Ennugairi* de què s'ha servit per a l'edició, presenten la grafia «Aūxonaa» اوخونة. — *Abenalarir*, ibíd. : شرطانية. — شرطانية.

Almacarí, I, p. 222.

106. L'any (2)26 Abderrahman envià els exèrcits al país d'Alfaranja, i arribà fins a Cerdanya; al front dels musulmans anava Mussa b. Mussa, governador de Tudela; l'enemic els acometé i els musulmans suportaren (la lluita) fins que Déu derrotà el contrari. En aquesta expedició Mussa tingué una situació envejable.

Abenbaldun, IV, pp. 129-130.

107. Després de contar una expedició contra el regne de Lleó, en l'any 231 (7 setembre 845-28 agost 846), diu Abenbaldun:

Després Abderrahman envià el seu «hàgib» Abdelquerim b. Moquits al territori de Barcelona. L'exèrcit, després de travessar per les comarques (de Barcelona), franquejà els camins de muntanya, anomenats «El Port», en direcció a les terres de França, les quals humilià matant, captivant i apresant. Assetjà llur ciutat més important, malvestà per les seves rodalies i se'n tornà.

Almacarí, I, p. 223.

108. Després de narrar una expedició contra el regne de Lleó en l'any 231 (7 setembre 845-28 agost 846), diu Almacarí:

Després Abderrahman envià el seu «hàgib» Abdelquerim, amb l'e-

§ 106. Hom preguntará, en vista d'aquests textos: Quina fou la sort de les ciutats com Barcelona, Girona i altres de la Catalunya vella durant aquestes expedicions en què els musulmans arribaren al Pireneu, ja seguint el litoral o bé la conca del Segre? El caràcter de robatoris sistemàtics que les incursions tenien, ens demostra que els musulmans, encara que superiors numèricament als cristians, no esmerçaven llurs forces i el temps just de què disposaven en llargs setges de ciutats fortament defensades, sinó que més aviat procuraven fer un bon apresament, robant, saquejant, cremant tota cosa que trobaven en llur pas, sense dominar altre terreny que el que trepitjaven llurs plantes en el temps que durava

l'expedició. Els cristians, uns es devien refugiar a les ciutats fortificades i altres devien fugir cap als llocs inaccessibles. Així hom pot acceptar que molta part de la Catalunya vella no fou jamai dominada pels musulmans, o, en tot cas, molt passatgerament. (Vegeu CODERA, *Limites probables de la conquesta àrabe en la cordillera pirenaica*, en *Col. Est. Ar.*, VIII, pp. 235 a 277.) Quant a les ciutats fortes, encara que es veieren molestades o combatudes en el pas dels exèrcits musulmans, d'ençà de llur reconquesta fins a Almançor, jamai no foren forçades.

— I. any (2)26. — 31 oct. 840 - 21 oct. 841.

§ 107, I. *hàgib*. — Títol d'honor equivalent a ministre o canceller.

Almacarí, 1, p. 222.

[106] وفي سنة ٢٦ بعث عبد الرحمن العساكر الى ارض الفرنجة وانتهوا الى ارض بربطانية وكان على مقدمة المسلمين موسى ابن موسى عامل تطيلة ولقيهم العدو فصبوا حتى هزم الله عدوهم وكان لموسى في هذه الغزاة مقام محمود

Abenbaldun, IV, pp. 129-130.

[107] ثم اغزى عبد الرحمن حاجبه عبد الكريم بن مغيث في العساكر الى بلاد برشلونة فجاز في نواحيها واجاز الدروب التي تسمى السرب الى بلاد الفرنجة فدوخها قتلا واسرا وسبيا وحاصر مدينتهم العظمى وعاث في نواحيها وقفل

Almacarí, 1, p. 223.

[108] ثم اغزى عبد الرحمن حاجبه عبد الكريم في العساكر الى بلاد برشلونة فعاث في نواحيها واجاز الدروب التي تسمى البرت

§ 106, 2. برطانية. — Els manuscrits porten برطانية, grafia que hem preferit, per a la traducció, com a més versemblant, circumstància que no tingueren en compte els editors d'Almacarí, en mudar les grafies dels manuscrits.

§ 107, 3. السرب. — Grafia equivocada, per البرت.

§ 108, 2. البرت. — Tenint en compte que la ب correspon, a voltes, a la nostra p, aquest mot és fidel transcripció del català : port.

xèrcit, cap el territori de Barcelona; malvestà els seus encontorns, travessà els colls anomenats «El Port» en direcció al territori d'Alfaranja, al qual humilià, matant, captivant i apresant, assetjà la seva ciutat més important, Girona, i oprimí les seves rodalies, i se'n tornà.

Abenlatir, VII, p. 38.

109. L'any 236 (15 juliol 850 - 5 juliol 851), diu:

En aquest any, un exèrcit musulmà combaté el territori de Barcelona, i matà la seva gent; (els mussulmans) s'enriquiren, captivaren en massa, robaren i tornaren intactes.

Almacarí, I, p. 213.

110. Parlant d'Abderrahman I, diu:

I escrigué Abderrahman a Carles, rei d'Alafranj, que era un dels seus sobirans, després que lluità amb ell algun temps, i el trobà molt difícil de rompre i de gran virilitat; així és, que s'inclinà vers ell a l'afalac i li brindà parentiu d'afinitat i la pau. El franc accedí a la pau, però no tingué lloc la dita aliança de parentiu.

§ 108, 3. *El Port*. — Nom que tenien els Pirineus, derivat del temple de Venus que hi havia a Portvendres.

§ 109. Els *Annals Bertinians* (*España Sagrada*, x, p. 578) diuen que l'any 852 els musulmans, ajudats dels jueus, s'apoderaren de Barcelona, mataren gairebé tots els seus cristians, devastaren la ciutat i se'n tornaren impunement. És segur que es refereix a l'expedició que conta el nostre passatge. L'any 848, segons els susdits *Annals Bertinians*, Guillem s'apoderà *dolo magis quam vi* d'Empúries i Barcelona, i alguns historiadors, fundant-se en el relat d'aquests *Annals Bertinians* (vide Rovira i Virgili, II, p. 528) sostenen que fou auxiliat pels musulmans. És el cas que els *Annals* no ho diuen. Coderà, en el seu treball «Ampurias y Bar-

celona en el año 848», en *Col. Est. Ar.*, VII, p. 227, dubta d'aquesta aliança, per no constar en els textos musulmans, i anar contra l'esperit de la política dels emirs a aquesta època. Aquella versió és corroborada, però, amb l'*Epistola Eulogii*, Bouquet, VII, pp. 581-2, en la qual es diu que l'any 851 Guillem devastà tota la Gòcia *auxilio fretus Hebdarragbmanis Regis Arabum*.

§ 110. És possible que aquestes relacions s'hagin d'entendre entre Abderraman II i Carles el Calb, a qui, segons els *Annals Bertinians* (*España Sagrada*, x, p. 578) Abderrahman envià llestats per a demanar-li la pau. *Abenalcutia*, p. 71, parla d'un personatge de prestigi, Alcosabí, a qui Abderrahman II havia enviat a Carles, rei d'Alafranj.

الى بلاد الفرنجة فدوخها قتلا واسرا وسبيا وحاصر مدينتها العظمى
جرندة وعاث في نواحيها وقفل

Abenatir, VII, p. 3 .

[109] وفيها غزا جيش بالاندلس بلاد برشلونة فقتلوا من اهلها فاكثروا
واسروا جما غفيرا وغنموا وعادوا سالمين

Almacari, I, p. 213.

[110] وخاطب عبد الرحمن قارله ملك الافرنج وكان من طفاة الافرنج
بعد ان تمرس به مدة فاصابه صلب المكرس تام الرجولية فمال معه الى
المداراة ودعاه الى المصاهرة والسلم فاجابه للسلم ولم تتم المصاهرة

EMIRAT DE MOHÀMED

(852 - 856)

Abenadari, II, p. 98.

111. L'any 242 l'emir Mohàmed escrigué a Mussa b. Mussa que convoqués les tropes de les fronteres i que anés contra Barcelona. Sortí d'expedició contra ella i hi acampà. En aquesta expedició conquerí el castell de Tàrraga, que era l'últim de la jurisdicció de Barcelona; amb el quint
5 de l'apresament del castell es feren addicions a la mesquita aljama de Saragossa.

Abenalatir, VII, p. 54.

112. L'any 242 (10 maig 856 - 30 abril 857), diu:

En aquest any, Mohàmed b. Abderrahman envià un exèrcit al territori dels politeistes; entrà a Barcelona, derruí els seus castells i arribà fins als país que hi ha darrera dels seus districtes; saquejà molt, s'apoderà d'un castell que era un dels últims de la jurisdicció de Barcelona, anomenat
5 Tàrraga.

Almacari, I, p. 225.

113. Quan morí (Abderrahman II) el succeí el seu fill Mohàmed, el qual al principi del seu govern envià d'expedició els seus exèrcits, manats per Mussa b. Mussa, senyor de Tudela, els quals malvestaren les comarques d'Alaba i Castella, conqueriren alguns dels seus castells i retornaren; envià
5 altres tropes a la regió de Barcelona i el que hi ha darrera d'ella; ho malvestaren, conqueriren alguns forts de Barcelona i retornaren.

§ 111, I. any 242. — 10 maig 856 - 30 abril 857.

§ 113. És possible que aquesta expedició contra el territori de Barcelona sigui la mateixa que

la dels dos passatges anteriors; en aquest cas les altres tropes que foren cap a Barcelona anaven també comanades per Mussa b. Mussa.

EMIRAT DE MOHAMED

(852 - 856)

Abenadari, II, p. 98.

[111] وفي سنة ٢٤٢ كتب الأمير محمد الى موسى بن موسى بحشد الثغور والدخول الى برشلونة فغزا اليها واحتل بها وافتتح في هذه الغزاة حصن طراحة وهو من اخر احواز برشلونة ومن خمس ذلك الحصن زيدت الزوائد في المسجد الجامع بسرقسطة

Abenalarir, VII, p. 54.

[112] وفيها سير محمد بن عبد الرحمان بالابدلس جيشا الى بلاد المشركين فدخلوا الى برشلونة وحارت قلاعها وجازها الى ما وراء اعمالها فغنموا كثيرا وافتتحوا حصنا من اعمال برشلونة يسمى طراحة وهو من اخر حصون برشلونة

Almacari, I, p. 225.

[113] ولما مات ولي مكانه ابنه محمد فبعث لاول ولايته الجيوش مع موسى بن موسى صاحب تطيلة فعاث في نواحي البة والقلاع وفتح بعض حصونها ورجع وبعث عساكر اخرى الى نواحي برشلونة وما وراقها فعاثوا فيها وفتحوا حصونا من برشلونة ورجعوا

Almatari, I, p. 303.

114. Parlant d'una de les portes de Còrdova, diu:

Junt a aquesta entrada hi ha una porta de ferro, amb picador de llautó, afermat pels seus caps, i té una forma d'home amb la boca oberta, el qual era el picador de la porta de Narbona, de França; quan l'emir Mohàmed s'apoderà d'aquesta ciutat, transportà el picador a aquella porta.

Abenadari, II, p. 99.

115. En l'any 245 (8 abril 859 - 28 març 860), conta la incursió dels normands per les costes d'Espanya i Àfrica, i diu:

Després tornaren (des d'Àfrica) cap al litoral d'Espanya; s'agruparen a la costa de Múrcia, fins que arribaren al castell d'Oriola; després avançaren fins a França, on hivernaren i robaren els infants i les riqueses; s'apoderaren d'una ciutat, on sojornaren, i en el nom de la qual, fins avui dia, es fa al·lusió a ells. Després se'n tornaren al litoral d'Espanya, havent perdut més de quaranta naus. L'estol de l'emir Mohàmed els trobà i s'apoderà de dues de les seves naus, plenes de riqueses, a la costa de Sidònia; la resta de l'estol dels normands s'allunyà.

Ennuguairi, I, p. 54.

116. Després (els normands) tornaren a l'Espanya, derrotaren els habitants de Múrcia i penetraren al castell d'Oriola; després avançaren fins a la costa de França, la qual devastaren, saquejaren i captivaren en gran manera. Més tard se'n tornaren; l'estol de l'emir Mohàmed els trobà i els combaté.

§ 114. No sé a quina data correspon aquesta expedició; hom ha d'entendre el mot *apoderar* d'una manera ben lata.

§ 115. Dozy, *Rech.*, II, p. 282, nota, posa una cita del bisbe Prudenci, que diu que els normands entraren pel Roine i s'establiren a la Camarga. En aquest any els normands desembarcaren al

Rosselló i saquejaren Elna, Arlés i altres pobles. (J. de GAZANYOLA, *Hist. du Roussillon*, p. 88.) També és probable que saquejaren i devastaren Empúries. (Vegeu BALAGUER I MERINO, *Ordinacions i bans del comtat d'Empúries*, p. 17, Montpeller, 1879.)

— 7. *Sidònia*. — O sigui Medina Sidònia.

Almacarí, I, p. 303.

[114] وعلى هذا الباب باب حديد وفيه حلق لاطون قد اثبتت في قواعدها وقد صورت صورة انسان فتح فيه وهى حلق باب مدينة اربونة من بلد الافرنج وكان الامير محمد قد افتتحها فجلب حلقها الى هذا الباب

Abenadarí, II, p. 99.

[115] ثم عادوا الى ريف الاندلس وتوافوا بساحل تدمير ثم انتهوا الى حصن اوريولة ثم تقدموا الى افرنجة فشتوا بها واصابوا بها الذراري والاموال وتغلبوا بها على مدينة سكنوها فهي منسوبة اليهم الى اليوم حتى انصرفوا الى ريف بحر الاندلس وقد ذهب من مراكبهم اكثر من اربعين مركبا ولقيهم مراكب الامير محمد فاصابوا منها مركبين بريف شذونة فيها الاموال العظيمة ومضت بقية مراكب المجوس

Ennuguairí, I, p. 54.

[116] ثم عادوا الى الاندلس فانهزم اهل تدمير ودخلوا حصن اوريولة ثم تقدموا الى حائط افرنجة فاغاروا واصابوا من النهب والسبي كثيرا ثم انصرفوا فلقاهم مراكب الامير محمد فقاتلوهم

Abenalatir, vii, p. 71.

117. En aquest any (l'emir) envià un exèrcit de musulmans d'Espanya, cap a la ciutat de Barcelona, que estava a poder dels Francs; els musulmans es precipitaren damunt la seva gent. El senyor de Barcelona demanà ajut al rei franc, qui li envià un nombrós exèrcit; el mateix feren
5 els musulmans, i rebuts reforços, assetjaren Barcelona, i la combateren fortament. S'apoderaren dels seus ravals i de dos dels seus forts, i mataren molts infidels. Els musulmans restaren intactes, i després d'haver robat, se'n tornaren.

Ennuguairi, i, p. 54.

118. L'any (2)47 marxà l'exèrcit dels musulmans al territori de Barcelona, que estava a poder dels Francs, i castigà els seus moradors. El senyor de Barcelona envià a demanar ajut al rei dels Francs, qui li envià un gros exèrcit. També els musulmans demanaren socors, el qual els arribà
5 i sitiaren Barcelona, on combatent amb gran fúria, s'apoderaren dels seus ravals i de dos dels seus forts; moriren un nombre incomputable d'infidels, i els musulmans se'n tornaren amb la victòria i l'apressament.

Abenadari, ii, 103.

119. L'any 256 féu traïció Amrús, governador d'Oscà; s'apoderà d'ella, i propagà la seva rebel·lió per la frontera. L'emir envià contra ell una

§ 117, i. *En aquest any.* — Es refereix al 247 (17 març 861 - 7 març 862).

§ 118, i. *any (2)47.* — 17 març 861-7 març 862.

§ 119. Amb l'emirat de Mohàmed s'accentuen les rebel·lions de les famílies musulmanes influents a la frontera pirenenca de l'Ebre. Hi ha els Beni Cassi, o Beni Llop o Beni Mussa, d'origen

espanyol, que sovint estigueren en oberta rebel·lió amb l'Emir. Contra ells apareix la família dels Beni Taül, com veurem, i la qual és probable que estava emparentada amb aquest Amrús. (Vegeu fragment d'Abensaid.)

— i. *any 256.* — 9 desembre 869 - 29 novembre 870.

Abenlatir, VII, p. 71.

[117] وفيها سار جيشا للمسلمين بالاندلس الى مدينة برشلونة وهي للفرنج فاقعوا باهلها فراسل صاحبها ملك الفرنج يستمده فارسل اليه جيشا كثيفا وارسل المسلمون يستمدون فاتاهم المدد فنازلوا برشلونة وقاتلوا قتالا شديدا فملكوا ارباضها وبرجين من ابراج المدينة فقتل 5 من المشركين بها خلق كثير وسلم المسلمون وقد غنموا

Ennugairi, I, p. 54.

[118] وفي سنة سبع واربعين سار جيش المسلمين الى بلاد برشلونة وهي للفرنج فاقعوا باهلها فارسل صاحبها الى ملك الفرنج يستمده فارسل اليه جيشا كثيفا وارسل المسلمون يستمدون فاتاهم المدد فنازلوا برشلونة وقاتلوا قتالا شديدا فملكوا ارباضها وبرجين من ابراج 5 المدينة وقتل من المشركين ما لا يحصى كثرة وعاد المسلمون بالظفر والغنيمة

Abenadari, II, p. 103.

[119] وفي سنة ٢٥٦ غدر عمرو عامل وشقة وملكها وظهرت عاديته في الثغر فاخرج الامير اليه قطيعا من الحشم والعدة وقصد بها لاردة ابن مجاهد المعروف بالتدميري فلزمها وحشد عبد الوهاب بن مغيث

part de la seva comitiva i tropes, amb les quals Aben Mojèhid, conegut per El Murcià, es dirigí a Lleida, i hi romangué. Abdelguahab b. Moguits
 5 reuní les tropes, al front de les quals posà Abdalala Alarif i l'envià a Osca. En saber això Amrús, sortí d'Osca, on fou fet presoner Lupo b. Zacaria b. Amrús, que era un dels que intervingueren en la mort del governador del Suldà en la dita ciutat, Mussa b. Galindo. Lupo fou mort i penjat de la muralla.

Abenadari, II, p. 103.

120. L'any 257 Abdelgàfir b. Abdelaziz, qui era a Tudela, sortí cap a la frontera i agafà presoner Zacaria b. Amrús i els seus fills i molts dels seus parents; amb ells arribà a la porta de la ciutat de Saragossa i els matà, i portà llurs caps a Còrdova.

Abenadari, II, p. 103.

121. L'any 258 esdevingueren a la frontera (superior) mants moviments i rebel·lions, entre elles, que Motàrrif i Ismail, fills de Lupo, i Junús b. Zambat traïren Abdelguahab b. Moguits, governador de Tudela, i el seu fill Mohàmed, governador de Saragossa; s'apoderaren d'ells i governaren
 5 durant aquest any el país de la frontera. La sorpresa de Motàrrif (sobre Tudela) fou al mes de Safar, i l'entrada d'Ismail a Saragossa fou en Rabí primer.

— 4. *Abdelguahab b. Moguits*. — Segons ens diu el mateix *Abenadari*, més endavant, era governador de Tudela, l'any 258 Hèg.

§ 120, 1. any 257. — 29 novembre 870 - 18 novembre 871.

— 2. *Zacaria*. — Pare de Lupo executat l'any anterior.

§ 121, 1. any 258. — 18 nov. 871.-7 nov. 872.

— 2. *fills de Lupo*. — Han d'identificar-se amb llurs homònims, més endavant apel·lats fills de Mussa, i dels quals en veurem dominar a Lleida i Cerdanya?

— 6. *Safar*. — 18 desembre 871.

— 6-7. *Rabí primer*. — 16 juny 872.

الحشود وقدم عليهم عبد الاعلى العريق وبعثه الى وشقة فلما بلغ
 ٥ عمروس خبره خرج عن وشقة واسر بها لب بن زكريا بن عمروس
 وكان احد قتلة عامل السلطان بها موسى بن غلند فقتل لب وعلق
 من السور

Abenadari, II, p. 103.

[120] وفي سنة ٢٥٧ خرج الى الثغر عبد الغافر بن عبد العزيز
 وكان بتطيلة فقبض على زكريا بن عمروس وعلى اولاده وجماعة
 من اهل بيته ونزل بهم على باب مدينة سرقسطة وقتلهم بها وقفل
 الى قرطبة بالروس

Abenadari, II, p. 103.

[121] وفي سنة ٢٥٨ كانت في الثغر ثورات وحركات منها ان مطرفا
 واسماعيل ابني لب ويونس بن زباط غدروا بعبد الوهاب بن مغيث
 عامل تطيلة وابنه محمد عامل سرقسطة فتقبضوا عليهما وملكوا في هذا
 العام الثغر وكان توثب مطرف في صفر ودخل اسمعيل سرقسطة
 ٥ في ربيع الاول

Abenadari, II, p. 104.

122. L'any 259 l'emir Mohàmed sortí en persona cap a la frontera (superior), i durant la seva marxa sojornà un temps a Toledo... L'emir, en aquesta marxa, així com en els sojorns que féu, trobà els correus de la victòria, els nuncis de l'èxit i del triomf. Recorregué la frontera i assetjà
 5 els Benimussa i féu sentir el seu poder; després s'avançà fins a Pamplona, conculcà el seu país i oprimí la gent. Retornà a Còrdova, on portà una colla de rebels i traïdors, i després de reposar-se (dels afers del govern), manà que matessin Motàrrif b. Mussa i els seus fills i que alliberessin el seu secretari, car no tenia culpa en contra; però quan duïen Motàrrif i els seus
 10 fills a la mort i era posat en llibertat el seu secretari, anomenat Alasbahí, aquest digué : « — No és bo que els sobrevisqui », i s'oferí a la mort abans que ells, els caps de tots els quals foren exposats.

Ennugairí, I, p. 57.

123. En aquest any Amrú b. Amrús, l'espanyol, tornà a l'obediència de l'emir Mohàmed, contra qui havia estat en rebel·lió alguns anys. L'emir Mohàmed el féu governador de la ciutat d'Osca.

§ 122, I. any 259. — 7 novembre 872 - 27 octubre 873.

§ 123, I. En aquest any. — Es refereix al 259 (7 novembre 872 - 27 octubre 873).

2. alguns anys. — GASPÀR RAMIRO, p. 48, tradueix : « dos años ».

— 3-4. L'emir - Osca. — Per aquesta frase

resta explicat el que diu *Abenadari*, II, p. 104, relatiu a l'any següent : 260 (27 d'octubre de 873 - 16 d'octubre de 874), que el fill de l'emir, Almòndir, devastà els encontorns de Saragossa (la qual ciutat havia caigut a mans d'Ismail b. Mussa) i portà l'apresament de queviures a Osca.

Abenadart, II, p. 104.

[122] وفي سنة ٢٥٩ خرج الامير محمد بنفسه الى الشجر وحل في وجهته بطليطلة ... وكان الامير محمد تتلقاه في وجهته هذه في الارتحال والاحتلال طلائع الظفر وبوادر النجح والنصر وتجول في الشجر محاصرا لبنى موسى ومضيقا عليهم ثم تقدم الى بنبلونة فطوى ارضها 5 واذل اهلها وخربها وقفل فحل بقرطبة ومعه جماعة من الثوار الناكثين المفسدين فلما اخذ راحته امر بقتل مطرف بن موسى وبنيه وامر باطلاق كاتبهم وكان لا ذنب له فلما اخرج مطرف وبنوه للقتل واخرج كاتبهم للاطلاق وكان يعرف بلاصبحي قال لا خير في العيش بعد هولاء فقدم للقتل قبلهم ورفعت روسهم

Ennugairi, I, p. 57.

[123] وفيها عاد عمرو بن عمرو الاندلسي الى طاعة الامير محمد وكان مخالفا عليه عدة سنين فولاه محمد مدينة اسقة

§ 123, 1. عمرو بن عمرو. — En el manuscrit d'*Ennugairi*, de París, es diu : عمرو بن عمرو : Amrūs b. Omar b. Amrūs.

— 2. اسقة. — *Abenatir*, VII, pp. 183 i 237, afegeix : وحصر محمد حصون بني موسى : si Mohàmed assetjà els castells dels Benimussa.

Abenbaian, ff. 15 v. i 16 r.

124. I quan era Saragossa capital d'aquesta frontera (la superior), en el regnat de l'emir Mohàmed, i tenia per visir el caid Hàixim b. Abdelaziz, «Raimond», senyor de Pallars, la comprà a Mohàmed b. Lupo, darrer dels Benicassi, el conegut per «Mà pacient»? Això fou l'any 261.

Abenadart, II, p. 107.

125. L'any 268 el fill de l'emir Mohàmed, Almòndir, sortí d'expedició juntament amb el caid Hàixim b. Abdelaziz; es dirigí a la frontera més llunyana, atacà Saragossa i conquerí el castell de Roda.

Ennuguairi, I, p. 56.

126. L'any (2)68 envià (l'emir) Mohàmed, un exèrcit amb el seu fill Almòndir, contra els sublevats. L'exèrcit es dirigí a la ciutat de Saragossa, i arrasà els seus sembrats i devastà el seu territori. S'apoderà del castell de Roda, on féu presoner Abdelguàhid el Rotí, que era un dels homes més
5 esforçats del seu temps; es dirigí als encontorns de Borja, i els humilià amb les seves algarades. S'encaminà, després, a la ciutat de Lleida i a Cerdanya? i prengué pàries.

§ 124, 3. *Lupo*. — Nét de Mussa II o de Mussa b. Mussa, a qui coneixem per les expedicions que acabdillà contra Catalunya.

— 4. any 261. — Dozy, *Rech.*, II, p. 217, conciliant el relat d'*Abenbaian* amb la *Chronica Albeldensis continuata*, diu que la data és la de 271 (29 de juny de 884 - 18 de juny de 885). Concorde amb això el relat d'*Abenadart*, II, pp. 106 i 107 (anys 264 i 268, 877-878, 881-882), on conta atacs d'Almòndir, fill de l'emir, contra

Saragossa i els seus encontorns, que estaria a poder d'Ismail b. Mussa o d'altres Benimussa. És possible que ja en l'expedició de 268 no estigués en mans d'Ismail, sinó en les del seu nebot Mohàmed b. Llop, pel que ens diu *Abenatir* (vid. passatge), que en aquesta expedició Ismail es trobava a Lleida i Cerdanya.

§ 125, 1. any 268. — 1.º agost 881 - 21 jul. 882.

§ 126, 1. any (2)68. — 1.º agost 881-21 jul. 882.

— 4. Roda. — Rueda de Jalón?

Abenbaian, ff. 15 v. i 16 r.

[124] فلما ان صارت سرقسطة ام هذا الثغر في ملك الامير محمد على يدي وزيره القايد هاشم بن عبد العزيز واشتراها من محمد ابن لب اخرا من ابني قسي المعروف بيد صبره ريمند صاحب بليارش وذلك في سنة احدى وستين وماتين

Abenadari, II, p. 107.

[125] وفي سنة ٢٦٨ خرج المنذر بن الامير محمد والقائد هاشم بن عبد العزيز فقصد الثغر الاقصى وحطم سرقسطة وافتتح حصن روطه

Ennuguairi, I, p. 56.

[126] وفي سنة ثمان وستين سير محمد جيشا الى المخالفين مع ابنه المنذر فقصد مدينة سرقسطة فاهلك زرعها وخرب بلدها وافتتح حصن روطه واخذ منه عبد الواحد الروطي وهو من اشجع اهل زمانه وتقدم الى دير بروجة وهتكها بالغارة وقصد مدينة لاردة وقرطنية واخذ رهائنهم

٤. 126 §. بروجة. — *Abenlatir*, VII, p. 258.

— وقرطنية. — *Abenlatir*, VII, p. 258, i *Abenbaldun*, IV, p. 132. El primer autor, al qual segueix molt *Ennuguairi*, diu més notícies, com hom veu al text següent.

Abenalatir, vii, p. 258.

127. En l'any 270 (11 juliol 883 - 29 juny 884) diu:

... Es dirigí a les ciutats de Lleida i Cerdanya?, on hi havia Ismail b. Mussa, i el combaté; Ismail se sotmeté, deixà la sublevació i donà pàries. Després es dirigí a la ciutat de Y...cara?, que era dels cristians, on conquerí castells i retornà.

Abenalatir, vii, p. 289.

128. En aquest any Ismail b. Mussa començà a fortificar la ciutat de Lleida de l'Espanya. Ismail s'havia sublebat contra Mohàmed, senyor de l'Espanya, i es reconcilià l'any anterior. Quan el senyor franc de Barcelona se n'assabentà, reuní les seves tropes i es dirigí a impedir-ho. En 5 saber-ho Ismail, li sortí a l'encontre, i el combaté; els cristians foren vençuts, i la major part d'ells moriren. Aquesta mortaldat fou la més gran en aquesta terra, durant llarg temps.

Abenbaldun, iv, p. 132.

129. En aquest any, Ismail b. Mussa començà a fortificar la ciutat de Lleida; el senyor de Barcelona reuní tropes per a impedir-ho, i en dirigir-se contra Ismail, aquest el derrotà i matà la major part de les seves tropes.

Crònica de Gotmar, pp. 468-9, del *Bol. R. Acad. Hist.*, vol. 1.

130. Després governà Carolu, fill de Luduvic, el qual trameté presents a Mohàmed, fill d'Abderrahman, fill d'Alhàquem, fill d'Hixem, fill d'Adber-

§ 128, 3. any anterior. — Vide l'anterior ex- l'any 271 (29 de juny de 884 - 18 de juny de 885).
pedició. § 130, 1. *Carolu*, fill de *Luduvic*, o sigui,

§ 129, 1. En aquest any. — És refereix a Carles el Calb.

Abenlatir, VII, p. 258.

[127] ... وقصد مدينة لاردة وقرطاجنة فكان فيها اسماعيل بن موسى فحاربه فاذعن اسماعيل بالطاعة وترك الخلاف واعطا رهاينه على ذلك وقصد مدينة انقره وهي للمشركين فافتتح هنالك حصونا وعاد

Abenlatir, VII, p. 289.

[128] وفيها ابتدا اسماعيل بن موسى ببناء مدينة لاردة من الاندلس وكان مخالفا لمحمد صاحب الاندلس ثم صالحه في العام الماضي فلما سمع صاحب برشلونة الفرنجي جمع وحشد وسار يريد منعه من ذلك فسمع به اسماعيل فقصدته وقاتله فانهزم المشركون وقتل اكثرهم وبقي 5 اكثر القتلى في تلك الارض دهرا طويلا

Abenbaldun, IV, p. 132.

[129] وفيها شرع اسمعيل بن موسى ببناء مدينة لاردة فجمع صاحب برشلونة لمنعه من ذلك وسار اليه فهزمه اسمعيل وقتل اكثر رجاله

Crònica de Gotmar, pp. 468-9, del *Bol. R. Acad. Hist.*, vol. I.

[130] ثم ملك بعده قارله ابن لدويق وهو الذي كان يهادى محمد ابن عبد الرحمن بن الحكم بن هشام بن عبد الرحمن بن معاوية

rahman, fill de Moavia, fill d'Hixem, fill d'Abdelmèlic, fill de Meruan o sigui Mohàmed, intitulat l'Imam. El govern de Carles durà trenta-nou
5 anys i sis mesos.

Abenadari, II, p. III.

131. Parlant de les relacions antre l'emir Mohàmed i el senyor de França, diu:

I Carolus, rei de França, estimava la intel·ligència i el caràcter de Mohàmed, fent-li ofrenes i presents. Aquest Carolus havia fet una estàtua de Jesús de 300 lliures d'or pur, coberta de jacintes i esmaragdes; per a la dita estàtua féu un tron també d'or pur, cobert de jacintes i esmaragdes. En acabar aquesta obra, l'adorà i la féu adorar en aquell temps
5 per tota la gent de França. Després la donà al Senyor de l'església d'or a Roma.

§ 131, 1. *Carolus*. — La grafia aràbiga, molt alterada, sembla dir: «Ferdelande, lectura que considerem corrompuda, per Carolus.

— 7. a *Roma*. — Vegeu la nota que posa FAGNUAN, p. 178 de la seva traducció: «Interea Karolus rex sancto apostolo optulit purissimo

auro et gemmis constructam vestem, habentem gemmas prasinas hiacinthinas et albas» (DUCHESSNE, *Liber pontificalis*, II, p. 161; una nota de l'éditeur fait remarquer que le Charles en question doit être Charles le Chauve, l'événement dont il s'agit étant de 864 ou postérieur.)

ن هشام بن عبد الملك بن مروان وكان محمد يخاطب بالامام وكانت
وليته تسعا وثلثين سنة وست اشهر

Abenadari, II, p. III.

131 وكان قرولش ملك افرنجة يسترجع عقله فيهاديه ويتحفه وهو
الذي عمل صورة عيسى من ثلاثماية رطل من ذهب خالص وصفها
بالياقوت والزبرجد وجعل لها كرسيًا من ذهب خالص مفصص بالياقوت
والزبرجد ايضا فلما اكمل ذلك سجد له واسجد له جميع اهل افرنجة
في ذلك التاريخ ثم دفعه الى صاحب كنيسة الذهب برومة

ÍNDEX

	<u>Pàgines</u>
Pròleg	VII
Introducció	XVII
Textos	I

Acabat d'imprimir
a la Impremta-Escola de la Casa de Caritat
el día 22 d'abril de 1987,
vigília de Sant Jordi

